

УКРАЇНСЬКІ РЕФОРМИ ОЧИМА
ГРУЗИНСЬКОГО ЕКС-МІНІСТРА

ХТО СКУПИВ ЗОВНІШНІ
БОРГИ УКРАЇНИ

ДЕ СУЧАСНА МЕЖА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

ГЕНРИК
ЛІТВІН
ПРО СОЮЗНИКІВ
КИЄВА
У ВАРШАВІ

№ 49 (369) 5 – 11 ГРУДНЯ 2014 р.

КРИМ 2015

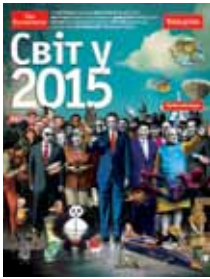
The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

«Світ у 2015» – українська версія щорічного спецпроєкту журналу The Economist: аналіз, прогнози на майбутній рік від впливових експертів, політиків і ділових людей. Унікальність української версії видання – це не лише мова, а й акценти на національних проблемах і тенденціях, залучення провідних вітчизняних експертів.

Щонайменше 20% контенту видання буде присвячено Україні. «Український тиждень» уже четвертий рік поспіль спільно із The Economist видає проєкт «Світ у...», третій рік поспіль наше видання дістає ексклюзивне право в Україні на друк цього спецпроєкту. Змістову частину спецпроєкту «Світ у 2015» буде традиційно представлено статтями та колонками найвідоміших політиків, посадовців, бізнесменів, аналітиків, громадських діячів та журналістів.

Це забезпечує авторитетність і точність заявлених прогнозів та трендів, сценаріїв розвитку ключових подій ділового світу в 2015 році.

Передплатний індекс «Світ у 2015» 68098

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 місяців

Том Гарвін.
Новини Нової Держави

Синтез ірландської суспільно-політичної думки 1950-х років. Автор змальовує становлення нової держави, цитуючи ключові матеріали провідних газет того часу

Райнгард Маркс.
Капітал. Прикінцева промова для людей

Книжка католицького священика Райнгарда Маркса – це погляд на економіку з позицій християнства й релігійної соціології

12 місяців

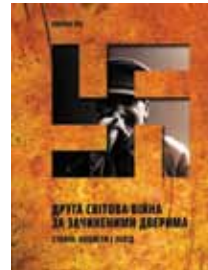
Родрік Брейтвейт.
Афганці. Росіяни в Афганістані (1979–1989)

Спіраючись на численні публікації та свідчення очевидців, автор відтворює маловідомі сторінки війни в Афганістані

Том Гарвін.
Новини Нової Держави

Синтез ірландської суспільно-політичної думки 1950-х років. Автор змальовує становлення нової держави, цитуючи ключові матеріали провідних газет того часу

Лоренз Різ.
Друга світова війна за зачиненими дверима

Книжка присвячена подіям Другої світової. З використанням мемуарів безпосередніх учасників та свідків подій вона розкриває логіку розгортання війни

Райнгард Маркс.
Капітал. Прикінцева промова для людей

Книжка католицького священика Райнгарда Маркса – це погляд на економіку з позицій християнства й релігійної соціології

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо. Пропозиція чинна від 04.10.2014 до 31.12.2014 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**, обмін бонусів через МТС

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує);

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319;

«Світ у 2015» за індексом 68098;

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- за 1 міс. – 45 грн
- за 3 міс. – 135 грн
- за 6 міс. – 271 грн
- за 12 міс. – 541 грн

«Світ у 2015» – 45 грн

Телефон редакції: **044-351-13-00**

повідомлення	отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		2600900022321	35392656
		поточний рахунок отримувача код отримувача	
	назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу:	за передплату на журнал	
	період:		
касир		сума, грн	
	платник (підпис)		

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

НА ЧАСІ

Від уряду камікадзе до спільного підприємства
Як влада маскує старі звички під виглядом технократії

4

Генрик Літвін:
«Усі основні політсили Польщі мають однаковий підхід до України»
Посол Польщі про союзників Києва у Європі

6

Дімітрі Гвіндадзе:
«Україні потрібні ті, хто прикриватиме спину реформаторам»
Грузинський економіст про тактику і стратегію реформ

8

ТЕМА НОМЕРА

Півострів близький і далекий
Чи змирився офіційний Київ із втратою Криму

12

Неврологія анексії
Як на півострові формувалась опозиція «свій – чужий»

14

Три кити деокупації та черепаха бюрократії
Якою має бути державна політика щодо анексованої території

18

Олексій Шубін:
«Цього літа я частіше бував у ФСБ, ніж на морі»
Севастопольський активіст про життя в окупації

22

Розбита вітрина
Якими будуть економічні наслідки перебування АРК під російською окупацією

24

«Кримських етносів букет»
Чому багатонаціональний півострів став полігоном міжнародної ворожнечі

28

Кримський якір
Міфи і реальність «подарунка Хрущова»

32

СУСПІЛЬСТВО

Остання тисяча ярдів
Яким є шлях від лінії фронту до психіатричної лікарні

36

СВІТ

Петрушка Шустрова:
«Єдиний сенс існування території з невизначеним статусом – бути чорною зоною нелегальної торгівлі»
Чеська публіцистка про заморожені конфлікти на пострадянському терені

38

Чи треба розвивати цифрові монополії?
Чим зумовлена гуглофобія в Європі

40

Куди інші бояться ступити
Хто і для чого купує українські бонди

42

Нова східна політика
Як провідні німецькі політсили сприймають Росію

43

СПАДОК

Чарльз Інграо:
«Європа не занепадає, просто розвивається і зростає значно повільніше»
Австрійський історик про старі й нові межі європейської цивілізації

44

НАВИГАТОР

Кіно на майдані Тахрір
Чим здатен здивувати Каїрський кінофестиваль

46

Брати Гадюкіні:
«Хочеться, щоб музично-енергетичні вибухи прийшли на зміну тротилівим»
Чим живе культовий рок-гурт сьогодні

48

Юрій Макаров про Євгена Свєрстюка і його покоління

50

Тиждень

№ 49 (369) 5.12–11.12.2014
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська, Анна Корбут,
Алла Лазарева, Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко, Ольга Ворожбит

Директор зі збуту Олександр Грищенко
Директор з реклами Олена Андрєєва
e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua
тел.: 067-407-10-89
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1447 від 28.07.2003 р.
№ зам. 14-3734
Наклад 41 500
Номер підписано до друку 3.12.2014 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua
The Ukrainian Week

ФАКТИ ТИЖНЯ

Збройні сутички на Донбасі тривають. За час «перемир'я» загинуло 400 українських бійців

Терористи атакують Харків і Одесу, влаштувавши вибухи біля військових частин та патріотичних крамниць

В Україні почалися відключення електроенергії. Офіційна причина – брак вугілля для теплоелектростанцій і ремонт на Запорізькій АЕС

Від уряду камікадзе до спільного підприємства

Урядова епопея в парламенті нарешті закінчилась, але запитань досі більше, ніж відповідей

ФОТО: УНІАН

Боротьба за портфелі видалася запеклою. Марно було сподіватися, що все відбуватиметься спокійно. Втім, аж таких тяжких переймів, що передували народженню нового уряду й самому процесові пологів, мабуть-таки, очікував мало хто. Формування коаліції тривало в куди більш дружній атмосфері.

Від уряду камікадзе в новій версії Кабміну залишилося небагато: прем'єр та кілька міністрів. Решта чи то згоріли в полум'ї державного будівництва, чи не витримали тягаря відповідальності. Хоча, ймовірно, просто не зуміли вписатися в нову політичну палітру під назвою «коаліція». Вони, звісно, залишаться в народній пам'яті й, можливо, ще десь вигулькнуть, а декого з них ой як бракуватиме, але це вже зовсім інша історія. Революційна доцільність вимагає відповідних

Автор:
Роман Малко

методів. Тільки-от чи методи справді революційні?

Безумовно, новий уряд, іще нічого не зробивши, вже ввійшов у історію. Наприклад, як перший, до якого на чільні посади запрошено іноземців, не громадян України, як-от етнічна українка зі США Наталія Яресько, литовець Айварас Абромавічус та грузин Олександр Квіташвілі. Цей неочікуваний і нестандартний крок можна сміливо вважати переворотом системи, й очевидно, що він має всі шанси відіграти певну позитивну роль, лишень поспішати з висновками не варто. Наразі незрозуміло, чого в цьому перевороті більше: показухи й піару чи справжнього прагнення змін. Та й чи підкориться система варягам – питання доволі риторичне.

У депутатів, що дали зелене світло такому нововведенню, не бракує скепсису, щодо ефектив-

ності цього кроку. «Іноземці-професіонали – це добре, та аж ніяк не панацея», – сказав **Тижню** один із нардепів «Народного фронту», повідомивши, що його фракція пропонувала зупинитися на залученні виключно кандидатів, що мають українське походження. «Проблема не в іноземцях, – вважає член пропрезидентської фракції БПП Віктор Пинзеник, – а в наявності волі до змін». А його колега Сергій Каплін називає таким крок політичним компромісом і сподівається, що він тимчасовий. Позафракційний свободівець Андрій Глєнко натомість підозрює, що за нинішньої ситуації легіонери в уряді мають усі шанси перетворитися на весільних генералів, а олігарх Сергій Тарута взагалі проти таких експериментів, бо переконаний, що бажаного результату очікувати марно. Великий бізнес, мовляв, уже намагався залучити

В Індексі сприйняття корупції Transparency International Україна посіла 142-ге місце зі 175. За рік вона дістала один додатковий бал і залишається серед найбільш корумпованих країн

Росія відмовилася від будівництва «Південного потоку». Офіційна версія – відмова Болгарії від участі в проєкті. Неофіційна – брак коштів у «Газпрома»

Парламентські вибори в Молдові. Перше місце здобула Соціалістична партія, на другому – Ліберальна, «бронза» – в комуністів

Польща ратифікувала Угоду про асоціацію України з ЄС

до роботи іноземних топ-менеджерів, і все закінчилося невдало.

Насправді ідея запрошення фахівців з інших держав не є українським ноу-хау. Та й у нас така практика вже була присутня, й не тільки на рівні радників. Серед вітчизняних можновладців ніколи не бракувало громадян інших країн, щоправда, цю інформацію завжди ретельно приховували, і розкривалася вона лише в нечисленних скандалах. А нині маємо справу із цілком офіційним нововведенням, на яке покладаються великі надії.

Іноземці-міністри вже стали громадянами України, президент розумно викрутився зі складної ситуації, скориставшись досвідом свого попередника-біженця, й указом із царського плеча за кілька годин до призначення подарував їм таку милість. Вони безперечно професіонали, мають чудовий послужний список, нібито не пов'язані з вітчизняними політичними реаліями, хоча добре з ними знайомі, мають за плечима чималий досвід кризового менеджменту, й саме на них нині впаде весь тягар непопулярних, але таких потрібних країні змін. Ось тільки процедура, що супроводжувала їхнє входження у вітчизняну політику, вже здатна поставити під сумнів можливість здійснення благих намірів.

Кулуарність, підкилимність і нахабство, з якими відбувалося формування уряду, чітко продемонстрували, що традиції нашої дуже своєрідної політичної культури зовсім не змінилися. За видимістю змін ховаються старі звички, схеми й підходи. Бо, наприклад, нічим іншим, окрім квотності, не можна пояснити появу в уряді на посаді віцепрем'єра й за сумісництвом міністра культури В'ячеслава Кириленка, що, як видається, ні до культури, ні тим паче до технологій ніколи не мав жодного стосунку. Його попередник Євген Нищук куди більше пасував до цієї ролі, тим паче що і прем'єр, і президент слізно запев-

няли: альтернативи «голосові Майдану» ніхто не шукатиме. Втім, хто й коли в Україні дотримувався слова? Традиції є традиції, тож в останній момент на очільника Кабміну нібито натиснули і просто змусили взяти в команду Кириленка. Хто міг натиснути на Яценюка задля такого цінного кадра, важко зрозуміти, але сам Кириленко дуже щасливий зі свого призначення, бо нібито, як подекують у кулуарах, «усе життя тільки й мріяв займатися культурою». Наскільки такий підхід професійний, скоро проявиться, але що він здатен багато чого висвітлити, це стовідсотково. Зокрема, й те, що уряд технократів не більше ніж міф. Що в тренді ті ж таки домовленості, квоти й інтриги. Знову є ображені й неугодних ламають через коліно. Роблять це трохи інтелігентніше, ніж зазвичай, і талановитіше, маскуючись під демократичні процеси, але й тут є свої причини: європейські прагнення вимагають тоншої гри.

Звичайно, щоб вижити в Україні, треба завжди залишатись оптимістами й вірити в краще, та аж ніяк не топитися в ілюзіях. Тим паче за нинішніх обставин. Непублічність процесу зачаття нового уряду вказує лише на те, що звична схема роботи й надалі працюватиме, а олігархічна заангажованість політики залишатиметься на порядку денному. Більшість нових міністрів, попри свій професіоналізм, затісно пов'язані з великим бізнесом, і їхній позитивний досвід аж ніяк не означає, що вони підуть у рукопашну проти своїх колишніх прапедавців чи партнерів. Досвід іноземців також має свій ресурс, адже їм протистоятиме ціла непоборна армія української бюрократії з усіма дрібними клерками, що вміють найблагіші наміри й починання поховати у стосах паперів та лабіринтах кабінетів. Помножмо все це ще й на привид квот – і дістанемо

дуже ефемерну картинку швидких змін.

Чи працюватиме новий уряд так, як від нього сподіваються, й наскільки довго, залежатиме, на жаль, не тільки від професіоналізму його членів. Режим самознищення ввімкнуто вже від моменту формування Кабміну, і проблема якраз у небажанні основних гравців справді змінювати правила. Цього разу президент таки обіграв прем'єра, впакувавши йому в команду набагато більше своїх людей, ніж той сподівався, й іноземці теж серед них. 10 із 18 міністрів – люди Порошенка, з якими Яценюкові якось доведеться домовлятися і працювати на результат. А є ще

ФОРМУВАННЯ УРЯДУ ЧІТКО ПРОДЕМОНСТРУВАЛО, ЩО ТРАДИЦІЇ НАШОЇ ДУЖЕ СВОЄРІДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗОВСІМ НЕ ЗМІНИЛИСЯ

двоє тимошенківських «багнетів», двоє з юної і амбітної «Самопоміч» та один ляшківець-радикал із бавиною політичною біографією – Володимир Ващевський, про кримінальні гріхи якого знає навіть Вікіпедія. Показовий оптимізм Арсенія Петровича вже доволі швидко нівелюється неприхованою нервозністю. І є чого. Бідний прем'єр навіть уявити, мабуть, не міг, що справжнім камікадзе стане лише зараз, отримавши під ялинку бомбу, здатну будь-якої миті розірватися. Звісно, в нього завжди є шанс гримнути дверми, тільки ніхто не гарантуватиме, що ці двері не привалять його самого.

Чи виправдає новий уряд очікування українців і чи здатен він на це у принципі, стане зрозуміло дещо згодом, а нині можна констатувати єдине: зі зміною картини наразі мало що змінилося. Традиції сильніші, ніж здоровий глузд. ■

Генрик Літвін: «Усі основні політсили Польщі мають однаковий підхід до України»

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКІН

Тиждень розмовляв із послом Республіки Польща в Україні Генриком Літвіном про роль його держави у ЄС, суперечливі сторінки в історії двох народів та успіх польського середнього класу.

У. Т.: Ким ви бачите Польщу в нинішньому Євросоюзі: регіональним лідером? Чи, може, час замахнутися на роль одного з ло-

**Спілкувалась
Ольга
Ворожбит**

комотивів поряд із Німеччиною та Францією?

– Кажучи про вагу Польщі в ЄС, враховуймо політичні та економічні нюанси. Безперечно, багато значить те, що ми не частина єврозони. Це дуже позначається на деяких справах у царині економічних відносин, адже обмежує наші можливості впливу. Водночас є внутрішні чинники, через які цей процес (інтеграція

до зони спільної валюти. – Ред.) не відбувається так швидко, як планували ще п'ять років тому. Щоб Польща ввійшла туди, слід трохи почекати.

Коли йдеться про політичну активність у межах ЄС, то, гадаю, ми спостерігаємо посилення ролі Польщі, й тут дуже багато значить саме справа України. Власне, Польща звертала увагу Європи на важливість України й цього регіону загалом для європейської стабільності та безпеки, а також на значення тут активності Євросоюзу. І це підтверджується. Східне сусідство є дуже потрібною справою і ключовим елементом безпекової системи. Його роль для ЄС посилюється, а відтак зростає і значення Польщі на політичній карті. Ми вважаємо, що наша держава повинна бути серйозним елементом творення європейської політики: особливо коли йдеться про східних сусідів ЄС, але й у загальному вимірі теж. Нам вдається досягнути мети, але це ще не межа наших амбіцій. Регіональний погляд дуже важливий у Євросоюзі. Коли ми кажемо, що хочемо бути активним партнером у регіональній співпраці, це не означає зменшення ваги Польщі, адже така взаємодія дуже істотна для ЄС. Уміння творити регіональні коаліції в різних політичних справах є дуже ефективним методом політики всередині Союзу. Звісно, ми продовжуватимемо й політику вибудовування впливу Польщі як важливої країни у своєму регіоні – Центральньо-Східній Європі, але водночас формуватимемо нашу окрему позицію країни і в ЄС, і на світовій арені.

У. Т.: В останні кілька місяців у внутрішній політиці Польщі та кож було багато подій: обрання Дональда Туска головою Європейської ради, прихід нового уряду, місцеві вибори. Чи не послаблюють такі зміни позиції вашої країни в ЄС?

– За внутрішню ситуацію в Польщі українці можуть бути спокійні. Всі наші основні політсили мають однаковий підхід до України. Це дуже принципова зміна, яка відбулась у державі. Фундаментом нашої закордонної політики є дуже поширене переконання, що стабільність і демократія в Україні є найкращими гарантими безпеки, ста-

більності й демократії в Польщі. Нам потрібен такий сусід, як незалежна й демократична Україна. І цей підхід не може змінитися з тими чи тими виборами. Це одна з підвалин нашої нової політики після 1989 року, велика зміна в польській політичній думці, яка сталась у 1980-х. Вона окреслилась у щоденному житті на початку незалежності. Я можу про це говорити, бо займався справами України ще в 1980-х роках і спостерігав це велике перетворення. Багато історичних питань у двох країнах мають різні оцінки й трактування, але щодо того, як нам діяти в українських справах сьогодні, не існує жодних сумнівів. Гадаю, можна не турбуватися через зміни в Польщі, якщо вони будуть, бо всі політсили будуватимуть добросусідські відносини з Україною.

У. Т.: Остання революція зробила українців більш патріотичними, а це знову актуалізує болючі питання історії двох націй. Як ставляться до цього поляки?

– З'являлися коментарі з побуваннями щодо того, який ці патріотичні настрої матимуть вплив, чи не призводитимуть до відродження радикального націоналізму. Звісно, варто пам'ятати, що в Польщі слово «націоналізм» читається інакше, ніж в Україні, має трошки інше емоційне й змістове навантаження. У нас часом говорять також про інтегральний націоналізм, тобто такий, який мав місце наприкінці XIX – на початку XX століття. Існували такі побування, чи радше перестороги. Мені здається, проєвропейська складова Майдану була така сильна, що ці явища треба сприймати в комплексі. Ми бачимо цей європейський напрям і зміни в ньому, які виникають, бо євроінтеграція є головною метою для сил, котрі були активними на Майдані. Хвиля патріотичних настроїв веде до зміцнення проєвропейського напрямку, а отже, все це має бути в межах стандартів та цінностей ЄС. Тобто класичний інтегральний націоналізм кінця XIX століття не знайде собі перспективи у Євросоюзі. Мені здається, що це також зрозуміло всім в Україні й цілком лягає в русло проєвропейської течії – руху до порозуміння з європейськими націями, знаходження свого місця серед них, а не над ними.

У. Т.: Нині точаться дискусії щодо формування в Україні середнього класу. А як його вдалося відродити після комуністичних часів у Польщі? Завдяки чому він склався і чи є впливовим?

– Думаю, на це в Польщі ніхто не відповідає. Наскільки мені відомо, ще не було таких досліджень. Я можу говорити про свої оцінки та враження. Є статистичні дані, котрі дещо нам кажуть, але жодна статистика не пояснює, як це сталося. Передусім полякам вдалося зробити так, щоб найважливішим сектором економіки був малий і середній бізнес. Щодо цього не існує сумнівів, бо маємо статистику. На сьогодні, як пам'ятається, це майже 70% ВВП. Більшість людей працює в цьому секторі, тобто близько 95% чи навіть більше всіх одиниць економічної активності в Польщі. Але як цього досягли, – то вже зовсім інше питання. Держава намагалася стимулювати цей процес, але водночас пам'ятаю: ще в 1990-ті й на початку 2000-х років можна було читати коментарі, що ця політика уряду нерезультативна або ж замало активна.

Здається, досить важливий вплив на ситуацію мала структура економіки Польщі останніх років комуністичного режиму. У ній, коли соціалістична економіка була слабка і практично не встигала забезпечувати нормальне функціонування держави, з'явилася так звана приватна ініціатива – малий бізнес. Його було доволі багато, утім, йому створили дуже некомфортне місце. Але з огляду на непрацездатність соціалістичної економіки існувала велика активність – легальна й нелегальна. Нелегальна в умовах соціалістичних економіки та держави. Велика частина того, що було незаконним у тодішніх умовах, стало цілком звичайною економічною активністю в реальній нормальній державі. Усі ці люди (що, наприклад, займалися торгівлею, за мірками тієї доби нелегальною, бо не обкладеною жодними податками й зборами) іздирили поміж країнами соціалістичної та капіталістичної, як у той час казали, Європи й робили свою справу. І це були досить серйозні масштаби, які дуже сильно впливали на повсякденну економіку Польщі.

Думаю, ця велика бізнес-активність громадян наприкінці існування комуністичного режиму вплинула на характер економічної активності в Польщі періоду незалежності. Я сам знаю приклади бізнесу, який розпочинався з поїздок до Туреччини, а після 1989 року досить швидко переключився на регулярну економічну діяльність. Вийшло так, що це був час навчання, який підготував дуже багато успішних польських підприємців. Може, не такого формату, про який читаємо в списку Forbes, але власне такого, який створив потужну систему малого й середнього бізнесу, що сильно впливає на нашу економіку. Він робить її еластичнішою за ринки навколишніх країн. Ми переконалися в цьому 2008-го, в рік кризи, коли польська економіка якось захистилась, ба навіть було зафіксовано зростання ВВП, тоді як усі зазнали втрат. Напевно, так сталося саме завдяки ролі малого й середнього бізнесу. Але це тільки мої оцінки. Я не маю наукових підтверджень, утім, гадаю, що активність поляків у останній період комунізму переросла в цей бізнес-успіх початку нового капіталізму в державі.

У. Т.: Чому середній клас не сформувався належним чином в Україні?

– Насамперед тут вирішальним елементом є структура економіки. У вас постійно домінує велика промисловість, і зміни тут не відбулися. Малий та середній бізнес слабкий, тоді як саме він завжди є базою для впливовості середнього класу. Але це не єдиний шлях, і Україна, здається, знаходить інший – через побудову громадянського суспільства та його активність. Хоча якщо подивитися на Майдан, який є її найочевиднішим прикладом, то там значення малого й середнього бізнесу було велике. У межах процесу євроінтеграції умови покращуватимуться. Цей інший шлях – діяльність усіх середовищ суспільства, які забезпечують його інтелектуальне обслуговування, – також джерело сили середнього класу. І воно справляється в Україні дуже непогане враження. А інший елемент фундаменту, малий і середній бізнес, також розвиватиметься. ■

БІОГРАФІЧНА НОТА

Генрик Літвін – польський історик і дипломат, від 2011 року Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні. Працював у дипломатичних представництвах своєї країни в Італії та Росії. Від 2006-го до 2010-го – посол у Білорусі. У 1988-му захистив дисертацію на тему «Наплив польської шляхти до України в 1569–1648 роках»

Дімітрі Гвіндадзе: «Україні потрібні ті, хто прикриватиме спину реформаторам»

Тиждень поспілкувався з экс-міністром фінансів Грузії, провідним економістом ЄБРР про грузинський досвід-рекорд, експатів-технократів і збитки від війни на Донбасі.

У. Т.: Свого часу Грузія, як і Україна зараз, стала жертвою економічної та торговельної блокади з боку Росії. Як грузинський уряд вирішував цю проблему і як допомагав локальному бізнесові?

– Тоді наша країна дістала цілу низку експортних обмежень. Ми намагалися якомога повніше диверсифікувати експорт із Грузії. Уряд спробував дати бізнесові прями й чіткі сигнали про потенційні загрози. Головний меседж до бізнесменів був такий: «Хлопці, працюйте з усіма, але майте на увазі, що геополітичні зрушення можуть спричинити деякі зовнішньоторговельні проблеми. Врахуйте це і намагайтеся управляти ризиками відповідно».

Що уряд зробив передусім? Ми підвищили якість грузинської сільськогосподарської продукції, збільшили глибину переробки, знайшли свої ніші на міжнародних ринках. У результаті наші виробники почали постачати сільгосппродукцію до багатьох країн Європи, зокрема до України, яка стала одним із найбільших ринків для нашої продукції, як-от мінеральні води, вина тощо.

У. Т.: Унаслідок війни на Донбасі Україна має величезну неконтрольовану ділянку кордону, через яку йдуть потоки контрабанди. Грузія, мабуть, мала подібну проблему з Абхазією та Південною Осетією. Як її вирішували і як встановлювали економічний кордон?

Спілкувався
**Любомир
Шавалюк**

– Ситуація на Донбасі має вкрай негативні економічні наслідки для України. Контрабанда є лише однією з багатьох проблем. Торік на Сході виробляли 16% ВВП України, 27% промислових товарів і майже таку саму частку експорту. У регіоні найщільніша мережа залізниць. Коли через зовнішнє втручання намагаються відокремити такий шматок країни, це призводить до величезних проблем і вельми складної адаптації. У результаті валют-

ний курс, платіжний баланс, дефіцит та наповнюваність бюджету, банківський сектор усієї країни викликають занепокоєння. Адже, наприклад, найбільші українські фінустанови мають багато активів і зобов'язань на Донеччині та Луганщині.

Тому те, що зараз відбувається з гривнею і бюджетом, – це великою мірою наслідок подій на Донбасі. Руйнування в регіоні самі собою негативно вплинули на економічне зрос-

тання країни. Окрім того, є ще багато господарчих зв'язків, виробничих ланцюжків, які пов'язують Донбас з іншими областями України. Чимало їх було зруйновано. Отже, наслідки подій на Донеччині та Луганщині не обмежуються цим регіоном, а помітні по всій країні. Вони підкріплюють впевненість інвесторів, споживачів, кредиторів та банківських вкладників.

У Грузії хронологія подій за останні 20 років була дещо іншою. Війна та етнічні чистки грузинського населення в Абхазії відбулися у 1990-х. Відтоді економічні зв'язки Абхазії та Південної Осетії з рештою держави були послаблені, а після війни 2008-го фактично припинилися. Війна 2008-го завдала країні сильного економічного удару. Нам довелося працювати у 24-годинному режимі, щоб зберегти економіку, продовжити реформи і забезпечити безперервне зростання. Було складно,

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

за подіями 2008 року стояли ті самі зовнішні фактори, які сьогодні впливають на ситуацію на Донбасі. Утім, суто економічні наслідки обох війн – в Україні та Грузії – важко порівнювати через різну хронологію, географію, тривалість і динаміку бойових дій та структурні особливості національних економік.

У. Т.: Назвіть кілька з найуспішніших грузинських економічних реформ і досягнень, які, на вашу думку, варто було б провести в Україні. Що українці можуть скопіювати в Грузії?

– На мій погляд, не можна просто скопіювати реформи. Ви маєте здійснити власні перетворення, бо Україна – інша країна. Що потрібно для успішних реформ? Передовсім в Україні йде війна і безпекові проблеми негативно впливають на цілу низку інших галузей. Економічний розвиток і реформи певною мірою стають заручниками геополітики. Так, зміни запроваджувати складніше, але це обов'язково треба робити.

Але припустімо, що теоретично в Україні немає безпекової кризи. Тоді для вдалих реформ потрібно кілька речей. По-перше, сильні керівники і швидкі дії зі зменшення бюджетних витратків, спрощення роботи органів, які надають державні послуги (податкової та митниці, різноманітних контролюючих структур тощо). Це допомогло б стабілізувати економіку і стимулювати діяльність приватного сектора. Погляньте на Україну очима іноземного інвестора, який шукає напрямки для вкладень свого капіталу. Передусім він звертає увагу на фінансову стабільність, на ситуацію з державними фінансами, шукає країни з невеликим держборгом і низьким рівнем бюджетного дефіциту.

По-друге, глобальні інвестори аналізують стійкість банківського сектору. На мою думку, НБУ робить багато правильних кроків для того, щоб система стала надійнішою. Це дуже болючий процес, адже у фінансовому секторі України спостерігався надлишок фінус-танов, деякі з них були кишеньковими й зараз банкрутують. Стабілізація банківської системи – надзвичайно складне за-

вдання, яке важко реалізувати в технократичному сенсі. Але це треба зробити. Трансформації вимагають політичної волі і серйозних технократичних навичок.

По-третє, Україні потрібно створити рівні умови для реального сектору, хороший бізнес-клімат. Ви повинні спростити якомога більше законів. Спрощення податкового, митного і трудового законодавства є запорукою успіху в боротьбі з корупцією. Адже корупція існує в точках дотику між бізнесом і державними службовцями. Що менше таких точок у країні, то менше можливостей для хабарництва.

Щоб покласти край корупції, необхідні дві умови. З одного боку, дуже сильна воля боротися з хабарництвом «згори донизу», яка поступово очищуватиме від нього різні сфери та органи держуправління. З другого – зусилля «знизу вгору», я маю на увазі спрощення бізнес-процесів, що обмежить можливості для

ЧАСОМ ТРЕБА БУДЕ УХВАЛЮВАТИ ВОЛЬОВІ РІШЕННЯ, ЯКІ ЗАЧІПАТИМУТЬ ІНТЕРЕСИ ДУЖЕ ВПЛИВОВИХ ОСІБ

корупції. Ось єдиний вихід.

Ці дві складові – наріжні камені правильного міжнародного позиціонування країни, яке дасть змогу залучити численні інвестиції – прямі іноземні та портфельні.

У. Т.: Якось Каха Бендুকідзе сказав, що для успішного проведення реформ потрібні три людини: той, хто здійснюватиме перетворення, той, хто всіх садитиме, і той, хто прикритиме обох. Чи вистачило б цих трьох для того, щоб провести реформи в Україні?

– Тут я цілком погоджуюся з Кахою. Він мав на увазі, що країна потребує дуже потужного та ефективного апарату з дотримання внутрішньої законності та організації безпеки. Передусім ідеться про органи держбезпеки, бо для України нині безпека, особливо зовнішня, на першому місці. Тому необхідні сильні і ре-

формовані відомства, які боротимуться з такими викликами та загрозами. Також мають бути інституції, які якісно забезпечуватимуть виконання закону всередині країни.

Крім того, потрібна команда технократів-реформаторів: економістів, фінансистів тощо, які здійснювали б структурні перетворення. Їм доведеться ламати усталену ієрархію. Часом треба буде ухвалювати вольові рішення, які зачіпатимуть інтереси дуже впливових осіб. Відтак необхідні люди, які захищали б реформаторів, особливо коли йдеться про перше, на мій погляд, найбільш хворобливе покоління реформ. Повторюся, структурні зміни передбачають докорінну зміну правил гри, тому потрібні силові структури, які прикриватимуть спину реформаторам.

Нарешті, необхідні люди, основне завдання яких – пояснювати, навіщо потрібні реформи. Тому коли ви обіймаєте урядову посаду і намагаєтеся здійснити певні зміни, то дуже чітко розумієте, що відбувається, що ви робите та на який результат розраховуєте. Але якщо ви проста людина, наприклад пенсіонер, то дуже важко збагнути, чому уряд не збільшує пенсії одразу учетверо, особливо коли вона нижча за прожитковий мінімум. Тому влада має спілкуватися з народом, пояснювати, чому, приміром, треба підвищити ціни на газ та електроенергію до рівня собівартості. Вона повинна сказати, що коли це не зробити, то в країні не буде фінансової стабільності, а в такому разі не можна говорити про інвестиційну привабливість і створення нових робочих місць.

У. Т.: Нещодавно в Грузії відбулася кардинальна зміна влади, але реальний ВВП країни зростає на 5% щороку, промисловість – на 11%. Це результат минулих реформ чи нова влада продовжує економічний курс, визначений попередниками?

– Багато перетворень, які ми здійснили, зокрема зниження рівня корупції, зменшення ролі держави в економіці, низка структурних реформ, зробили економічну систему досить пружною. Нам вдалося побудувати в Грузії стійкі сучасні інсти-

туції, здатні витримувати напруження, яке створює зміна влади.

Найгірше, що може відбуватися в будь-якій країні, – це коли приходить нове керівництво й країна розвертається на 180 градусів у економічному розвитку, якості інституцій тощо.

Ось чому економіка Грузії і далі зростає. І це відбувається всупереч багатьом геополітичним викликам. Як Україна зараз стоїть перед низкою викликів, так само і Грузія має певні проблеми в безпековому та геополітичному контексті. Наприклад, як ви знаєте, Південний Кавказ є досить напруженим і проблемним регіоном, історично там було багато конфліктів.

У. Т.: Стосовно вашої роботи в ЄБРР. Приватні інвестори потребують фінансової стабілізації для того, щоб вкладати капітал у певну країну. Однак Європейський банк реконструкції та розвитку – інституційний інвестор. Чи планує він нарощувати вкладення в Україну, незважаючи на ситуацію в країні?

– Власне, ми вже нарощуємо присутність в Україні, попри всі суверенні та корпоративні ри-

здійснити реформи і подолати економічну кризу. 2014-го загальний обсяг інвестицій у вашу країну становив близько €1 млрд. Ми і далі шукаємо можливості для капіталовкладень. Якщо наступного року їх буде достатньо, інвестуватимемо такими самими темпами. Розуміємо, що ризики високі, але все одно вкладаємо, зокрема й тому, що Україна сьогодні заслуговує на допомогу.

У. Т.: ЄБРР – досвідчений інвестор в інфраструктурні проекти. На вашу думку, чого бракує Україні для того, щоб мати хороші дороги?

– Відповідь проста: вам потрібні нові дороги. Але як це зробити? Ми знову повертаємося до проблеми державних фінансів. Ви можете фінансувати будівництво доріг із податкових та інших надходжень за допомогою позик, в тому числі донорських. Обидва джерела реальні, але питання у просторі для маневру, наявному в бюджеті, та в стійкості держборгу. Якщо поглянути на розподіл видатків в Україні, то побачимо, що лівова частка коштів спрямовується на фінансування поточних нужд, зокрема на субсидії, пенсії, зарплати тощо, і лише невеличка – це капітальні видатки, зокрема на інфраструктурні проекти.

Отже, раціоналізація державних видатків – ось що повинен зробити новий уряд. Це має вивільнити певні кошти, які можна буде вкладати в інфраструктурні проекти. Водночас допоможе утримувати дефіцит бюджету на прийнятному рівні, що відкриє шлях до більшої кількості інструментів для фінансування будівництва доріг, зокрема до позик міжнародних фінансових інституцій. Враховуючи теперішній рівень ВВП на особу та масштаб зовнішньої підтримки, які має Україна, я переконаний, що ви зможете кредитуватися на досить хороших умовах. Із кожним кроком, кожною реформою одержуватимете допомогу від Єврокомісії та інших прихильних сторін. Тож, на мій погляд, як тільки державні фінанси буде приведено в порядок, а економіка почне зростати, уникаючи пастки бідності, державний борг зменшиться, відтак країна зможе позичити більше, щоб вкладати в інфраструктуру. ■

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ – ОСЬ ЩО ПОВИНЕН ЗРОБИТИ НОВИЙ УРЯД. ЦЕ МАЄ ВИВІЛЬНИТИ ПЕВНІ КОШТИ, ЯКІ МОЖНА БУДЕ ВКЛАДАТИ В ІНФРАСТРУКТУРНІ ПРОЕКТИ

зики. Вашу країну недвозначно і суттєво підтримують наші акціонери. Рада директорів ЄБРР обговорювала українські проблеми, і тепер ми шукаємо на прями збільшення капіталовкладень і надалі. На сьогодні портфель інвестицій ЄБРР в Україну становить майже €5 млрд, із яких близько €3 млрд – операційні активи. Ми нарощуватимемо ці суми, незважаючи на ризики, розширюватимемо портфель суверенних та квазісуверенних операцій, а також вкладень у приватний сектор (корпорації та банки).

Зараз ми обговорюємо пакет заходів (інвестиції, технічна підтримка), які допоможуть Україні

Ліцензія Національної ради з питань телебачення і радіомовлення на право мовлення: НР № 0905-м від 23.06.2004; НР № 1622-м від 18.05.2005; НР № 1583-м від 05.04.2012

Півострів близький і далекий

Вимагаючи від інших держав не визнавати анексії Криму, українська влада сама фактично з нею змирилась і веде з окупованою територією фінансові та інші справи

Автор: Ігор Лосєв

Нині від західних політиків можна частіше почути про Крим і необхідність його повернення Україні, ніж від керівних осіб у Києві.

Українська влада ніби відсунула Крим на другий план політики, мовляв, зараз головне – це війна (яку вона називає «АТО») на Донбасі, а вже затим подивимось, що говорити про Крим і чи варто буде про нього говорити.

Якщо стосовно Донбасу вживається вираз «заморожений конфлікт» і це розглядається як небажаний варіант, то Крим сприймають як відкладену проблему. Насправді ж Донбас у вигляді «ДНР» і «ЛНР» у будь-який момент може «розморозитись» і вистрелити, а Крим – це ніж у спину України, бо потужне російське військове угруповання на півострові становить постійну загрозу.

Улюбленою тезою можновладців на Печерських пагорбах столиці є те, що Україна не має можливостей воєнного вирішення кримської проблеми. Це

продовження апології капітулянтства, що почалось у Криму, в лютому – березні 2014 року коли керівники держави наввипередки розповідали, яка могутня Росія, а в нас нічого немає: армії, зброї тощо.

Насправді саме в Криму були українські військові сили, завдяки яким можна було якщо й не перемогти, то принаймні тривалий час тримати російських агресорів на півострові, а відтак їм було б уже не до Донбасу, не до розширення агресії. Вистачило б перекрити Керченську протоку і збивати російські транспортні літаки з десантом, щоб послабити сили вторгнення.

Крим – географічно ізольована територія, півострів для України і острів для Росії. Це не донецький степ із тисячами кілометрів геть відкритого українсько-російського кордону, де можна безперешкодно перекидати в нашу державу танкові армії.

Печерські начальники лякали тим, що якби вони боронили Крим, то могутні російські полки почали б наступ на Київ, а в нас

Візит Петра Порошенка до Криму був неофіційним, короткостроковим і безрезультатним (фото 28 лютого)

нічого немає на цьому напрямку. Однак головний розрахунок до Криму був впевненості у відсутності будь-якого спротиву з українського боку. В Криму цей розрахунок із допомогою офіційного Києва блискуче реалізувався. Здача Криму надихнула Путіна на Донбас і на заяві, що він за два тижні візьме Київ. Проте й значна частина проросійського населення Донбасу підтримала «ДНР» і «ЛНР» лише через сподівання, що в них також усе буде як у Криму, без жодного пострілу й руйнувань, просто зміниться прапор над головною будівлею міста.

Якби Україна в Криму боролася, в Москві зрозуміли б, що не буде легкої прогулянки – тріумфального маршу до Одеси й до станції Чоп на Закарпатті з виходом на західний кордон імперії зразка 1991 року.

Здавалося б, Печерські пагорби мають зробити висновки з подій у Криму. Однак країна втратила національну територію, до того ж стратегічно важливу, а жодного розслідування й підсумків немає аж дотепер. А нація має

знати все, що сталося на півострові у лютому – березні 2014 року по годинах і по хвиликах, хто, як і чому саме так поведився, які були накази, чи довели їх до виконавців, хто і як їх виконував, чи не виконував. Дуже важливо знати, яку роль у кримській кризі відіграли тодішній виконавч об'язків президента й верховного головнокомандувача Олександр Турчинов та прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. Це для того, щоб країна знала, хто є хто і чого від цих (і не тільки цих) фігурантів чекати надалі. Загалом дивно: Україна зазнала болісної територіальної ампутації, але немає ніяких наслідків для керівників держави, які це допустили, не зробивши геть нічого для захисту території. Вони самі ніяк не вибачилися, ніяк не пояснили власних дій (а точніше бездіяльності).

Коли внаслідок війни 1846–1848 років, яку вели проти Мексики США, латиноамериканська країна втратила свої території (Техас, Каліфорнію, Аризону, Нью-Мексико, Неваду, Колорадо), її президент генерал Антоніо Лопес де Санта-Анна публічно плакав і каювся перед народом. Хтось колись бачив або чув, щоб так поведилися Турчинов і Яценюк? Чи вони хоча б висловили співчуття десяткам тисяч кримчан, які через них були змушені втікати з рідної землі, втрачаючи житло, роботу й налагоджений побут, а тепер поневіряються землями материкової України? Якщо можна було так безкарно злити Крим, то чи є несподіванкою «дивна війна» на Сході, де за рішучого й енергійного керівництва питання «ДНР» і «ЛНР» можна було закрити ще в червні – липні?

Сьогодні з'явилася інформація про наміри влади вилучити території, будинки, майно в перерахованих до Одеси Військово-Морських сил України. Як завжди, там проглядаються комерційні інтереси певних груп і осіб. І це при тому, що російська загроза з моря Одесі, Миколаєву, Херсону не лише зберігається, а й посилюється. Якщо у ВМС України нині дуже слабкий корабельний склад, то Чорноморський флот РФ на кримських базах уже найближчим часом має поповнитися п'ятьма-шістьма підводними човнами (ВМС України не мають жодного) і

п'ятьма-шістьма новими кораблями класу «корвет».

Упродовж усіх 23 років незалежності України відсутність процесів розбудови війська пояснювали браком грошей і неможливістю їх десь віднайти. Є шлях, тільки на сьогодні він навряд чи прийнятний для влади: перекрити корупційні потоки. Однак, якщо цього не зробити, Українська держава приречена. В будь-який момент РФ може організувати блокаду узбережжя й поставити хрест на нашому суднопластві, ізолювавши південний морський напрям. Це на додачу до фактичного оточення України зі сходу, північного сходу, півночі (Білорусь Лукашенки під тиском Москви), півдня (окупований Крим) та південного заходу (Придністров'я). Якщо Росія заблокує нам узбережжя від Одеси до Перекопа й від Маріуполя до Арабатської Стрілки, то вільним для спілкування зі світом залишиться тільки західний кордон.

Політолог Тарас Березовець стверджує, що Путін пропонував розмінити Крим на Донбас, однак згода на це означає політичну смерть для будь-якого політика України. Проте дуже тривожить факт, що в українському уряді досі немає жодного органу, який вирішував би проблему Криму, тоді як у Російській Федерації створено окреме міністерство у його справах.

Зате є вже підписаний президентом Порошенком закон народців Терьохіна і Ляпіної, який дискримінує кримчан, навіть тих, які перебувають на материковій Україні, проголошуючи їх нерезидентами, що не дає їм змоги відкривати рахунки в банках, розпоряджатися своїми депозитами тощо.

Водночас в усіх трьох (на сьогодні) кримських законах вилучили статті про відповідальність за колабораціонізм, а колабораціонізм – це зрада Батьківщини.

Представник «Майдану закордонних справ» Андрій Клименко повідомив, що незабаром його організація оприлюднить список зрадників у Криму (це політики, керівники, державні службовці, які давали присягу Україні і зрадили її, військові та ін.). Якщо на це не прореагувати

у випадку Криму, буде масова зрада в інших регіонах України. До речі, вітчизняні бізнесмени, що й досі ведуть свій бізнес в окупованому Криму, також є колаборантами. Наприклад, ті, які продають продовольство на півострові, годують окупаційну армію. Якщо вони сплачують податки до бюджету окупанта, то сприяють убивству українських солдатів на Донбасі.

Експерти «Майдану закордонних справ» повідомили цікаву й дуже неприємну інформацію. Виявляється, що підприємства, які належать двом українським бізнесменам Петрові Порошенку та колишньому заступникові глави Адміністрації президента Косюку, перереєструвалися на півострові за нормами законодавства Російської Федерації...

УКРАЇНА ЗАЗНАЛА БОЛІСНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АМПУТАЦІЇ, АЛЕ НЕМАЄ НІЯКИХ НАСЛІДКІВ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ДЕРЖАВИ, ЯКІ ЦЕ ДОПУСТИЛИ

А це де-факто означає визнання російської анексії. Чи не тому пан Петро Порошенко так рідко й неохоче згадує про Крим?

Саме ця внутрішня гнилість української політичної верхівки, а зовсім не надміру перебільшена могутність Путіна робить наші перспективи вельми невизначеними. До речі, ще й тому, що в політичному арсеналі української правлячої еліти завжди як останній аргумент зберігається зрада.

Доля Криму й Донбасу нині вирішується в Києві. Чи буде сформовано справді нову, не олігархічну, не популістсько-демагогічну, не клептократичну, а справді патріотичну, відповідальну й конструктивну владу? Адже чинне керівництво поки що може похвалитися лише втратою територій, розвалом фінансової системи та продовженням політики стовідсоткової толерантності до корупції. І допоки в Україні не з'явиться повноцінна європейська влада, Крим для нашої держави буде далеким, а не близьким. ■

Неврологія анексії

Автор:
Ірина
Брунова-
Калісецька

Як вважає дехто з експертів, війна на Донбасі потрібна була для того, щоб відволікти увагу від анексії Криму та змусити визнати її. Якщо це так, то зазначена мета майже досягнута. Справді, коли гинуть люди: і військові, і мирні мешканці, то який уже тут Крим, де нібито все порівняно тихо. Але нинішній півострів – це не стан спокою тіла з механіки Ньютона. І щоб розуміти, у який бік і під впливом яких сил рухатиметься те «тіло», слід з'ясувати, що з ним відбулося, втім, не претендуючи на вичерпні й однозначні висновки.

У березні 2014-го вся Україна і Європа, затамувавши подих, стежили за тим, що відбувається в Криму й до чого це призведе. Чимало людей не вірило, що автономія так легко відійде до іншої держави. Може, досі ніхто й не сумнівався, що той регіон більш проросійський, аніж решта регіонів України, але мало хто припускав, що він проросійський настільки, щоб стати частиною РФ. Питання «що трапилося?» не дає спокою багатьом. Чи справді більшість кримчан упродовж усього часу незалежності України хотіла, щоби півострів був у складі сусідньої держави? Чи ці настрої були приховані й впливали на поверхню в останні роки? Чи в час Майдану? Чи були підігріті вже в лютому – березні 2014-го? Результати так званого референдуму не є аж такими важливими – усім відомо, як він відбувався, як узагалі відбуваються такі речі за російським сценарієм. Питання в іншому: що, власне, призвело до можливості його проведення?

ЩО БУЛО З КРИМОМ «ДО»?

Перед тим як відповісти на запитання, котре ніяк не дає спокою, незайве розібратися, що з ним, власне, було до того, як «це сталося».

Заплутана історія володіння Кримом, потоків добровільної, не зовсім добровільної та примусової міграції, майже острівне розміщення, але при цьому «ментальна віддаленість» від моря й торгових морських можливостей зумовили дивовижну картину різноманіття: етнічної, мовної, регіональної, громадянської та інших ідентичностей кримчан. Острівець реліктової радянської людини, яка «нікого не ділить за національністю», на початку 1990-х зустрівся не просто з іншою етнічною парадигмою, притаманною кримським татарам, а з досить сильною мобілізацією своїх інтересів корінного народу, який пережив травму депортації. Для подвійної моралі «інтернаціоналізм і нацмени» (нацмени – образлива назва для «неруських») етнічність, яка відрізняється від більшості, краще приховати й/або максимально асимілювати, вона незрозуміла, страхітлива, неприйнятна, може бути чим завгодно, тільки не цінністю різноманіття. Яке вже тут різноманіття, якщо «ми нікого за національністю не ділимо», бо не знаємо, що робити з відмінностями. Російська мова сприймається як належне, незважаючи на те що може бути нерідною для співбесідника. Тому слово «руськіє» або «слов'яни» для простоти вживаємо на позначення всіх, хто не є кримським татариним. Греки, вірмени, німці, караїми, болгары та багато інших існують тут, щоб відтіняти й бути елементом туристичної привабливості, не більше. Пісні, танці, кухня, народні ремесла – це можна, бо то зрозуміло й нестрашно. Що ж до мечеті, то тут мечеті не можна, тут можна тільки собор, бо азан заважає, а дзвони – ні, мечеть хіба що у віддаленому районі. Тому все, що відрізнялося від загальної картини домінування російського, досить довго сприймалося як загроза, як таке, що зму-

шує принаймні змінюватися. Люди не люблять змінюватися. І тут у пригоді стають політичні маніпуляції страхами «кримськотатарського сепаратизму» (як абсурдно це зараз звучить) та «повзучої українізації».

Звісно, минув час – і деякі страхи зникли. Стало більше спілкування, інтересу та досвіду співіснування. Безперечно, позитивний вплив мали й численні освітні та культурні програми, спрямовані на подолання ксенофобії і розвиток взаєморозуміння між культурними спільнотами. А ось із материковою Україною такої динаміки та спілкування відбувалося недостатньо. Голосували за тих, хто видавався «своїм» на противагу «чужим», незалежно від політичної орієнтації, передвиборчих програмних обіцянок, діяльності та її результатів.

Кримчани дивилися російське телебачення, однак реалії сучасної Росії не знали: ні її політичного та суспільного життя, ні економічного становища простих громадян за межами Москви й Петербурга, ні проблем Кавказу чи трудових мігрантів, ні податкової, пенсійної, медичної, освітньої, правоохоронної та інших

Йдучи на «референдум», кримчани дуже хотіли мати швидку, просту й зрозумілу відповідь на запитання: «Як жити далі?»

або він набував стійкого формату однотипних дискусій: українці – етнічний націоналізм, росіяни – постімперські страждання, кримські татари – наслідки депортації й поновлення прав і справедливості. Утім, група експертів російського дискурсу рідко жививу перетиналася з двома іншими. Решта більш ніж 120 етнічних груп не були почуті й вписувалися в три основні дискурси через «корінні народи» або через «дружбу народів». Таким чином, склалася ситуація, за якої всі етнокультурні групи почувалися скривдженими (добрий ґрунт для страхів та образ).

Якщо дивитися з Києва, то в останнє десятиліття можна було

ПРО ПОГОЛОВНУ ПІДТРИМКУ КРИМЧАНАМИ ПРИЄДНАННЯ ДО РОСІЇ ГОВОРИТИ СКЛАДНО. МОЖНА КОНСТАТУВАТИ ХІБА ЩО ПІДТРИМКУ МІФУ ПРО ЗОЛОТЕ МІСЦЕ Й ЧАС

систем, до яких дотичне життя звичайної людини. Погодьтеся: одна справа уявляти собі Аляску за книжками Джека Лондона, інша – жити в сучасному Анкориджі або Уналашці. Тобто мріяти про велику країну і статус титульного етносу та жити в Саранську або Читі – це зовсім не одне й те саме. Тут же не думаєш, що опинишся в Саранську. Гадали, що клімат і комфорт будуть як у Криму, а зарплати й можливості – як у Москві. Що ж, принаймні клімат лишився незмінним.

Тож про поголовну підтримку кримчанами приєднання до Росії говорити складно. Можна констатувати хіба що підтримку міфу про золоте місце й час, про ностальгію за чимось нездійсненним, котре, хоч як дивно, базується на тих самих потребах, що й у більшості материкових українців, як-от нормальні зарплати, дієва медична допомога, хороші дороги, ввічливі клерки, безпека на вулицях тощо. Однак уявлення про те, звідки все це береться, дуже різнилося в кримчан і мешканців багатьох інших регіонів України.

Україну не розуміли і не знали. Їздили до Дніпропетровська, Харкова, Києва, Львова й на

запитання: «Куди їдеш?» – відповідали: «В Україну», а запитання: «А де ти зараз?» – загаяло в глухий кут. Ми в Криму.

Усі звикли розмовляти російською. Тож другу мову сприймали як експансію, а не як різноманіття і норму. Наші дослідження 2010 року засвідчили, що представники кожної з трьох найбільших мовних груп (російська, українська, кримськотатарська) вбачали загрозу саме для своєї мови, а для двох інших її ніби не було, що не завжди збіглося у відповідях навіть тих самих респондентів із тим, що вони вважали реальним зробити тією чи іншою мовою: знайти банкомат із рідною мовою, отримувати інформацію з медіа та в освіті, медичну допомогу та послуги. Сконструйовані страхи значно більшою мірою впливали на поведінку людей, ніж перегляд об'єктивної реальності, – вони фільтрують сприйняту реальність. Тому заклик про «захист російської мови» за всієї його абсурдності спрацював.

У Криму склалася соціально-психологічна ситуація, коли дискурсу етнічність – національність – нація і пов'язаних із ними маркерів історії та мови або уникали,

спостерігати кілька подібних центрів. Окрім самого Києва, це Львів, Донецьк, Крим. Але якщо між Львовом і Донецьком дискусія полягала в тому, хто дозволяє Україні існувати як державі та якою їй бути в майбутньому, то Крим для себе так питання не ставив і навіть не замислювався, чи є українським, бо він, власне, кримський і живе з постійним підлітковим відчуттям «Київ нас не розуміє». Проросійськй його мешканці не так масово хотіли в РФ (тоді для них спрацювала б російська «Державна програма зі сприяння добровільному переселенню в Російську Федерацію співвітчизників, які проживають за кордоном», що почала діяти в 2006 році), як бажали, щоб Україна зберегла Росію в Криму у плані панівного статусу росіяні і російської мови. Усе, що робила Україна (або самі кримчани) для розвитку інших двох великих етнокультурних груп і мов, болісно сприймали як порушення того статус-кво, як загрозу його втрати. Очевидно, що в цій системі ідентичностей було доволі зручно маніпулювати сентиментами й страхами частини кримських росіяні, при цьому реалізуючи інтереси певних політичних груп. Саме ті ▶

політичні групи виловили свою рибку в каламутній воді в листопаді 2013-го – грудні 2014-го, чого не змогли зробити у відносно спокійні попередні роки.

СТАН СУСПІЛЬСТВА У ЛИСТОПАДІ 2013-ГО – БЕРЕЗНІ 2014-ГО

Для середньостатистичного кримчанина, а більшість їх однаково потерпали від будь-якої влади в соціально-економічному плані, але по-різному в плані ідентичності, Майдан був незрозумілим. Передусім тому, що стиль мислення на кшталт «систему не виправиш, не варто й братися – це можуть робити або дурні, або за гроші» став головним мірилом того, що відбувалося, починаючи з 21 листопада. Якщо для багатьох учасників Майдан був місцем формування громадянського суспільства, що зазвичай є неоднорідним, то в Криму у цій динамічній неоднорідності насамперед побачили гасла на зразок «Хто не скаже, той москаль» і потрактували весь Майдан як загрозу тому самому статусу російськомовних і російськокультурних мешканців автономії. Важко виділити з цього вінегрету страхів один, найвпливовіший – страх змін узагалі, страх участі в цих змінах і відповідальності, страх перед необхідністю поставити собі запитання: «Хто я?» – й визначити власне співвідношення етнічної, регіональної, громадянської ідентичностей, страх перед потенційним насиллям або ще якийсь. Крим, який в останні 23 роки понад усе боявся конфліктів, здається, був готовий на що завгодно, аби їх уникнути. Тому розгубленість і тривога – це, ма-

ПРО АВТОРА

Ірина Брунова-Калісецька – кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії соціально-психологічних технологій, Інститут соціальної та політичної психології. До березня 2014 року викладала в Таврійському національному університеті (Сімферополь) етнопсихологію, психологію конфлікту, психологію масових комунікацій, соціальну психологію. Член міжнародної робочої групи з миротворчої освіти Глобального партнерства із запобігання збройним конфліктам. З 2004-го бере участь у розробці та впровадженні навчальних програм полікультурної та миротворчої освіти в Криму, Грузії, Киргизстані, Молдові та Придністров'ї, Республіці Удмуртія Російської Федерації, Чорногорії тощо.

буть, те, що домінувало серед кримчан у лютому – березні.

Отже, протягом місяця до «референдуму» спостерігаємо таке: актуалізація ймовірності міжетнічного конфлікту, зростання насилля з політичним забарвленням, «зелені чоловічки», в існування й саму можливість появи яких повірити було важко, а також раптове оголошення «референдуму», здійсненість якого так само було складно навіть уявити. Водночас у Києві влада практично відсутня, а те, якою буде наступна, нікому не відомо, а вплинути, як видавалося, неможливо. У таких умовах психіка функціонує просто: емоції домінують, а здатність до критичного мислення катастрофічно падає. Кримчанам у цьому сплеску емоцій пропонують швидко відповісти на запитання так званого референдуму:

1. Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?

2. Ви за поновлення чинності Конституції Криму 1992 року і за статус Криму як частини України?

Очевидно, що запитання складені доволі специфічно.

Мало хто пам'ятає тонкощі Конституції 1992-го. (Довідка: Конституція АРК, ухвалена 6 травня 1992 року, проголошувала встановлення між нею й Україною відносин на підставі договорів та угод, а також уведення громадянства Криму – такі положення давали правові підстави для виходу автономії зі складу України. Ці положення Основного Закону у вересні 1992-го змінила сама ж Верховна Рада автономії, яка за півроку до того їх і прийняла.) Варіантів – незалежність Криму або збереження чинного статусу АРК з чинною Конституцією – запропоновано не було. А кримчанам дуже хотілося мати швидко, просто й зрозумілу відповідь на зовсім інше запитання: «Як жити далі?». Невдячна справа – вгадувати, який вигляд мав би розподіл голосів, якби ці запитання були, а «зелених чоловічків», навпаки, не було, чи якби вони не влаштували наприкінці лютого провокацій із можливими міжетнічними сутічками, чи якби голоси справді рахували б, а не писали те, що було накинуто згорі. Зважаючи на ці та інші численні «якби», здається вже неважливим, скільки людей справді прийшли та проголосували на так званому референдумі.

То що ж трапилося з більшістю кримчан? Імовірна відповідь – багато з них узагалі вперше замислилися над тим, у якій державі вони хотіли б жити, а ще більше не так замислилися, як емоційно зреагували на ситуацію невизначеності, тривоги, вибравши той варіант дій, який їм маніпулятивно запропонували як позитивний, найкращий вихід із цього становища. ■

Замість післямови. Про зраду

Я не беруся нікого судити, а тим більше вирішувати, хто, кого і в чому зрадив. Мені важливіше зрозуміти, що сталося й чому. Зрада – моральна категорія, що констатує нездійснення очікувань щодо дій іншої людини або групи людей. Зрадником ми називаємо того, чия поведінка не відповідає нашим поглядам на те, якою вона має бути й від кого такої поведінки не чекали. Хто кому зрадник саме в цій ситуації, сказати важко, за винятком тих, хто «поводився» не згідно з присягою, – тут це категорія юридична. Ми, які

виїхали на материкову Україну, – чи зрадили свій Крим, чи повернулися у власну країну? Ми, росіяни України, – чи зрадили інших росіян, які ніколи частиною України не почувалися? Ми, які жили ностальгією та мрією про Велику Країну і нездатні змиритися з тим, що її більше немає; ми, які через різні обставини лишилися на окупованій території, які не визнають анексії, але змушені перебувати в цій болючій реальності; ми, які жили своїм приватним життям із родиною, друзями, з необхідністю виживати за будь-якої влади,

умовою чого було б максимальне відчуження від політичних процесів; ми, які ніколи не ставили собі цих незручних запитань, – із ким ми?

У причинах наших дій, як правило, присутні почуття й відчуття. Зокрема, відчуття належності до якоїсь групи, історичної справедливості чи несправедливості, почуття гордості або приниження тієї групи. Ще раз повторюю: це не про достовірність історичних фактів. Це про почуття й відчуття. Хто візьметься оцінювати, які з них правильні, а які ні?

ЦИФРОВЕ

для бізнесу

персональний контент
для кожного супермаркету,
ресторану, торгового центру

Добірки відео

новини, спорт, музика, мода,
екстрим, туризм, тощо

Виключно ваша реклама

ваші рекламні ролики, ваші оголошення

Корисна інформація

час, погода, геолокація, тощо

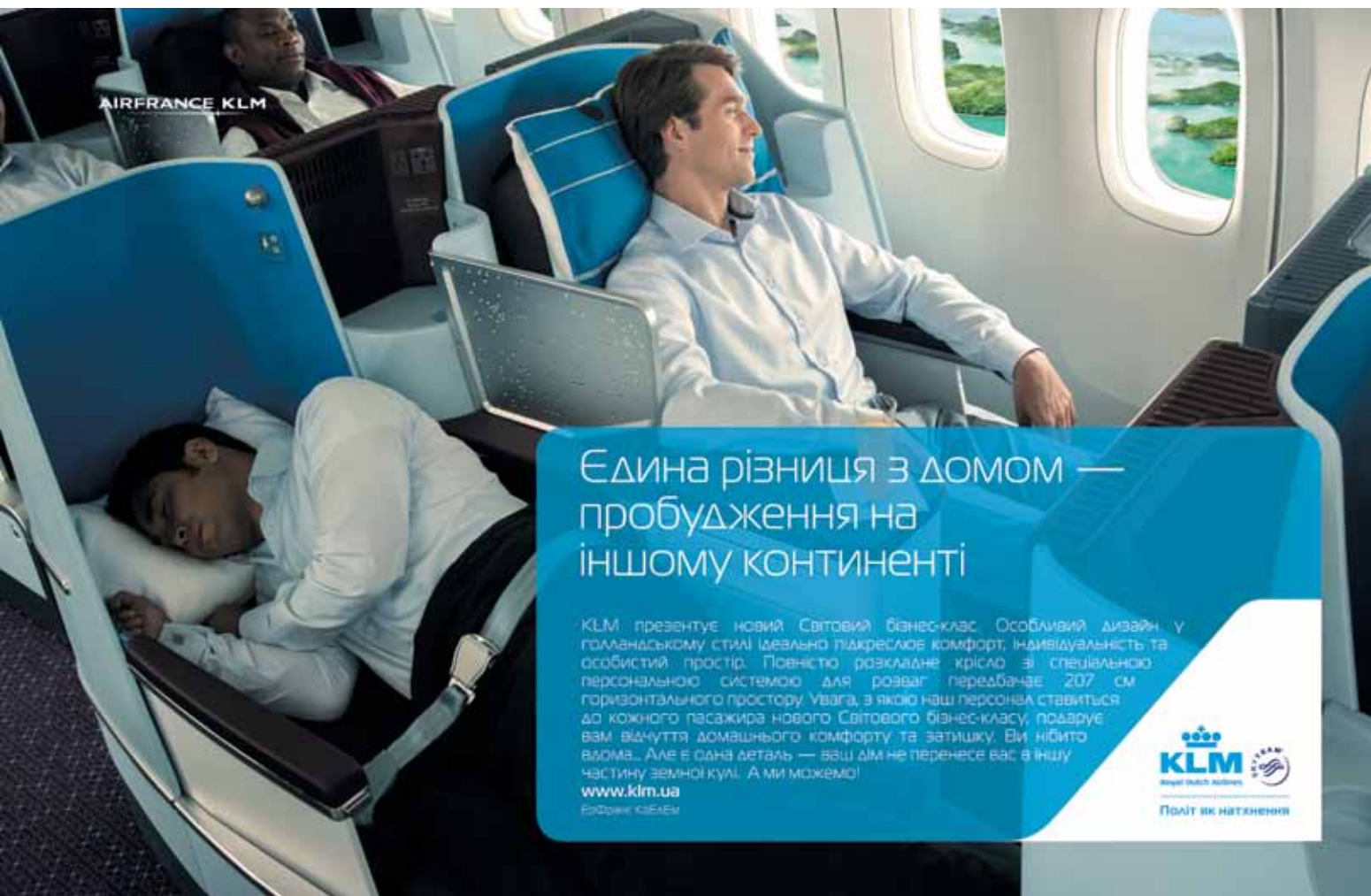
**Безкоштовне підключення
та тестування**

+380 44 585 97 27

www.icom.kiev.ua

icom

Єдина різниця з домом — пробудження на іншому континенті

KLM презентує новий Світовий бізнес-клас. Особливий дизайн у голландському стилі ідеально підкреслює комфорт, індивідуальність та особистий простір. Повністю розкладне крісло зі спеціальною персональною системою для розваг передбачає 207 см горизонтального простору. Увага, з якою наш персонал ставиться до кожного пасажера нового Світового бізнес-класу, подарує вам відчуття домашнього комфорту та затишку. Ви нібито вдома... Але є одна деталь — ваш дім не перенесе вас в іншу частину земної кулі. А ми можемо!

www.klm.ua

Бізнес-клас KLM

Політ як натхнення

Три кити деокупації та черепаха бюрократії

Автор:
Сергій
Костинський

У найближчій перспективі повернення Криму поряд із євроінтеграцією може стати одним зі стрижневих складників української національної ідеї. Таким чином, воно уособлюватиме перемогу не тільки міжнародного права, а й звичайної людської справедливості. На тлі заморожених територіальних конфліктів, зокрема в межах колишнього СРСР, півострів, не виключено, буде першою яскравою перемогою парадигми економічного й дипломатичного примусу над парадигмою воєнного втручання.

Однак на сьогодні питання деокупації та реінтеграції Криму все ще не дістали належної підтримки ні в органах державної влади, ні поміж українських медіа, ні в громадянському суспільстві.

Державна політика стосовно Автономної Республіки Крим та міста Севастополя за-

галом характеризується ухваленням ситуативних, нерідко суперечливих та однозначно запізнилих рішень.

Українська держава вже визначилася з першим принциповим питанням: як повертати анексований Крим – пасивно чи активно. Рішення було очікуваним: деокупація має здійснюватися ненасильницьким методом із використанням виключно політико-правових та соціально-економічних механізмів. Таким чином, стилістика «мирного плану» президента щодо охопленого війною Сходу країни поширюється, зокрема, й на плани повернення Криму.

Логіка поступального вирішення кримського питання вимагає від громадянського суспільства, медіа та уряду таких трьох китів:

- розробки й імплементації стратегії деокупації та реінтеграції Криму;

- виконавчого органу державної влади у справах АР Крим та міста Севастополя;

- розробки та втілення в життя концепції інформаційної політики щодо окупованих територій.

СТРАТЕГІЯ

Яке значення стратегії деокупації та реінтеграції для українського суспільства? Це не лише комплексне бачення виходу з проблеми. Не лише план дій, здатний наповнити конкретним змістом коаліційну угоду між партіями – переможцями парламентських виборів. Стратегія є головною умовою повернення прозорості в державну політику стосовно Криму.

Як показала практика, відсутність стратегії дає змогу Кабінету Міністрів і Верховній Раді під тиском різноманітних груп інтересів приймати рішення, що не лише дискримінують певних громадян Укра-

Такі графіті не рідкість на окупованому півострові

їни, а й ускладнюють процес реінтеграції окупованих територій. Таким, наприклад, є Закон «Про створення вільної економічної зони «Крим» та особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» (№ 1636-VII від 12.08.2014 року).

На думку кримського експерта фонду «Майдан закордонних справ» Андрія Клименка, цей документ допомагає великому українському бізнесу з активами в Криму уникати податкового навантаження. Водночас Меджлис кримськотатарського народу заявляє, що закон не узгоджений із Конституцією та іншими нормативно-правовими актами України, порушує права фізичних та юридичних осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території та за її межами, а також права громадян України, які проживають на півострові, зокрема кримських татар як корінного народу Криму.

Іншим конфліктогенним рішенням є постанова НБУ № 699 від 3 листопада 2014 року, згідно з якою всі кримчани, зокрема тимчасово переміщені особи, оголошені нерезидентами України. Таким чином, близько 20 тис. людей, які з політичних мотивів покинули півострів, виявилися в ситуації «чужий серед своїх».

Якщо стратегія Росії щодо Криму полягає у припиненні всіх можливих комунікацій між півостровом та українським материком, у повному витісненні з регіону українського фактора, постає питання: чому Українська держава цьому сприяє? Чому замість того, щоб забезпечити зв'язок кримчан із материком, навпаки, обриває його? Виходить, що вона змушує переселенців повертатися на окуповану територію. А тих, хто там мешкає, маринувати в російських реаліях, у цілковитій ізоляції від материка.

Загалом розгорнуту оцінку таким рішенням у майбутньому зможе дати міністерство або державна служба у справах Криму. Спираючись на стратегію деокупації та реінтеграції, цей орган влади буде змушений лобювати зміни до законодавства, яке стосується півострова, щоб перенаправити його із за-

хисту приватних на захист державних і суспільних інтересів.

«Мирний план» означає, що Україна віддає ініціативу з повернення Криму західним союзникам – їхній політиці тиску на Росію за допомогою економічних санкцій та дипломатичних переговорів. В умовах економічної кризи, яка наростає в РФ, навряд чи можна вигадати кращі методи мирної деокупації півострова. Зі свого боку, дії України матимуть вторинний економічний характер. Її метою стане створення для російської сторони додаткового економічного навантаження з утримання Криму.

Стратегія повинна визначати, які правові та економічні претензії має висунути Україна Російській Федерації стосовно півострова через міжнародний арбітраж, чи мусить остання сплатити певну ринкову або балансову вартість відібраних активів, чи, може, рахунок включатиме недоотриманий операційний прибуток від державних підприємств, розміщених у Криму, а також недоотримані податкові відрахування від фізичних та юридичних осіб за весь період окупації.

Стратегія має сформулювати позиції Української держави щодо:

- базових економічних секторів Криму. Наприклад, курортно-рекреаційного комплексу, сільського господарства (у питаннях постачання води), транспорту, торгівлі (зокрема, поставок харчових продуктів), енергетики (поставок електроенергії);

- методів і форм захисту громадянських, етнічних, мовних та релігійних прав мешканців Криму.

- відновлення суспільної та гуманітарної комунікації між півостровом і материком

Крім того, документ повинен містити розділ, присвячений проблемам реінтеграції Криму в умовах його реального повернення під юрисдикцію України.

«КРИМСЬКИЙ» ОРГАН ВЛАДИ

У кримському питанні українській стороні варто брати приклад із противника. За швидкістю та якістю прийняття рішень РФ однозначно бере гору.

ПРО АВТОРА
Сергій Костинський, політичний експерт Кримського інституту стратегічних досліджень. У минулому директор дослідного підприємства «Фонд стратегічного консалтингу» в АРК

16 березня, лише через два тижні після захоплення Верховної Ради й Ради Міністрів, у Криму було проведено так званий референдум про його політико-правовий статус. Уже 18 березня Республіка Крим і Севастополь були офіційно прийняті до складу РФ на правах суб'єктів. Через два тижні, 31 березня, з'явилося Міністерство Російської Федерації у справах Криму. Через півроку, 14 вересня, на півострові було проведено вибори до «Державної ради Республіки Крим», «Законодавчого зібрання міста Севастополя» та місцевих рад.

Натомість український уряд зайняв вичікувальну позицію. Лише через п'ять місяців після анексії півострова, 1 липня, у структурі секретаріату Кабміну України було створено експертно-аналітичний

«МИРНИЙ ПЛАН» ОЗНАЧАЄ, ЩО УКРАЇНА ВІДДАЄ ІНІЦІАТИВУ З ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ ЗАХІДНИМ СОЮЗНИКАМ

орган з обмеженою функціональністю – Департамент із питань Автономної республіки Крим та міста Севастополя. Державна служба України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та тимчасово переміщених осіб, аналог російського міністерства, щоправда, рівнем нижче, з'явилася тільки 17 липня, тобто через чотири місяці після початку роботи свого «контрагента». Разом із тим держслужба не функціонує, оскільки досі не призначено керівника. Окрім браку політичної волі та невисокої актуальності кримської теми в структурах влади гальмування її роботи можна пояснити впливом двох основних факторів.

Перший – висока конкуренція між претендентами на посаду керівника структури – понад 20 осіб, значна частина з яких володіє лише одним із символічних капіталів: або легітимністю (під цим маю на увазі широку підтримку громадськості завдяки їхній активній позиції в часи Євромайдану), або професійністю. »

Так, поміж претендентів є і колишні кримські функціонери різних періодів, і громадські активісти, які мають заслуги перед країною, але не мають досвіду держуправління. З огляду на політизованість цієї посади фактично будь-яке призначення здатне здійснити публічний скандал.

Понад те, є об'єктивна потреба узгодити призначення з Меджлісом кримськотатарського народу. У цього представницько-виконавчого органу кримських татар найбільша соціальна база підтримки на півострові порівняно з будь-якою іншою кримською групою інтересів. До того ж він лишається єдиним інститутом української влади, який послідовно опонує окупаційній владі й при цьому зазнає відчутних втрат. Слід розуміти, що у випадку з держслужбою йдеться про унікальний повноважний орган, юрисдикція якого поширюватиметься не просто на окрему окуповану територію, а на батьківщину кримськотатарського народу.

Другим фактором, який суттєво затримує розробку та втілення в життя ефективної державної політики щодо півострова, є дискусія довкола статусу й повноважень кримського органу влади.

По-перше, то все ж таки міністерство чи державна служба? Суть питання полягає в тому, чи буде цей орган у силу своєї позиції в ієрархії органів виконавчої влади здатний успішно лобювати свої рішення і чи матиме змогу впливати на політику уряду загалом. Українська бюрократія вимагає зниження його статусу до державної служби й, вочевидь, формалізації її роботи. Кримські інтересанти, навпаки, зацікавлені в тому, щоб він дістав статус міністерства й таким чином виступав повноцінним суб'єктом державної політики. Щоб просування «кримського порядку денного» в роботі Кабміну було максимально ефективним, роботу відповідного міністерства має курирувати один із віце-прем'єрів.

По-друге, чи повинен цей орган влади опікуватися проблемами внутрішньо переміщених осіб і таким чином дублювати функції Міністерства соціальної політики та Державної

служби України з надзвичайних ситуацій? Нарешті, після багатомісячної дискусії Кабінет Міністрів своєю постановою № 625 від 22 жовтня 2014 року вивів з-під юрисдикції ще не працюючої Держслужби з питань АР Крим та міста Севастополя «тимчасово переміщених осіб». До речі, частка кримчан серед них зараз не перевищує 4%.

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА

Згорання свободи слова та «перепрошивання» громадянської свідомості в Криму набувають загрозливих масштабів. Навіть ті кримчани, які від самого початку не підтримали анексії, змушені постійно адаптуватися до нових умов життя й інтегруватися в російський інформаційний простір.

Як і слід було очікувати, вплив на ситуацію незалежних українських ЗМІ зменшується. Відключено ефірні телеканали, незалежні кримські медіа, які не визнали анексії, були змушені покинути півострів. Єдиний незалежний кримськотатарський телеканал АТР перебуває під тиском спецслужб РФ. ЗМІ, що і далі працюють у зоні окупації, перетворилися на рупори російської пропаганди.

Є ЙМОВІРНІСТЬ, ЩО З СІЧНЯ 2015 РОКУ РОСКОМНАГЛЯД ПОЧНЕ БЛОКУВАТИ У КРИМУ САЙТИ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

Місце тих, хто «вибув», посіли нові російські та проросійські медіа: інформагенції, преса, телеканали.

Основними каналами комунікації кримчан з українським материком лишаються супутникове телебачення й інтернет. Утім, є ймовірність, що з січня 2015 року Роскомнагляд почне блокувати сайти українських медіа на кшталт «Крим. Реаліті», QNA та BlackSeaNews і доведеться шукати нові технології протидії російській цензурі.

Оскільки найвпливовішим джерелом інформації на півострові лишається телебачення, актуальним є мовлення через супутник. Цей ресурс уже використовують незалежна «Чорноморська телекомпанія», яка покинула півострів і майно якої

захопила кримська «влада», й телеканал «Соціальна країна».

Імовірно також, що на базі телеканалів УТР, БТБ («Банківське телебачення») і «Перший Україна» у Києві буде створена держтелерадіокомпанія «Крим», майно якої також захопила кримська «влада». Цю роботу з листопада курирує колишній керівник ДТРК «Крим» кримчанин Володимир Шматов.

На жаль, трьох телеканалів, які до того ж мають обмежені фінансові можливості, явно недостатньо для того, щоб протидіяти російській пропаганді. Зважаючи на те що в Криму майже 2,4 млн населення, їх кількість має поступово збільшуватися, враховуючи регіональні (Севастополь, Керч і Феодосія, автономія загалом) та етнонаціональні (росіяни, українці, кримські татари) особливості.

Ключове призначення таких телеканалів:

- забезпечити неперервне українське мовлення для кримчан про Крим;
- налагодити регулярну комунікацію з мешканцями півострова, зокрема наживо;
- стати джерелом ексклюзивної інформації про півострів, яка може «експортуватися» в український та міжнародний медіапростори.

Найбільший внесок у повернення України в кримське інформаційне поле та «кримського порядку денного» в українське можуть зробити незалежні вітчизняні ЗМІ. Переваги

ПОЛІТИЧНА ВОЛЯ

Рік, що минув від початку Майдану, продемонстрував, наскільки інертною до змін є сьогодні політична система, а головне – українська бюрократія, наскільки вона не готова до нових викликів, наскільки демотивована активно, релевантно реагувати на них.

І водночас той самий рік засвідчив, що ініціатива кардинальних змін у державній політиці переходить від керівництва до громадянського суспільства. Тому вже не так принципово, чи мають нішні українська політична еліта й національна бюрократія волю до формування повноцінної державної політики стосовно Криму. Важливо, щоб ця воля була в середовищі вимушених кримських переселенців і принаймні частини решти українського суспільства. Щоб у кінцевому підсумку вона була здатна заряджати суспільство та медіасферу.

Фактично ініціативою знизу є наполеглива боротьба з українською бюрократією за створення міністерства у справах Криму; знизу в останню мить потрапив до коаліційної угоди Блоку Петра Порошенка, «Фронту змін», Радикальної партії, «Самопоміч» й «Батьківщини» розділ про Крим та окуповану частину Донбасу; знизу розробляється Стратегія повернення Криму (свою Стратегію повернення Криму найбільш часом має публічно презентувати «Майдан закордонних справ»); знизу протискалося ухвалення закону про внутрішню переміщених осіб; знизу ведеться робота про реєстрацію та підтримку кримських переселенців; знизу йде кампанія про скасування Закону «Про створення вільної економічної зони «Крим» та особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» і постанови НБУ № 699.

Саме так, знизу вгору, кримчани й отримають із часом виважену державну політику з деокупації та реінтеграції півострова. І немає причин сподіватися, що це буде зроблено якимось по-іншому, простіше. ■

Меджліс та кримсько-татарські медіа постійно потерпають від репресій окупантів

ФОТО: УНІАН

українських телеканалів та інтернет-видань очевидні. Це і усталена аудиторія в Криму, і здатність завдяки тематичній різноспрямованості програм «зшивати» кримських та материкових телеглядачів в одну аудиторію, і можливість створювати конкурентоспроможний інформаційний продукт про Крим на експорт.

До анексії більшість кримчан були глядачами «Інтера», «1+1», СТБ, ICTV, «України», «Нового», ТЕТ, НТН. Мали свою аудиторію і К1, «5 канал» та «Перший Національний». Ще не втрачено момент, коли усталена аудиторія або за звичкою, або в силу переконань дивилася б українське телебачення через супутник, як усі 23 роки незалежності України частина кримчан – через супутник російське.

Щоденна порція новин із Криму, невеликий портфель постійних інформаційних та інформаційно-аналітичних програм про півострів (які мають серед його мешканців найбільший попит), постійні кримські рубрики здатні зупинити перетікання лояльної аудиторії, потенційна частка якої становить 46% населення АРК, з українських телеканалів та інтернет-видань до російських.

Напрями інформаційної роботи українських ЗМІ лежать на поверхні:

- висвітлення ситуації з порушенням прав і свобод мешканців Криму – громадян України, а також міжнарод-

ного та вітчизняного законодавства, прав юридичних осіб – резидентів України;

- створення української «картини світу» (в контексті подій і нинішніх тенденцій в Україні, Росії, світі);

- деміфологізація Криму для українців та України – для кримчан.

Окрім державних і комерційних медіа сприяти збереженню свободи слова на півострові здатні й міжнародні донори. Завдяки їхній допомозі можливі створення кримських редакцій на українських незалежних телеканалах, відтворення державного телеканалу «Крим», розвиток наявних і створення нових незалежних кримських каналів, інтернет-видань та онлайн-радіостанцій.

Українські ЗМІ потребують підтримки ініціатив зі створення регулярних інформаційних, інформаційно-аналітичних, публіцистичних програм і документальних фільмів, присвячених кримській темі. Не менш актуальним є сприяння виробництву науково-просвітницьких і розважальних програм, спрямованих на збереження й розвиток культурної ідентичності корінного народу Криму. Ще одним вектором роботи донорів може стати моніторинг інформаційного поля півострова й материкової України на предмет використання медіа «мови ворожнечі», поширення міфологем, покликаних розпалювати соціальну, національну, етнічну та релігійну ворожнечу.

Олексій Шубін: «Цього літа я частіше бував у ФСБ, ніж на морі»

Записав
Богдан
Буткевич

Співрозмовник *Тижня* – український патріот із Севастополя. Він був одним із діячів Студентського братства, яке багато років боролось за повернення у власність України кримських маяків, євромайданівцем у своєму місті, брав активну участь у допомозі нашим військовим під час неоголошеної війни, яку розпочали в березні російські «зелені чоловічки». Найцікавіше, що Олексій не виїхав у квітні, як абсолютна більшість йому подібних. Він і досі не хоче покидати рідного міста на поталу вагі, хоча окупаційна влада зробила все можливе, щоб витиснути його із Севастополя. Отже, трохи вражень від життя українця в Криму за останній рік.

Я корінний севастополець, завжди мешкав тут і мешкаю сьогодні, хіба що з маленькою перервою на освіту в Києві. От мене навчили Батьківщину любити – я її і люблю. Моя Батьківщина – Україна. Якось це ще зі школи пішло, хоча навіть українська мова в нас не відразу була. Цікаво виходить: патріот України на прізвище Шубін, а в мене в класі був хлопець з українським прізвищем Макагон, то більшого ватніка ще пошукати. І все ж такі невдовзі, швидше за все, буду змушений звідси поїхати: просто нереально жити й трудитися в атмосфері суцільної вати.

Перший Євромайдан у Севастополі зібрався після побиття студентів 30 листопада, туди прийшло двоє людей. Наступної неділі – вже близько 20. Найчастіше нас було від 50 до 100, тож, відверто кажучи, «Русского блока» на наших мітингах зазвичай було більше, ніж нас самих. Власне, ці акції у вихідні, пікетування будинку тодішнього голови МДА Яцуби та збори речей і грошей для відправки до Києва були нашими головними завданнями. Ми поставили собі за мету показати присутність іншої думки тут, у Криму. Звичайно, дуже важко

мати її в Севастополі, бо відразу налітають навіжені бабки, тітушня тощо. Із 50 людьми багато не вибореш, але ми були, і я цим пишаюся. До кінця Майдану особливих конфронтацій із владою не було. Міліціонери свою роботу виконували, адже ні в кого й гадки не було, що прийде якась Росія чи щось таке. Плюс ми збиралися на тротуарі, тож нічому не заважали.

На севастопольський Майдан виходили переважно інтелігенція, студенти й середній клас. А ще групка стареньких із «Просвіти». До речі, чимало хто їздив до Києва на великий Майдан, я сам був там у грудні. З політичних партій хоч якусь активність у Севастополі виявляв тільки УДАР. Та й той більше прагнув показатися на камеру. Решти взагалі не було чути. Більш-менш ідейною силою бачилися місцеві свободівці, але їх мало й вони з перших днів Майдану відразу поїхали до Києва. Усі українські партії в Криму були такими хіба що за статутом.

Росія завжди дуже активно діяла в нас. Знаю одного колишнього есебушника, який тепер активно трудиться в лавах ФСБ. Він ще 2009 року, коли я повернувся до Севастополя, постійно казав, мовляв, ти там тихіше зі своїм «Слава Україні!», бо можуть і по голові наступати. У місті 60% витрат фінансувала Україна, а 40% – завжди Росія. Дім Москви в центрі міста ніколи не пустував і не стояв просто так. Коли щось робилося від імені України, то його приписувала собі Партія регіонів, а коли Росії, то це завжди підкреслювали й виносили на люди. Навіть у мирні часи трикологів у Севастополі було набагато більше, ніж синьо-жовтих прапорів. Наші майорили хіба що над державними установами та військовими частинами.

Усе розпочалося 23 лютого з мітингу біля адміні-

страції, коли ще Яцуба на коліна ставав. Кілька днів усі шукалися, мовляв, у нас Янукович у Балаклаві ховається. Потім почали активно кидати чутки, що їде 800 автобусів із «правосеками», щоб усіх тут вирізати. На відміну від Донбасу їх поширювали не комуністи й не ПР, яка взагалі розчинилася з початком сепаратистського сценарію, ба навіть не «Русский блок», який був абсолютно маргінальним утворенням (за нього голосувало щонайбільше 3% населення Криму). Це вже працювала ФСБ. Узагалі севастопольці – люди достатньо інертні, тому всі реальні дії щодо блокування й тим паче фізичного захоплення робилися руками завезених із Росії військових, «казаків» і тітушків. Місцеві були просто використані як масовка: більшість – люмпени, якісь алкаші, хіба що відсотків 10 було реально ідейних, «за Рассею». Саме тоді, 23-го, в повітрі запахло чимось новим, хоча, коли чесно, мені приблизно до 18 березня постійно здавалося, ніби все це несерйозно й не можна просто вкрасти шматок території. Думав, ну щонайбільше Абхазію зроблять, але щоб так... Чотири дні поспіль

тривали мітинги, аж доки висунили так званого народного мера Чалого. Паралельно майже відразу почали будувати блокпости, приїхали беркутівці з Києва, котрих зустрічали як героїв.

Блокування й захоплення українських частин почалися 27 лютого. Наші воювали на той момент цілком дезорієнтовані, не знали, що робити. Давалася взнаки й діяльність зрадників-офіцерів, зокрема того Березовського, який днів за два переметнувся на бік росіян. Хоча, коли він у нас на очах намагався завести в штаб українського флоту російських генералів, наші, до власної честі, відправили його на три літери й не пустили. Але Березовський, на жаль, устиг віддати наказ і не дозволив українським кораблям вийти з гавані. Десь 30% частин «лягли» під росіян відразу. Жодних запитань я особисто не маю хіба що до наших морп'яків у Феодосії. Найстрашніший момент особисто для мене – це штурм військової частини на Бельбеку наприкінці березня, коли озброєні до зубів росіяни бетеером ламали паркан, я тоді думав, що вони повбивають наших беззбройних льотчиків.

Коли гуляв 16 березня під час «референдуму», то очікував якоїсь великої «двіжухи». Севастополь через дуже значну кількість пенсіонерів та відставних військових завжди активно голосує. Але, за моїми враженнями, людей було навіть менше, ніж звичайно. І це при тому, що на «волевиявленні» багато симпатиків Росії вкидали по кілька бюлетенів. От буквально вчора на нашому севастопольському форумі якийсь ватник пише, мовляв, світла нормально немає, води немає, як це так, а ж півміста об'їздив, голосував за Росію? А мій друг – за посвідченням працівника порту. Коротше кажучи, цирк. Досі не зникає таке відчуття: плани захоплення Криму в Росії існували, але все, що сталося, було імпровізацією. Згадайте лишень, як вони тричі дату «референдуму» переносили.

Для військових РФ, які служили в Севастополі, все те було шоком не меншим, ніж для нас. Мій знайомий ро-

сійський морп'як розповідав, що в березні вони переважно сиділи у своїй частині з наказом «не рипатися». А все робилося руками привезених із РФ частин. Моряки Чорноморського флоту й досі не раді тому, що тепер живуть «у Росії», адже раніше отримували чималу доплату за службу за кордоном, плюс дуже багатьох відправляють служити на Тихий чи Льодовитий океан – не довіряють, бо розуміють, що люди тут прижилися, для них не було жодною проблемою, що Севастополь – Україна.

Страшно мені стало 9 березня, коли нас побили біля пам'ятника Шевченку. Щороку патріоти України збиралися біля монумента й святкували день народження Кобзаря. 2014-го було те саме. Спочатку нас було близько 200. Майже миттю приїхало кілька автобусів із ватниками. Цікаво, що всі вони були німці, міцної статури, з палицями, битками, «травматами». І відразу заряджені ненавистю, таке враження, що ми для них утілювали Гітлера з Бандерою. Нас нібито охороняли менти, хоча й вони майже всі були з «колорадськими» стрічками. Міліція демонстративно стояла обличчями до нас. І от, коли ми почали розходитися і вона дуже швидко зникла, тітушки й напали. Товкли страшно, добивали. Мабуть, точно когось убили б, якби не кілька емвеесників, що втиснули нас у машину й відправили до відділка.

Уперше до міліції мене викликали ще наприкінці квітня. Спочатку цькуванням усього українського займалися самі менти, але поступово сюди перебралася ФСБ, і за це взялася вона. На профілактичні розмови стали викликати настільки часто, що я цього літа більше бував у них, ніж на морі. Все це було б смішно, якби не так сумно. Дуже не хочу їхати звідси, але, мабуть, доведеться, бо рано чи пізно мене таки закриють. Згадав веселий випадок, який зі мною в Джанкої трапився у вересні, коли зі Львова додому повертався. Всі прикордонники в нас із матерікової Росії. І от, шмонаючи мої речі, вони знаходять кухоль із написом «Бандерштат» і від-

разу «стартують». «Слухай, – відповідаю, – то, може, мені зі Львова треба було томик Чехова привезти?» До речі, допомогло.

Стало набагато гірше з продуктами та їх якістю. Що все подорожчало вдвічі, це й так зрозуміло. Але ж якість російських товарів просто не витримує жодної критики. Я знаю, що кажу, бо працюю в ресторанному бізнесі й постійно маю справу із закупівлею провізії та алкоголю. Мало того, що, наприклад, молоко з РФ коштує 60–70 руб., тоді як українське 30–40, то його ще й пити майже неможливо, бо ж на смак це якоесь вапно (знаєте,

ПРИБЛИЗНО ДО 18 БЕРЕЗНЯ ПОСТІЙНО ЗДАВАЛОСЯ, НІБИ ВСЕ ЦЕ НЕСЕРІОЗНО Й НЕ МОЖНА ПРОСТО ВКРАСТИ ШМАТОК ТЕРИТОРІЇ. ДУМАВ, НУ ЩОНАЙБІЛЬШЕ АБХАЗІЮ ЗРОБЛЯТЬ

в радянські часи ним молоко розбавляли). Чи ось береш упаковку томатного соку й відчуваєш, що він мов аджика, розведена водою. І так з усім. Доводиться піднімати ціни. Працювати стало нереально.

І з водою в Криму погано. Літо видалося дуже спекотним, опадів майже не було. Севастополь безпосередньо не сполучений із Північно-Кримським каналом. Наші водосховища дуже висохли. Тож нещодавно міська влада цілком серйозно проводила молебень, щоб Бог дав дощ. Цікаво, що через день він і справді пішов. Думаю, вони, призначаючи дату богослужіння, дуже активно прогноз погоди досліджували. Зі світлом зараз ніби трохи устаканилось, але раніше постійно відключали.

Щодня сильнішим стає відчуття ізольованості від світу. Люди тут не цікавляться тим, що коїться поза межами Криму. Їм подобається ця замкнутість, вони її так давно хотіли. Але мені задушно, тому зараз підшукую варіанти. Мабуть, поїду до Івано-Франківська. ■

Розбита вітрина

У разі продовження російської окупації реальний сектор економіки Криму очікує подальша деградація, а зайнятих у ньому мешканців – зuboжіння і безробіття

Автор:
Олександр
Крамар

Перед окупацією Росією Криму в регіоні досить динамічно розвивалися промисловість і транспорт, які не поступалися, а почасти й випереджали загальноукраїнську динаміку. Півострів був найрозвиненішим туристичним регіоном України, мешканці якого щороку приймали, обслуговували, годували, розважали та забезпечували всім необхідним принаймні втричі більше відпочивальників, аніж становило його населення.

Можна було нарікати на недостатньо швидкі темпи розвитку туризму чи суміжних галузей економіки, однак фактом було те, що і туристичний сектор, і порти, і транспорт, і торгівля регіону зростали, як і рівень життя населення, будувалися сотні нових об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема малим бізнесом та приватними особами. Були заплановані масштабні інфраструктурні проекти, розраховані на постачання товарів через глибоководні порти півострова не лише до чи з континентальної України, а й до сусідніх країн.

Усе це особливо помітно на тлі того, що відбувається в Криму після окупації. Ситуація в більшості галузей реальної економіки різко погіршилася. І сподіватися на бодай відновлення, не кажучи вже про підвищення того рівня розвитку, який автономія мала у 2013 році, марно.

ВТРАТА РИНКУ

З літа в круте піке пішла найбільша галузь кримської обробної промисловості – виробництво харчових продуктів та алкогольних напоїв, що до окупації Криму забезпечувало до 40% усієї її продукції. У червні – жовтні обсяги виробництва становили лише 64,3–69% до аналогічних місяців минулого року. Спад був спричинений переважно глибоким обвалом у виробництві лікеро-горілчаної та винно-коньячної продукції через ускладнення її постачання на основний ринок – континентальну Україну.

Наприклад, у березні – жовтні 2014-го в Криму було випущено лише 10,8 млн л горілчаних напоїв проти 38,4 млн за відпо-

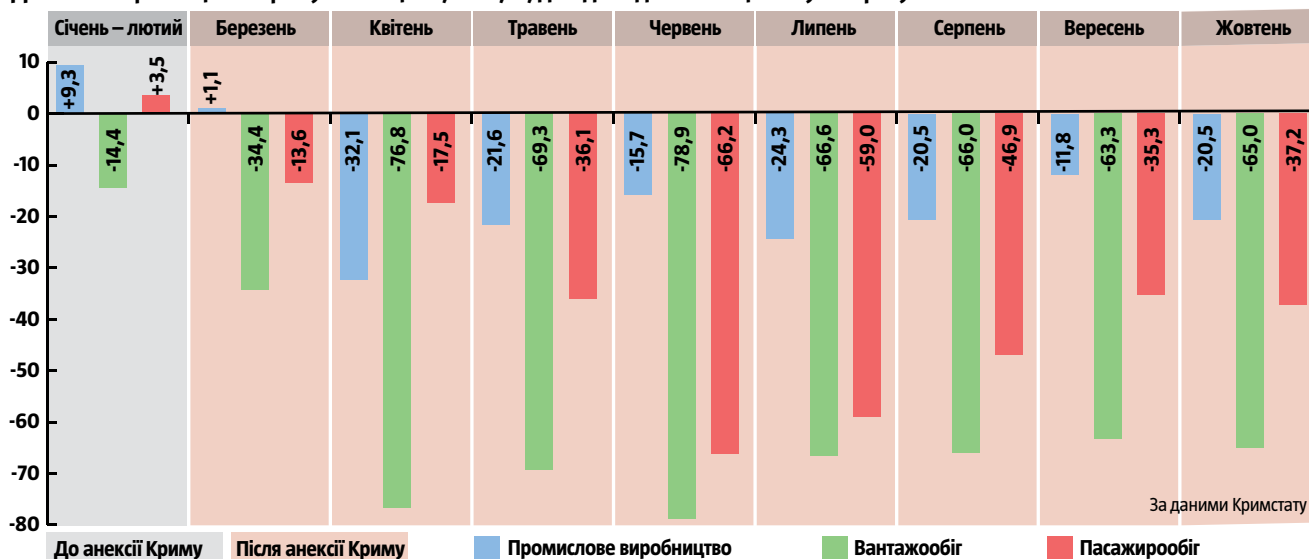
відний період 2013-го, 6,4 млн л замість 10,2 млн л коньяку, у квітні – жовтні 2014 року – 20,2 л виноградного вина проти 26,2 млн л. В останньому випадку незначний спад зумовлений тривалим виробничим циклом та сподіванням на поліпшення ситуації з доступом до українського ринку в майбутньому. Тож якщо збути продукцію не вдасться, доведеться в наступні сезони різко зменшити виробництво.

Наразі кримські виробники винно-коньячної продукції шукають можливості виходу на український ринок через розлив продукції на території України, однак продаж усе одно падає, а подальші перспективи лишаються невизначеними. На російському ж ринку кримська продукція навряд чи зможе істотно розширити свою присутність, бо або вже зайняла там свою нішу, або навіть не вважається за російськими стандартами вином, а лише винним напоєм.

Критична ситуація і в риболовецькому промислі півострова. Адже, втративши український

Вплив російської окупації на промисловість і транспорт

Динаміка виробництва в Криму за місяцями, 2014, %, до відповідного місяця минулого року

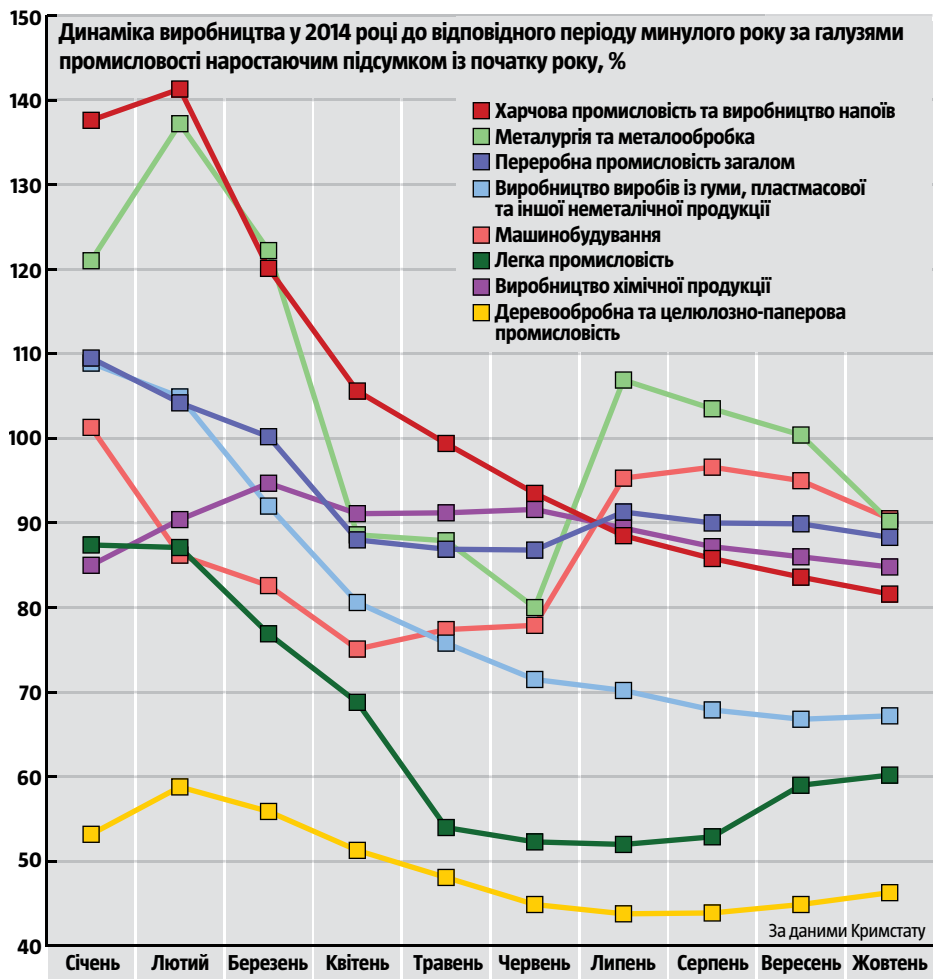
ринок, знайти собі місце на російському, де дефіциту рибопродуктів ніколи не було, досить складно. Рибопромисловці намагаються пробитися на нього, але їх туди не пускають. У результаті обсяги вилову та реалізації риби впали на 90%. Нещодавно критичну ситуацію в галузі визнав і самопроголошений «прем'єр-міністр» Криму Сергій Аксенов.

З III кварталу почав наростати спад і в хімічній галузі, яка до окупації забезпечувала до 25% усієї продукції обробної промисловості на півострові та близько 40% його експорту. Якщо у червні частка виробництва до відповідного місяця минулого року становила в галузі 93,5%, то в липні – лише 78,8%, а в жовтні – 74,2%.

Наразі життєздатність галузі підтримується завдяки лобістськими статтями ухваленого тому Верховною Радою попереднього скликання закону «Про податковий та митний контроль у вільній економічній зоні (ВЕЗ) Криму та особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» (набув чинності 27 вересня), які відкрили лазівки для експорту продукції кримських підприємств Фірташа на правах «української продукції». Однак це ставить перспективи хімпрому півострова в залежність від того, як швидко в новому парламенті прийде розуміння необхідності зміни лобістських положень згаданого документа.

Міжнародні санкції призвели до різкого падіння поставок із Криму до більшості споживачів його продукції в минулому. Зафіксований «кримською митницею» РФ вивіз товарів із півострова у II–III кварталах 2014 року становив лише \$90,67 млн, тобто в 3,3 рази менше, ніж в аналогічний період 2013-го (\$301,9 млн без урахування поставок до Росії). Різко змінилася товарна структура експорту. Якщо у квітні – вересні 2013-го в ньому переважала продукція хімпрому (\$161 млн, або 38,1%), то в 2014-му її вивіз зменшився в цілому в 17 разів (до \$9,3 млн, або 10,3%), натомість на зерно припало 27,2%, мінеральне паливо та нафтопродукти – 29,6%, продукцію суднобудування – 20,3%, чорної металургії – 9,1%.

Основними ринками збуту для Криму у квітні – вересні 2014

року доволі неочікувано стали Швейцарія (29%) та Панама (20,4%). Це свідчить про спроби використати їхні митні території для подальшого реекспорту товарів до ЄС та США, які ввели санкції проти кримських постачальників. Однак ці зусилля не здатні компенсувати колосальних втрат від закриття ринків ЄС та США, куди у II–III кварталах 2013-го було експортовано товарів на \$79,5 млн. Тобто майже стільки само, скільки становив увесь кримський експорт за II–III квартали 2014-го (\$90,7 млн). Серед нових великих імпортерів також Саудівська Аравія (16%), куди спрямовуються зернові. Внаслідок зменшення загального обсягу експорту зросла частка в ньому Туреччини (11,6%), Азербайджану (5,5%) та Грузії (2,9%).

3 ПІВОСТРОВА В ОСТРІВ

У складі Росії Крим – це острів. З усіма негативними наслідками, які з цього випливають. У зимовий період доставка товарів

включно з продуктами першої необхідності туди взагалі неможлива інакше, як через Україну або з України. Визнанням чого став такий факт: якщо влітку РФ спробувала запровадити заборону на ввезення низки українських продуктів на півострів, то з наближенням зими змушена була відмовитися від цього.

Але так само ускладнене й вивезення у цей час значних обсягів кримських товарів до РФ чи тим більше транзит товарів через порти півострова до Росії. Це вже проявилось як у трикратному падінні вантажних перевезень його територіїю (вантажобіг після окупації в різні місяці не перевищував 21–37% торішніх обсягів), так і занепаді місцевих портів.

З 16 липня уряд України офіційно припинив функціонування всіх кримських портів, було введено формальну заборону для іноземних суден входити в морські торгові порти Ялти, Керчі, Севастополя, Феодосії та Євпаторії. Крім того, Україна повідомила

Зафіксований «кримською митницею» РФ вивіз товарів з півострова за 2-3 квартали 2014 року склав лише **\$90,67** МЛН, тобто у 3,3 рази менше, аніж за аналогічний період минулого року (\$301,9 млн без урахування поставок до Росії)

Міжнародну морську організацію про закриття кримських портів для міжнародного судноплавства.

Хоча останні торік здійснили перевалку 13,8 млн т вантажів, їх закриття не створило жодних проблем для України. За січень – жовтень 2014-го через порти, які залишилися під контролем України, пройшло 83,3 млн т експортних вантажів проти 77,5 млн т за відповідний період 2013-го. Тобто Україна не помітила втрати кримських портів, збільшивши навантаження на гавані Одеської та Миколаївської областей.

Тим часом порти Криму фактично зупинилися. Наприклад, найбільший, у Севастополі, зменшив перевалку вантажів із 1,78 млн т у I кварталі 2014 року до 0,2 млн т у II. Тамтешні експерти одностайні в тому, що максимум, на який вони можуть претендувати найближчим часом, – це прийом імпортованих товарів для Криму із РФ або інших країн, котрі не побоються санкцій і загрози арешту їхніх суден на вимогу України.

Транспортну проблему Криму нібито можна вирішити, побудувавши мостовий перехід через Керченську протоку, однак через його дуже високу вартість та об'єктивно обмежену пропускну спроможність він не здатний буде замінити транспортні магістралі, які з'єднують Крим з Україною. Врешті, навіть коли такий міст буде, доставляти по ньому товари з Росії, щоб повантажити в кримських портах, або, навпаки, звідти в Росію не буде жодного сенсу, адже це можна робити в портах Краснодарського краю. Тим більше якщо транзит через півострів загрожуватиме санкціями і штрафами. Малоімовірно є й вирішення під російською окупацією проблем із забезпеченням півострова електроенергією та водою. Постачання туди електроенергії з інших українських регіонів у 2013-му становило 5,96 млрд кВт•год. Ще до 1 млрд кВт•год вироблялося на самому півострові. За нинішньої ціни на українську електрику для імпорту означених обсягів Криму потрібно було б \$450–500 млн. Прісної води в автономію торік надійшло близько 1,2 млрд м³. За ціни навіть \$1/1 м³ (опріснення морської води коштуватиме щонайменше стільки само) це ще \$1,2 млрд за рік.

Усе це створює непосильне навантаження на економіку півост-

Хто з чого жив за України
Галузева структура зайнятості,
тис. осіб, 2013 рік

рова, яке вона навряд чи здатна витримати в нинішніх умовах скорочення ринків збуту. Такі ціни на енергію та воду роблять у низці випадків не вигідним їх використання в промислових та сільськогосподарських цілях. Відтак виробництва змушені згоратися або зменшуватися. Проте зупинка постачання води по Північно-Кримському каналу призвела й до проблем із забезпеченням нею населення. Зокрема, у листопаді

льки в багатій на енергоресурси РФ, на відміну від України, їм не готові надавати державну підтримку.

ТУРИЗМ

Втім, у світі досить країн, що майже не мають свого виробництва або експорту, але успішно живуть завдяки доходам від туризму. Саме такий шлях, згідно із соціологічними опитуваннями, що проводилися на півострові за української влади, вважала пріоритетним для Криму більшість його мешканців. Однак туристичні перспективи під російською окупацією ще гірші.

За інформацією экс-міністра туризму АРК Олександра Лієва, 2013 року півострів прийняв майже 4 млн українців, 1,3 млн росіян, 250 тис. білорусів, 500 тис. громадян ЄС, Туреччини, Азербайджану, Казахстану та інших країн. При цьому найбільше турпотік зріс саме з ЄС і Туреччини. А цього сезону на півострові побували тільки 370 тис. українців, переважно біженці з Донбасу, яких під виглядом туристів розміщували в порожніх кримських санаторіях. Російських відпочивальників за дев'ять місяців приїхало лише 1,15 млн, тобто навіть менше, ніж торік. Гостей з інших країн майже не було. При цьому поглиблялася внутрішня поляризація: якщо Севастополь і Велика Ялта ще якимось відчували «нові припливи», то Євпаторія, Феодосія, Велика Алушта та Судак залишилися майже без клієнтів. А саме в цих містах найбільша частка

ЦІНИ НА ЕНЕРГІЮ ТА ВОДУ У КРИМУ В НИЗЦІ ВИПАДКІВ РОБЛЯТЬ НЕВИГІДНИМ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОМИСЛОВІСТІ ТА СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

воду в Севастополі почали подавати погодинно, а з початку наступного року проблеми можуть поглибитися.

Розмови про будівництво в Криму альтернативних джерел електроенергії також видаються непереконливими. По-перше, через проблеми з фінансуванням раніше затверджених програм розвитку півострова. А по-друге, оскільки в умовах обмежень на постачання електроенергії з континентальної України власне виробництво струму на наявних потужностях різко зменшилося (з 714 млн кВт•год у березні – жовтні 2013-го до 498 млн кВт•год у той самий період 2014-го). Причина – падіння її генерування сонячними та вітроелектростанціями, оскі-

мешканців традиційно жила за рахунок туризму.

Зростання вартості життя і відпочинку в Криму, а також транспортні труднощі позбавляють його решти переваг перед кавказьким узбережжям Краснодарського краю, повз яке росіяни фактично змушені проїхати, щоб дістатися на півострів через Керченську протоку. Білорусам простіше відпочити на азовському чи чорноморському узбережжі України, а українські чи європейські туристи до російського Криму не поїдуть і поготві. У таких умовах шансів на відновлення турпотоку і доходів від туризму на рівні 2013 року в середньостроковій перспективі немає.

ДОХОДИ

У 2013 році середня заробітна плата штатного працівника в Криму, за даними Держстату, становила \$350, зараз – близько 17 тис. руб. (16,6 тис. у жовтні). Це \$340 навіть за курсом 50 руб./\$, досягнутим ще в листопаді (на початку грудня він опускався до 53 руб./\$, а експерти не виключають зниження до 57–60 руб./\$). На початок 2014-го середня пенсія дорівнювала \$180 (в автономії налічувалося 557 тис. пенсіонерів). На сьогодні вона зросла до \$215 за курсом 50 руб./\$, однак у разі девальвації російської нацвалюти до 55–60 руб./\$ і цей приріст буде повністю знівельовано.

Тим часом харчові продукти, інші споживчі товари, що часто є переважно імпортними, а також комунальні послуги подорожчали порівняно з доокупаційним періодом. До того ж у більшості випадків навіть у доларовому еквіваленті. Причому на «перехідний період» комунальні тарифи в Криму дотуються з російського бюджету, тому на сьогодні є значно нижчими, ніж навіть у сусідніх російських регіонах, що, природно, не може тривати довго.

Значно більшими за середні є виплати в бюджетній сфері: \$410 в освіті, \$370 в медицині, \$480 в державному управлінні та обороні. Тут вони наразі дещо вищі порівняно з доокупаційним часом: у 2013 році було відповідно \$340, \$315 і \$420. Проте із 322,6 тис. найманих працівників (станом на жовтень 2014-го) та 910 тис. усіх зайнятих (за результатами статистичних досліджень 2013-го) лише 144,6 тис. кримчан

працювало в згаданих вище бюджетних секторах.

Водночас зовсім інша картина в позабюджетній сфері. Занепад туризму, транспорту, торгівлі, обробної промисловості, будівництва, а також орієнтованого на споживача овочівництва та садівництва не міг не позначитися на доходах людей. Так, у торгівлі середня заробітна плата найманого працівника в Криму становить зараз лише \$175, готельно-ресторанному бізнесі – \$210, сільському господарстві – \$230, обробній промисловості – \$280, тоді як ще рік тому їхні середні доходи дорівнювали відповідно \$250, \$340, \$275 і \$360.

Наразі заробітки у зазначених секторах реальної економіки скориговані на значно вищий рівень цін півострові суттєво поступаються українським. Навіть із урахуванням майже двократної девальвації гривні через бойові дії на Донбасі.

Причому найскладніша ситуація в малому бізнесі. А в українському Криму налічувалося 15,6 тис. малих підприємств і 61,3 тис. фізичних осіб-підприємців (ФОП). На перших офіційно було зайнято 76,5 тис. працівників, в останніх ще 120,6 тис. Крім того,

цію в сфері послуг та роздрібній торгівлі, а потім і в сільському господарстві й харчовій промисловості.

ПЕРСПЕКТИВИ

Нещодавно Володимир Путін підписав закон про розвиток Кримського федерального округу і вільну економічну зону на територіях Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя, яка створюється терміном на 25 років. Особливий режим передбачає пільгове оподаткування, якщо підприємство проводить діяльність у сфері туризму, сільському господарстві, переробній промисловості портової і транспортної інфраструктурі, суднобудуванні чи IT.

Однак такі рішення не матимуть жодного серйозного ефекту, якщо Крим і далі перебуватиме під міжнародними санкціями. А новий український парламент усе ж наважиться на зміни до раніше ухваленого лобістського закону про створення ЗВТ на півострові й перекриє можливості тамтешнім підприємствам постачати продукцію в Україну чи реекспорту її сюдою до третіх країн.

У такому разі і кримчанам, і росіянам стане зрозумілою нездатність півострова успішно розвиватися без України. Як і той факт, що саме з об'єктивних економічних та транспортно-комунікаційних причин, а не через симпатії Хрущова радянське керівництво свого часу прийняло рішення про передачу їй Криму в 1954 році.

Відірваному від України, йому навіть для того щоб вижити як великій військовій базі будуть потрібні систематичні потужні вливання з російського федерального бюджету. А можливості останнього обмежені, як і мотивація витрачатися на вже здобутий шматок.

Сподіватися на перетворення півострова на зразково-показову вітрину «Русского міра», схоже, марно: зі 373 млрд руб., передбачених на 2015-й цільовою програмою з розвитку Криму, тепер він отримає лише близько 100 млрд руб., а решту (не факт) – у наступні роки. Причому якщо на час анексії йшлося про майже \$11 млрд, то тепер про менш ніж \$2 млрд. І немає жодних гарантій, що й ці виплати ще більше не знеціняться або не будуть урізані в умовах подальшого поглиблення в Росії бюджетної кризи. ■

Якщо у квітні-вересні минулого року в експорті переважала продукція хімпрому (\$161 млн або 38,1%), то у 2014 році її експорт скоротився в цілому вираженні скоротився майже у більш як 17 разів (до \$9,3 млн або 10,3%)

ЩО ДАЛІ, ТО ОЧЕВИДНІШОЮ ДЛЯ КРИМЧАН СТАВАТИМЕ НЕЗДАТНІСТЬ КРИМУ РОЗВИВАТИСЯ БЕЗ УКРАЇНИ

на початок 2014 року там було 36,3 тис. особистих селянських господарств (ОСГ). Більшість зайнятих на будівництві, у торгівлі та готельно-ресторанному бізнесі, а також у сільському господарстві становили працівники малих підприємств, ФОП та ОСГ. І саме вони, а також ті, хто неофіційно працював у пов'язаних із туризмом секторах, зазнали величезних втрат.

Реальне зниження рівня доходів переважної частини кримчан негативно позначатиметься на здатності внутрішнього ринку замінити збитки від втрати зовнішніх ринків збуту та доходів від туризму. Уже найближчим часом слід очікувати розкручування кризової спіралі, коли позбавлені традиційних доходів кримчани змушені будуть зменшувати витрати, що погіршуватиме ситуа-

Порти Криму фактично зупинились. Наприклад найбільший, у Севастополі, зменшив перевалку вантажів із

1,78 млн ТОНН у першому кварталі 2014 року до 0,2 млн ТОНН у другому

«Кримських етносів букет»

Автор:
Олекса Гайворонський

Крим завжди мав виняткове етнічне різноманіття. Болгари, вірмени, греки, євреї, караїми, кримські татари, кримчаки, українці, росіяни, цигани – це перелік лише тих етносів, що мешкають на півострові упродовж принаймні останніх півтора століття. А ще ж до цього можна додати інші 116 національностей, зафіксованих останнім українським переписом населення 2001 року і представлених як численними діаспорами, так і окремими особами. Таке різноманіття (хоча із плином часу його склад змінювався) було притаманне півострову здавна.

КРИМСЬКІ ТАТАРИ VS «УСІ ІНШІ»

Сьогодні багатьох цікавить питання: як сприймають останні кримські події різні етнічні спільноти півострова?

Прийнято вважати, що відмінність у ставленні відповідає етнічному поділу кримського населення: росіяни – «за», українці та кримські татари – «проти». В реальності все складніше. Прокремлівський табір та російська адміністрація просто-таки рясніють питомо українськими прізвищами. Можна спостерігати й палкий ентузіазм у пристосуванні та самопросуванні до влади РФ серед певної частини кримських татар. Водночас бачимо справжній «інтернаціонал» поміж кримських «політичних українців» – тієї меншості кримчан, що відстоює свою належність до багатонаціонального народу України.

Утім, якщо рахувати «великими числами», то розподіл думок і справді розмежовує дві великі спільноти. По один бік перебуває очевидна більшість кримських татар (разом із не надто численною – чи надто до-

КАРТИНА РУСТЕМА ЕМІНОВА «ПОЇЗД СМЕРТІ»

бре законспірованою? – групою «політичних українців»). А по другий стоять... ні, не росіяни. По другий – усі інші. Вони включають і росіян, і антиукраїнськи настроєних етнічних українців, і решту народів Криму (нагадаю: ми оперуємо лише «великими числами», а винятки із правила є всюди й завжди).

Логічно очікувати, що строкакий етнічний склад населення мусив би зумовлювати ширшу палітру думок, ніж отой примітивний поділ на «татар» і «нетатар». То чому ж більшість «усіх інших» асоціює себе саме з російськими інтересами? Чому етнічне багатство Криму в цьому сенсі знівелюване до «татар» та «інших»?

Це питання має свою історію. І, звісно, свою відповідь.

«ДОРОГІ ГОСТІ» Й «НЕБАЖАНІ ТУБІЛЬЦІ»

Захопивши Кримське ханство у 1783-му, Росія прийняла під свій прапор фактично моноетнічну країну, населену майже суцільно кримськими татарами. Однонаціональність є незвичним і протиприродним станом для Криму, і до її виникнення спричинилася та ж таки Росія. Бо ще до захоплення краю, в 1778–1779 роках (тобто не встигнувши його анексувати, але вже окупувавши), російське командування в «добровільно-примусовому порядку» виселило звідти до приазовських степів усіх християн: понад 30 тис. греків та вірменів.

Мета цієї акції – це досі загадка для істориків. Вона бачи-

лася тим дивовижнішою, що захоплення Криму було лише частиною ширшого російського прожекту «відновлення Візантії». Згадками про цю фантазію лишилися назви перейменованих на псевдокласичний кшталт кримських міст (Севастополь, Сімферополь, Євпаторія, Феодосія), тоді як реальні, живі носії візантійської культури потягнулися з рідних гір до пустельних степів, умираючи в дорозі тисячами. Інколи доходило навіть до віровідступництва, аби лише записатися вже не «греками», а «татарами» й не покидати домівок.

Вичистивши півострів від християн (крок, на який не наважувався жоден правитель майже за півтисячі років мусульманської влади в Криму), колоніальна адміністрація взялася за кримських татар. Кримців, що не залишили регіону під час російського вторгнення та супутньої громадянської війни, вичавлювали, позбавляючи їх землі. До 1793 року Крим утратив до половини свого колишнього населення.

На межі XVIII й XIX століть на «освоєння» краю радо рушили багатьома представників російської верхівки – тим паче імператриця заохочувала це щедрою роздачею ласих земель. Витіснення кримських татар виправдовували твердженням, нібито вони нездатні належним чином розпоряджатися власною землею. Типовий для тих часів погляд висловлює суддя Павел Сумароков (до речі, автор одного з найкращих ранніх російських

Захопивши Кримське ханство у 1783-му, Росія прийняла під свій прапор фактично моноетнічну країну, населену майже суцільно кримськими татарами

описів Криму): «Главнейшим бы благом было для Тавриды, когда бы татары совсем оную оставили... Освобожденная через сие от ига татарского счастливая полоса представит тогда разные примащивости обитающим в Анатолии армянам и рассеянным по островам грекам».

Думка про те, що місце кримських татар мусять зайняти «вдатніші» й «працелюбніші» народи, стала загальноприйнятою. І її втілення на практиці не забарилося.

Виселивши кримських греків та вірменів, Росія почала заселяти Крим знову-таки греками, але іншими. Попереднє «грецьке» населення півострова мало характер не стільки еллінської діаспори, скільки об'єданого грецьким православ'ям конгломерату нащадків давніх народів Криму різних часів: таврів, скіфів, готів, аланів, кипчаків та ін. У цьому сенсі «кримські греки» були єдинокровними братами кримських татар, значна частина яких походила від тих самих предків. На зміну цим невоєвничим автохтонам Криму, що пам'ятали ханську терпимість щодо них, Росія запросила на півострів греків з островів Егейського архіпелагу – «арнаутів». На відміну від своїх кримських одноплемінців ті були загартовані в повстаннях проти османів і росіяни використовували їх як воєнних поселенців, що мусили наглядати за «підозрілим» кримськотатарським населенням.

Слідом за греками-архіпелажцями Росія відкрила ворота до Криму багатотисячним хвилям нових переселенців: росіян та українців, болгар, сербів, німців, чехів, естонців. Ці люди мали перетворити Крим на джерело доходу й центр торгівлі – те, чим його, на думку Петербурга, нездатні були зробити кримці. Російський уряд захоплював іноземців до переселення різними привілеями, а головне – щедрими земельними наділами. Вільної землі на півострові було багато: адже одночасно з напливом приїжджих тривало витіснення кримських татар. Особливого масштабу воно набуло після Кримської війни 1853–1856 років, коли перебування в регіоні військ антиросійської коаліції дало Петербургові зручний (але безпідставний) привід звинуватити

кримців у масовому пособництві ворогові. Наслідком цього стала еміграція ще до півтора тисяч кримських татар – так цей етнос вперше став національною меншиною на півострові.

Для описання взаємин переважної частини поселенців зі старожителями найбільш вдалим буде, певно, термін «сегрегація». Прибульці, відірвані від батьківщини, жили відокремленими й доволі замкненими громадами. Класу поміщиків-латифундистів вони не сформували: одні залишалися заможними селянами (німці), другі (як усі серби та певна частина болгар), не призвичаївшись до нового краю, поверталися до рідних країв. Утім, попри невелику дистанцію на соціальних щаблях, різниця в становищі новопоселенців та кримців була разючою: перші були бажаними гостями в Криму, тоді як других уряд примушував до еміграції.

Серед кримських старожилів, що пам'ятали ханські часи, слід згадати ще дві малі народності: кримчаків та караїмів. Перші, будучи нащадками середньовічних євреїв Криму, знали типових обмежень, що їх російські закони накладали на юдеїв. Водночас караїмське духовенство наполягало, що їхній народ походить від тих юдеїв, які нібито переселились у Крим іще до Різдва Христового, а отже, не відповідають за розп'яття Спасителя. Бозна, чи повірив їм цар, але караїми таки дістали низку нечуваних для російського юдейства привілеїв. Незмінно проявляючи до російського уряду підкреслену лояльність, вони зуміли зберегти свою традиційну суспільну нішу фінансистів-кредиторів та великих торгівців.

Тактику беззастережної лояльності використовували й представники кримськотатарського дворянства, точніше тих його залишків, що врятували свій статус, співпрацюючи з колоніальною владою. Російські маніфести про приєднання Криму містили гарантії збереження всіх «природних прав» нових підданих – і, треба сказати, стосовно верхівки, що скорилася, цих гарантій було дотримано. Кримськотатарські дворяни легко влилися до нобілітету Росії (котра здавна мала великий досвід інтеграції «тубільних князьків») і через це опинилися на протилеж-

ПРО АВТОРА
Олекса Гайворонський – український історик із Криму, письменник і телеведучий. Професійне зацікавлення – політична історія Кримського ханства. 16 років працював у бахчисарайському ханському палаці, 10 із них – заступником директора з наукової роботи. Автор кримського історичного бестселера – науково-популярної монографії «Повелители двух материков», що представляє «кримоцентричний» погляд на історію Кримського ханства; від 2012 року – ведучий авторської програми про історичні пам'ятки «Прогулки по Крыму с Олексой Гайворонским» на першому кримськотатарському телеканалі АТР

ному боці тієї етносоціальної прірви, що відділила їх від співвітчизників.

КОРЕНІЗАЦІЯ, ОКУПАЦІЯ І ДЕПОРТАЦІЯ

Не новина, що революційні події 1917–1920 років змінили дуже багато. В цьому полум'ї згоріла панівна верства всіх етнічних спільнот півострова разом із задумом скликати Установчі збори, на яких делегати від усіх народностей Криму разом визначили б долю свого краю... Надалі історія розгорталася за сценарієм, відомим і в Україні: пропагандистська гра в «коренізацію», коли Кримська АСРР набула виразних рис кримськотатарської національної автономії.

Червоні безпідставно вважали кримських татар найбільш пригнобленою царатом меншиною на півострові. Ставлення до інших народностей було стриманішим, адже переважна частина греків та вірменів потрапляли до класу «дрібної буржуазії», а німці були класичним прикладом «куркульства». Сміливим експериментом у «визвольненні» народів із «буржуазних пут» стало створення в Криму єврейських колгоспів, ба навіть цілого сільськогосподарського району для представників цієї національності. Кінець політики «коренізації» також був типовим: звинувачення «націонал-більшовиків» у «буржуазному націоналізмі» та розстріл.

Гітлерівці, заволодавши Кримом, почали з того самого, що й більшовики: загравання з етнічними спільнотами, імітації створення органів національного самоврядування. Але були й відмінності, наприклад масові страти юдеїв, якими були майже винищені кримчаки. Нацистська довготермінова програма передбачала повне знелюднення Криму, заселення його тирольськими німцями та включення (на відміну від інших окупованих територій) до складу власне Німеччини. На щастя, цей задум реалізувати не встигли. Але після поразки Рейху розпочалася нова хвиля расових експериментів: на тепер радянських.

У травні 1944-го з півострова було цілком депортовано весь кримськотатарський народ, а кількома тижнями пізніше – й місцеві діаспори болгар, вірменів ▶

та греків (німців виселили ще до початку окупації, влітку 1941 року).

Аналіз причин депортації є темою для окремих великих дискусій. Зазначимо лишень, що вона ґрунтувалася винятково на расових, а не політичних чи класових принципах. Адже від неї не рятували ні заслуги, ані лояльність: на заслання відправили і фронтовиків, і партійних функціонерів.

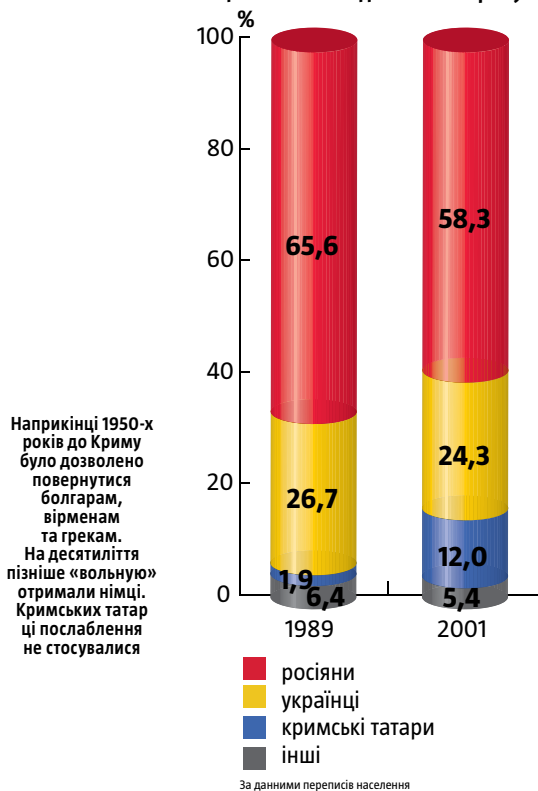
Наприкінці 1950-х років до Криму було дозволено повернутися болгарам, вірменам та грекам. На десятиліття пізніше «вольною» отримали німці. Кримських татар ці послаблення не стосувалися. Апеляції комуністів – вихідців із цього народу до «принципів ленінської національної політики» мали наслідком лише урядове скасування «огульних звинувачень у пособництві окупантам», але не дозвіл повернутися. Здійснивши давню мрію царату про очищення Криму від кримців, Москва не квапилася відмовлятися від досягнутого. Так народи, що ділили горе депортації, були знову поставлені в нерівне становище з «помилуванням» для одних і продовженням беззаконня супроти інших.

DIVIDE ET IMPERA

Під час Перебудови Москві таки довелося погодитися на повернення кримських татар. Але вимоги репатріантів не вичерпувалися самим переїздом. Стикаючись на батьківщині зі штучними перепонами стосовно вибору місця проживання, працевлаштування тощо, кримці вимагали статусу не напівлегальних мігрантів, а корінного народу Криму (на що, зауважимо, мали цілковиті підстави як етнос, що склався виключно на території Криму й не є діаспорою жодного з тих, що живуть на материку). Ці вимоги передбачали державні гарантії відновлення прав народу, його присутності в місцевій владі й захисту мовної та культурної спадщини. Найкращим форматом, у якому ці гарантії могли бути забезпечені, кримські татари вважали і вважають кримськотатарську національну автономію у складі України.

Такі вимоги обурили пострадянську номенклатурно-кланову верхівку Криму, що після падіння

Національний склад населення Криму

СРСР вже почала була вибудовувати зручну для себе структуру місцевого політикуму. Типовим контраргументом на вимоги кримськотатарського національного руху стала відповідь: «Ви у Криму не самі». За цією логікою сама етнічна різноманітність кримського суспільства виключала можливість відновлення тут кримськотатарської національної автономії. Категоричне заперечення статусу кримських татар як

ного боку, кримських татар, а з другого – весь «кримських етносів букет», демагогічно наголошуючи, що жодна із сотні кримських народностей не є вищою за інші.

Неприйнятність поділу на «вищих» і «нижчих» не викликає сумніву (кримці ніколи й не ставили питання таким чином). Але ж і національна державність (зокрема, у формі автономії) є питанням не «расової вищості» й навіть не переваг за етнічним принципом, а лише політичного визнання того факту, що на будь-якій території існують корінні та некорінні народи. Ця природна даність жодним чином не обмежує прав і свобод громадян будь-яких національностей, але вимагає певних перемін у політичному устрої влади. Перемін, котрі стали б кінцем панування кримської «еліти».

Треба визнати, що останній значною мірою вдалося досягти своєї мети. Вона зуміла перекопати решту національних спільнот, що декларували кримськими татарами свого статусу корінного народу загрожує правам усіх інших етнічних груп. Поділові сприяло й те, що майже всі національно-культурні товариства Криму, залежні від державних фінансових субвенцій, із незмінною лояльністю підтримували регіональну владу. Кримськотатарський національний рух відрізнявся від них чисельністю й організованістю, незалежністю від держави, а головне – метою, що йшла набагато далі суто «етнографічних» зацікавлень. Постійно перебуваючи в опозиції до місцевої влади, рух кримських татар вважався провідником «українських інтересів» на півострові. Таким його визнають і досі, з усіма небезпечними наслідками, що випливають із цього в нових російських реаліях...

Отже, метод, завдяки якому владі вдалося розвести етнічні спільноти Криму по різні боки ідеологічних барикад, є простим і старим як світ: поділай і владарюй. І задіяно цей метод, як бачимо, вже дуже давно.

Поставити підданих у різно нерівні умови й штучно підживлювати конфлікт інтересів між ними – це найкращий спосіб запобігти виникненню єдиного фронту невдоволених, від об'єднаних зусиль котрого маніпуляторам довелося б утікати на смітник історії. ■

КАТЕГОРИЧНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ СТАТУСУ КРИМСЬКИХ ТАТАР ЯК КОРИННОГО НАРОДУ ПІВОСТРОВА СТАЛО АКСІОМОЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК У СІМФЕРОПОЛІ, ТАК І, НА ЖАЛЬ, У КИЄВІ

корінного народу півострова стало аксіомою державної політики в царині міжнаціональних відносин як у Сімферополі, так і, на жаль, у Києві. На підтримку своєї позиції влада активно залучала інші етнічні спільноти краю, намагаючись штучно протиставити, з од-

ПОСОЛЬСТВО ФРАНЦІЇ В УКРАЇНІ
ФРАНЦУЗЬКИЙ ІНСТИТУТ В УКРАЇНІ
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОРУМ ДЛЯ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

12 – 13 ГРУДНЯ 2014

КОНФЕРЕНЦІЯ

«ЯК ВИКИНУТИ ЛЕНІНА З ГОЛІВ УКРАЇНЦІВ?»

За участю експертів, громадських діячів, журналістів, філософів,
соціологів з Грузії, Естонії, Латвії, Польщі, Росії, України, Франції та Чехії

12 грудня, 14.00 – 19.00 | Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

13 грудня 2014, 9.00 – 18.30 | Дипломатична академія України

Регістрація он-лайн: www.cdvr.org.ua/registration2014

Детальна програма на: www.institutfrancaisukraine.com, www.memory.gov.ua, www.euroforum.com

INSTITUT
FRANÇAIS
UKRAINE

EUROFORUM

Тиждень

beTV

Кримський якір

Що стояло за передачею півострова у 1954 році

Однією з найдражливіших міжнародних проблем нинішньої Європи є державна належність Криму. Свого часу актуальними були претензії польських урядів на «Львівнаш», німецьких на «Гданськнаш» та «Калінінграднаш», але вони відійшли в минуле й, за винятком хіба що останнього, більше не з'являться на порядку денному.

Натомість анексія Росією Кримського півострова породила велетенську хвилю політичних і навколоісторичних дебатів, аргументація учасників яких здатна заплутати навіть підготовленого дослідника. Чимало американських та європейських видань рясніють статтями з «поясненнями», чий усе-таки Крим і чи варто вважати захоплення території сусіда «поновленням історичної справедливості». Якщо не буде поступового та ґрунтовного розбору всіх «за» і «проти», на розуміння західних суспільств сподіватися марно. Зі сторонами конфлікту начебто все чітко: «Крим український», бо це патріотично й за законом; «Крим російський», бо «город русской славы» плюс стаття КК РФ за заклики до сепаратизму. Але поставмо себе на місце європейського обивателя і спробуймо осмислити *sine ira et studio*, як і, головне, навіщо 1954 року Крим був переданий Росією Україні.

ХВИЛИНКА ЛІКНЕПУ

Упродовж кількох тисячоліть Крим населяли представники сотень народів: від кіммерійців до кримчаків; його територію контролювали десятки імперій: від Римської до Османської, а російський орел запанував у кримському небі лише 1783 року. Під час революції 1917–1920-го тут змінилося кілька місцевих та окупаційних урядів, але правом само-

Автор:
Сергій
Громенко

стійно обирати собі долю півострів тішився недовго.

Крим був остаточно завойований більшовиками в листопаді 1920 року й увійшов до складу Росії як звичайна губернія. 18 жовтня 1921-го в руслі розпочатої тоді політики коренізації (на півострові – «кримсько-татаризації»), а також задля пропаганди радян-

ського ладу серед «трудящих мусульманського Сходу» губернію перетворили на Кримську Автономну Соціалістичну Радянську Республіку. 1946 року півострів став звичайною областю в складі РРФСР, а в 1954-му його передали Україні. 20 січня 1991-го там відбувся перший в СРСР референдум, згідно з результатами якого 12 лютого автономію було відновлено.

Історія боротьби Сімферополя з Києвом за статус Криму у 1991–1998 роках надзвичайно цікава, проте лежить за межами нашої головної теми. Тож ми лише зазначимо, що теза про «нелегітимну передачу Криму Україні» відіграла важливу роль як у претензіях сепаратистів на суверенний статус, так і в діях їхніх покровителів із Москви. Описати в одній статті всі *pro et contra* передачі півострова наряд чи можливо, але розглянути головні проблеми цього процесу цілком реально.

ЯК: ЗА ЗАКОНОМ ЧИ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЮ

Відомо: де два юристи, там три думки, особливо якщо вони є представниками ворожих країн. Проблеми законності передачі

Криму це стосується повною мірою. Умовні «росіяни» наполягають на тому, що змінювати кордони РРФСР президія Верховної ради республіки своєю постановою від 5 лютого 1954 року не могла, позаяк цього права не було в переліку її повноважень, визначених 33-ю статтею місцевої Конституції. Так само кордони СРСР за його Основним законом мала право змінювати лише Верховна рада, а не її президія, котра зробила це указом від 19 лютого (ст. 14 і 31). Тому юридичні підвалини передачі Криму є щонайменше сумнівними, а то й незаконними взагалі.

«Українці» відповідають на це, що зміна підпорядкування півострова була закріплена законом СРСР, ухваленим 26 квітня Верховною Радою, а оскільки він має вищу силу, ніж указ, то й передачу Криму було легітимізовано. І навіть якщо порушення процедури президією ВР СРСР створило юридичний казус (легітимним законом затвердили нелегітимний указ), то подальший конституційний процес зняв усі можливі суперечності.

По-перше, тим-таки законом 26 квітня ВР СРСР внесла зміни до ст. 22 і 23 чинної на той час Конституції 1936 року, в яких ішлося про територіальний склад РРФСР та УРСР. По-друге, ВР РРФСР змінила 2 червня Конституцію останньої, викресливши Кримську область із її складу. І по-третє, в цілком нових Конституціях СРСР 1977-го та РРФСР і УРСР 1978 років Крим беззастережно було визначено як територію України.

Позаяк Конституція має найвищу юридичну силу, жодні казуси в ній неможливі: решту документів має бути приведено у відповідність до неї. Таким чином, стає безглуздо говорити про нелегітимність процедури передачі Криму. Що закріплене Конституцією, те є абсолютно законним.

Що ж до Севастополя, то ситуація з ним нагадує проблему півострова у мініатюрі. У 1948 році місто було виведене зі складу Кримської області й дістало пряме республіканське підпорядкування. Зазначимо, що його не було згадано

в документах стосовно передачі Криму Україні. Отож-бо, як стверджують «росіяни», Севастополь залишився за РРФСР і мусить належати сучасній Росії.

Але відповідь на цей закид буде така сама: хоч і справді не існує жодного окремого нормативного акта про перепідпорядкування Севастополя Києву, згідно із Конституціями РРФСР та УРСР 1978 року місто входить до складу України, а в переліку російських адміністративних одиниць відсутнє. У конституціях записано – справу закрито.

НАВИЩО: БАГАТОШАРОВЕ ПИТАННЯ-ЦИБУЛЯ

Величезна кількість міфів та здогадів навколо причини передачі Криму робить проблему... цибулиною: багато шарів, а поки знімеш – розридаєшся. Треба обережно відділяти їх один від одного.

Згорі лежить формулювання офіційних документів –

НАЛЕЖНІСТЬ КРИМУ І СЕВАСТОПОЛЯ ДО УРСР ВИЗНАЧИЛА РЕСПУБЛІКАНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

постанови президії ВР РРФСР від 5 лютого 1954 року, указу президії ВР СРСР від 19 лютого та закону СРСР від 26 квітня: «...враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки...» Але таке розпливчате твердження не влаштувало більшості пострадянських дослідників та політиків, відтак розпочався активний пошук справжніх причин, які «влада приховала».

Міф № 1. Це був «царський подарунок» Хрущова, зроблений ним «улюбленій» Україні до 300-річчя Переяславської ради та «возз'єднання». Тут вигадка на вигадці. По-перше, від смерті Сталіна (1953) до розвінчання культу особи (1956) Микита Сергійович не був і не міг бути одноосібним правителем СРСР. Так, він обіймав посаду першого секретаря ЦК Компартії, але формальним провідником Союзу був голова президії

Верховної ради Ворошилов, тоді як виконавчу владу очолював голова Ради міністрів Маленков; обоє належали до старої сталінської гвардії. Зрозуміло, що рішення з'явилося як колегіальне, тож про одноосібний подарунок і мови бути не могло, тим більше версію про «підгін» події під круглу дату не підтверджує жодне архівне джерело.

Міф № 2. За путінською версією від 18 травня 2014 року Хрущов намагався заручитися підтримкою української номенклатури в боротьбі за владу чи загладити провину після своєї участі в масових репресіях. Щодо змагання за найвище крісло – тут все зрозуміло. Рішення було колективним, тож сподіватися на якусь прихильність товаришів із КП(б)У особисто до себе він не міг. Те саме стосується й репресій: навіть якщо Микиту Сергійовича і тривожила совість, до ХХ з'їзду Країна Рад репресій офіційно не визнавала, тож і вибачатися не було за що.

Міф № 3, господарський. За іронією долі, він надзвичайно подобається українським патріотам. Суть у тому, що Москва таким чином просто скинула на Київ усі клопоти стосовно відбудови Криму, який постраждав під час війни. Але це лише наполовину міф, бо син Хрущова Сергій підтверджував: батько й справді намагався упорядкувати оперативне керівництво господарством нижнього Подніпров'я та півострова у межах однієї республіки. Хоча ще за 10 років до початку прокладання Північно-Кримського каналу він був визначений як загальносоюзна «велика будова комунізму», тобто спорудження його вели «всім миром». Очевидно й те, що руїни на півострові уже не було: за 10 повоєнних років більшість об'єктів відбудували або звели з нуля, як-от залізничний вокзал у Сімферополі. І наостанок. «Окремий» тягар на плечі УРСР не лягав, бо вона не мала власного незалежного бюджету, а у випадку додаткових витрат Київ отримував субвенції із загальносоюзної скарбниці. У 1950-му дотації із центру становили тільки 0,6% доходів республіки, а у 1955-му ▶

(відразу після передачі Криму) – вже 13,4%, у 22 рази більше! Тож гіперболізувати кримський «тягар» не варто.

Міф № 4, фінансово-конспірологічний. Через інтернет поширено легенду, мовляв, у лютому 1929-го радянська Росія уклала з міжнародною фірмою Agro-Joint контракт на отримання багатомільйонного кредиту під заставу землі в Криму, а 1954-го начебто добив кінця термін повернення коштів, тож регіон передали Україні, щоб земельні претензії в разі чого висловлювали до неї, а Росія залишалась осторонь. Ані архівних матеріалів, ані свідчень очевидців на підтвердження цієї версії її прихильники не наводять. Натомість густо змішують реальні угоди 1920-х років, єврейські автономні поселення на півострові, плани «Кримської Каліфорнії» і подають це під соусом з імен рокфеллерів та рузвельтів. Однак ця схема дужче пасує до контрактів бандитських 1990-х, ніж до міждержавних угод. Насправді домовленість 15 січня 1929 року була підписана Agro-Joint із земельним комітетом при ЦВК СРСР, а затверджена 15 лютого загальносоюзною Радою народних комісарів, тож передача Криму Україні не врятувала б Союз від розплати. Втім, хоч як це смішно, в договорі дата «1954» узагалі не фігурує.

Але якщо ні волюнтаризм, ні апаратні інтриги, ні господарство не стали головною причиною передачі Криму Україні, то навіщо взагалі було здійснено цей акт? Відповідь на запитання неможливо знайти лише на вітчизняному матеріалі, потрібно охопити поглядом увесь Союз.

ДОКТРИНА АНКЛАВІВ

Чи задумувалися ви, як так вишло, що у складі Молдавської РСР з'явилося Придністров'я – історично український і цілком «слов'яномовний» регіон? З якою метою Осетію було поділено між РРФСР і Грузинською РСР, навіщо останній передали Абхазію? Чому населений вірменами Нагірний Карабах опинився під управлінням Азербайджану, а етнічно узбецька Ферганська долина – Киргизії?

За якими лекалами краями кордони північнокавказьких та поволзьких республік? Чим пояснити непропорційно велику кількість росіян на півночі Казахстану й у країнах Балтії? За СРСР водилося безліч гріхів, але там нічого не робилося просто так, особливо якщо багаторазово повторювали одне й те саме. І якщо всі національні окраїни насамкінець виявилися поцятковані численними анклавами, що утруднювали стабілізацію політичних

ціалістичні республіки до складу Росії на правах автономій: «Справжнє об'єднання [...] в одне господарське ціле з формальним поширенням влади РНК (Ради народних комісарів. – Тут і далі авт.), РПО (Ради праці та оборони) й ВЦВК (Всеросійського центрального виконавчого комітету) РРФСР на РНК, ЦВК та економради незалежних республік, тобто заміна фіктивної незалежності справжньою внутрішньою автономією республік у розумінні мови та культури, юстиції, внутрішніх справ, землеробства тощо», позаяк «молоде покоління комуністів на окраїнах гру в незалежність відмовляється розуміти як гру, вперто приймаючи слова про незалежність за чисту монету» (доповідна записка на ім'я Леніна).

Львіч заперечив. Цитуємо його лист до Каменева. «У § 1 замість «вступу» до РРФСР сказати: «Формальне об'єднання разом із РРФСР у Союз Рад. Республік Європи і Азії»... ми визнаємо себе рівноправними і з Укр. РСР, і з ін. І разом і нарівні з ними входимо в новий союз, нову федерацію, Союз Рад. Республік Європи і Азії».

У тій суперечці перемогла ленінська концепція формальної рівноправності (її закріпили в Договорі про створення СРСР 30 грудня 1922 року), але останнім сміявся Сталін. Почавши з небаченої централізації влади та цілковитої підміни державного

СЬОГОДНІШНЯ РФ ДОТРИМУЄТЬСЯ ЗАПОВІТІВ СТАЛІНА, ПІДІГРІВАЮЧИ СЕПАРАТИЗМ УСЕРЕДИНІ СУСІДНІХ КРАЇН І СТВОРЮЮЧИ СІРИЙ ПОЯС НЕСТАБІЛЬНОСТІ З НЕВИЗНАНИХ РЕСПУБЛІК

Тролейбус
Сімферополь
– Ялта – перша
«пам'ятка»
перебування
Криму у складі
УРСР

кордонів і постійно підігрівали міжетнічну ворожнечу, значить це було комусь потрібно, а кому – відповісти нескладно: наркомові у справах національностей РРФСР, а потім і генсеку ЦК ВКП(б) тов. Сталіну, а відтак його послідовникам.

Почалося все з відомої суперечки між ним та Леніним восени 1922 року про формат майбутнього Радянського Союзу. Джугашвілі пропонував не панькатись, а включити всі со-

апарату партійним, «батько народів» закінчив різкою кордонів союзних республік (Крим змінив «місце проживання» пізніше, але в контексті тієї самої логіки; також див. нижче про Калінінград) і переселенням цілих народів. Хоча офіційно таких подій не пояснювали й не називали, сьогодні лише сліпий не побачить, що Сталін послідовно виконував давно задуману ним програму, яку доречно назвати доктриною анклавів.

У чому ж суть цієї доктрини? Звернемося до аргументації Сталіна під час дебатів про форму СРСР. Основною загрозою єдності нового Союзу майбутній тиран вважав самостійну зовнішню політику радянських республік, помножену на можливість виходу з більшовицької імперії. Пропонована ним автономізація України, Білорусі та Закавказзя знімала цю проблему з порядку денного, але в умовах формально рівноправної конфедерації довелось іти іншим шляхом. Якщо не можна перешкодити проголошенню республіками незалежності, то потрібно зробити абсолютно неприйнятними збитки від наслідків цього процесу. Як перший запобіжник передбачено було застосовувати загальносоюзний каральний апарат і армію (зрештою, Москва намагалася скористатися ним у Тбілісі 1989 року й Вільносі 1991-го), а як другий – зорієнтовані на центр етнічні меншини (на цьому питанні нарком у справах національностей Сталін знався). Саме тому впродовж усього існування СРСР Кремль послідовно включав до складу союзних республік території з «чужим» населенням, а заодно й заохочував активну міграцію росіян на периферії.

Результатом стала ситуація, яку спостерігаємо нині. Проросійські анклавні відіграють роль якорів, що утримують нові держави в орбіті впливу РФ: Нарва в Естонії, Придністров'я в Молдові, Крим і Південний Донбас в Україні (Донецьк та Луганськ в УНР були прикордонними містами), а також значні діаспори в Білорусі й Казахстані. Литовській РСР тричі (!!!) пропонували приєднати переважно російськомовну Калінінградську область (1945, 1963 і навіть 1987), але Вільнюс розсудливо відмовлявся, чим порятувався нині від сильного головного

болю. «Чужорідні» анклавні й з умислом прокреслені кордони на Кавказі та в Середній Азії були покликані породжувати конфлікти, для врегулювання яких місцева влада зверталася б до «старшого брата»: Ферганська долина, Карабах, Абхазія, Осетія. Не явні, але тривалі конфлікти тліють через спірні території між Осетією та Інгусетією і всередині Дагестану, попереду неминучі протистояння в Кабардино-Балкарії та Карачаєво-Черкесії. Не відповідають етнічним ареалам і адміністративні кордони Татарстану та Башкирії. Вміле маніпулювання сторонами цих «керованих конфліктів» посилює Росію як імперію, а факт, що при цьому страждають і власне росіяни, Москву традиційно не турбує.

СЬОГОДЕННЯ

У кінцевому підсумку передача Криму Україні була мотивована не якоюсь особливою любов'ю, не боротьбою за владу й не господарськими розрахунками, а давньою стратегією прив'язування союзних республік до Росії «регіонами-якорями». І хоча це жодним чином не скасовує значення давніх історичних зв'язків Криму з Україною, а також єдиної інфраструктури, слід визнати, що Кремль досяг мети. На початку 1990-х півострів регулярно дестабілізував ситуацію в Україні сепаратистськими витівками (то декларацію незалежності проголосить, то час із Москвою синхронізує), потім він постійно підтримував регіоналів та комуністів, а тепер «утік» до чужої держави.

І думати, нібито доктрина анклавів залишилася в минулому разом зі спочилим СРСР, було б наївно. Сьогоднішня РФ із точністю дотримується заповітів тов. Сталіна, підігріваючи сепаратизм усередині сусідніх країн і створюючи сирійський пояс нестабільності з невизнаних республік уздовж своїх кордонів, не так зміцнюючи себе, як ослаблюючи сусідів. І намагатися здолати доктрину анклавів атакою в лоб – непростенна трата часу й сил. Єдиною адекватною відповіддю стало б її використання у власних інтересах, наприклад підтримка антиросійськи настроєних кримчан і донбасівців, а потім (як знати?), можливо, й антиімперського підпілля в самій Росії. ■

Ваша іноземна преса в Книгарні «Є»

AD
ARCHITECTURAL DIGEST

COSMOPOLITAN

DER SPIEGEL

FINANCIAL TIMES

Forbes

Herald Tribune

LE MONDE
diplomatique

Newsweek

The Economist

THE TIMES

THE WALL STREET JOURNAL

м. Київ

вул.
Лисенка, 3

вул.
Спаська, 5

Львів
просп. Свободи, 7

Остання тисяча ярдів

Що заважає повернутися до нормального життя бійцям АТО, які опинилися у відділенні психіатрії

Автор: Валерія Бурлакова

Військовий шпиталь, що на Печерську. Вкриті снігом алеї, жовто-блакитні прапори, солдати, які курять на ганках. За першою аркою відділення щелепно-лицевої хірургії, далі центр крові, а за ним психіатрія.

Кількадесят чоловіків у верхньому одязі стоять у черзі біля одного з кабінетів. Хтось із них прийшов просто проконсультиватися з лікарем, зрозумівши, що отямитися після війни не так вже й просто. Хтось вирішив «здатися». Буває й таке, що хлопці часто лягають сюди з власної волі. «Мене пацани переконали, адже ми маємо повністю довіряти один одному, бути впевненими завжди...» – розповідає пацієнт. Уже за кілька тижнів він планує бути в Дебальцевому.

За важкими дверима палати. Вони здебільшого загальні. Деякі без дверей – так, трохи по-совковому, тут забезпечується постійний нагляд за людьми, що проходять лікування. Але це нічого. Аби воно надавалося...

ТОМУ ЩО ВИРІШИВ

Співрозмовник *Тижня* – назовемо його Олегом – у столичному військовому шпиталі не вперше. Цими алеями він уже блукав наприкінці літа та на початку осені. Тоді його, дуже важко пораненого бійця, якого від смерті врятували лічені сантиметри, привезли сюди зі Сходу. З війни, на яку він дуже хотів повернутися. І ось уже оклигав, знову вирушив на базу, де мав дочекатися відправки... Але став багато пиячити.

На війні, каже, не пив зовсім – навіть на думку не спадало. Але на базі все виявилось інакше. «А що там ще було ро-

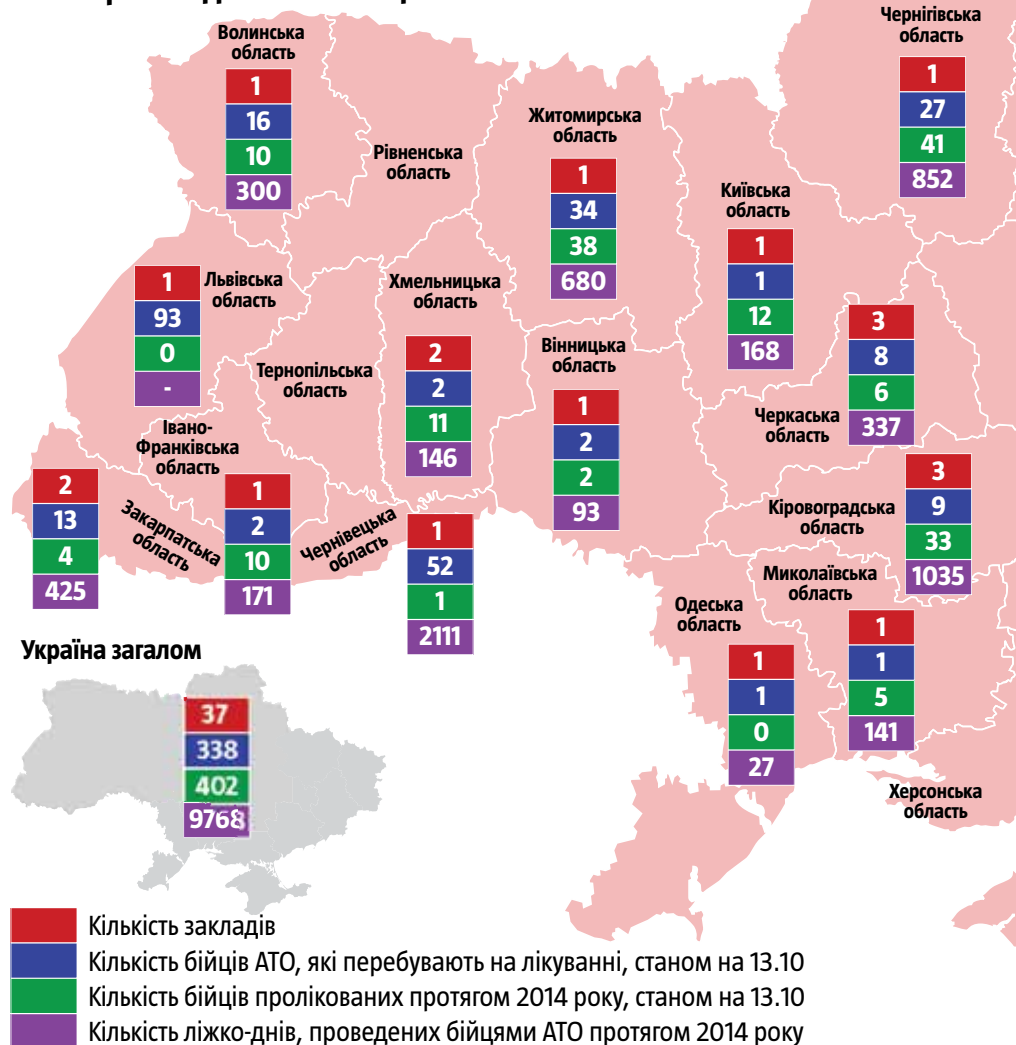
бити? – усміхається й знизує плечима. – *Тижнями* ходити строем? Нехай це строковики роблять... Та багато хто бухав».

Але мало хто згодом усвідомив, що має реальні проблеми з алкоголем. Олег зрозумів це. Хоча б тому, що вживання оковитої супроводжували напади агресії. От і поїхав на лікування.

Таких, каже, тут чимало. Хлопці п'ють, щоб забути, щоб

менше думати, щоб просто розслабитися. Щоб мати можливість щиро всміхатися та нормально говорити з людьми. Щоб позбутися почуття провини перед друзями, які загинули, за те, що вони вижили... Первинні проблеми, звісно, психологічні. Алкоголь – то лише наслідок. Але неприємний. Хоча б тому, що позбутися залежності від нього в цих сті-

Інформація про надання стаціонарної психіатричної допомоги бійцям АТО

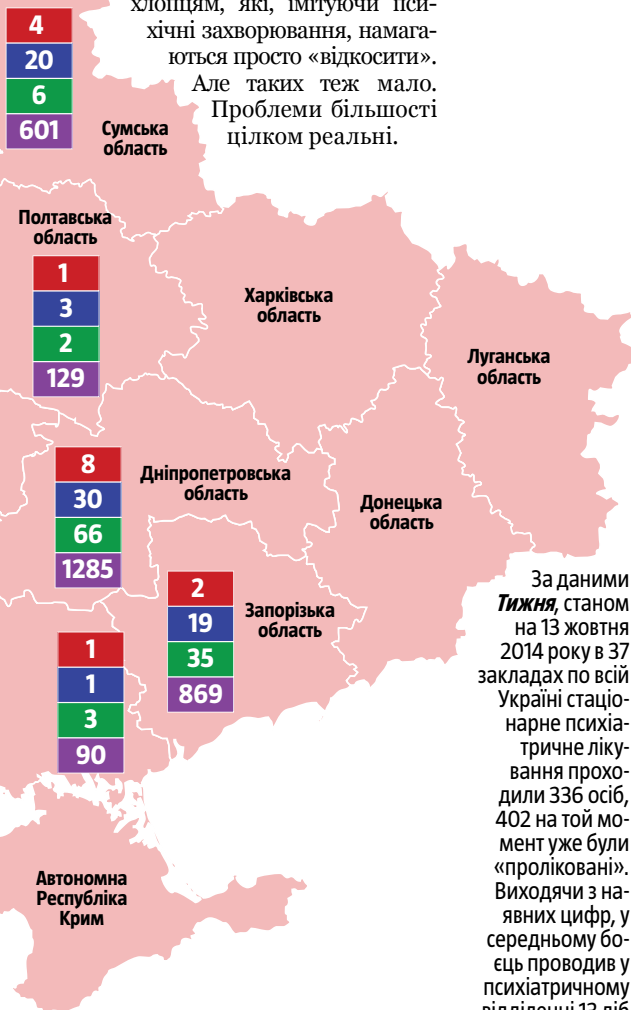

нах ще той соціальний експеримент. Передачі, розповідають, тут фактично не контролюються. Отже, тим, хто має проблеми зі спиртним, але вирішувати їх не прагне, горілку передають регулярно і в достатку. Пити її чи ні – це вже випробування сили волі. «Ось у вихідні мали 7 л на 12 осіб, – сміється Олег. – Я не пив лише тому, що так вирішив».

Чи буває, що альтернативою алкоголю стають наркотики? Серед тих, хто пройшов АТО, вкрай рідко, впевнений співрозмовник *Тижня*. «Є в нас тут один наркоман, – згадує. – Але він не був у зоні бойових дій. Це простий хлопець із Києва, ходить блідий, як привід... Тому ми називаємо його Каспером». Про лікування Каспера у військовому шпиталі – звісно ж, за гроші – домовилися батьки.

Домовлятися доводиться і в інших випадках. Наприклад, хлопцям, які, імітуючи психічні захворювання, намагаються просто «відкосити».

Але таких теж мало. Проблеми більшості цілком реальні.

ЗА ДАНИМИ ФАХІВЦІВ, САМОСТІЙНО ВИРІШИТИ СВОЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕ МОЖЕ БЛИЗЬКО ЧВЕРТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Один із бійців «Айдару», батальйону, чимало хлопців із якого пройшли справжнє пекло, кажуть, їсть папір. Ніхто не знає чому. Говорити про це він не бажає. Може, колись розкаже...

«Ти в наряд уже заступив?» – постійно запитує Олега сусід по палаті. Він у Києві, але з війни і досі не повернувся. Погляд у нього порожній і відсторонений, ніби в нікуди. Саме такий погляд у США називають

thousand-yard stare (погляд на тисячу ярдів) ще з часів війни у В'єтнамі. Суто солдатська історія...

Іншого тут прозвали Апостолом. Цілими днями, крім часу, коли діють пігулки, він бореться з нечистою силою, говорить про бісів, виганяє їх із кімнати. «А таблетки – цікава річ. Ти просто перетворюєшся на овоч. Сонний такий стаєш. Лежиш. Дивишся у стелю. І вже нічого не хочеться, – розповідає один із хворих. – Не знаю, чи таке лікування допомагає в довгостроковій перспективі. Але зараз спокійно наче, а коли приїхав сюди, думав застрелитися». Переконання, що лікування зводиться здебільшого до вживання пігулок, між іншим, доволі поширене. Втім, це проблема не лише військового шпиталю, а й української психіатрії загалом.

За даними *Тижня*, станом на 13 жовтня 2014 року в 37 закладах по всій Україні стаціонарне психіатричне лікування проходили 336 осіб, 402 на той момент уже були «проліковані». Виходячи з наявних цифр, у середньому боєць проводив у психіатричному відділенні 13 днів

Проблемою є і її примусовість. Скажімо, нині у психіатричному відділенні військового шпиталю перебуває боєць, якого запроторили за те, що він ударив прикладом старшого за званням. Той, щоб помститися, змалював усе так, начебто рятував хлопчину від спроби самогубства, – і хто тепер повірить, що все було інакше?.. Місяцем раніше, розповідають, тут силоміць тримали солдата, який пробув три дні в полоні у чеченців, хоч той і не скаржився ні на що. Лише рвався туди, до побратимів... Зараз він

знову на передовій. Виписали бійця лише після візиту його адвоката.

ЗБИРАЮЧИ УЛАМКИ

Як стверджують фахівці, послаючись на світовий досвід війн, самостійно вирішити свої проблеми не може близько 25% учасників бойових дій. Певно, приблизно стільки тих, кому все ж таки доводиться – добровільно чи примусово – поділитися своїми почуттями зі спеціалістами. Решта мовчить, але це ще нічого не означає. Адже з психологічними проблемами тією чи іншою мірою стикається ледь не кожен боєць.

...«Психіатр просто переконаував мене, що я нормальний, що все нормально. Години півтори-дві, – згадує свій «профілактичний» візит до лікаря розвідник 72-ї бригади. Зараз він знову на війні, і так уже дев'яятий місяць. – Я просто слухав: «О'кей, док». Підпер голову рукою та слухав. Потім, здається, сказав йому лише: «Поїхали». «Куди?» – питає. «Туди. Познайомлю тебе з пацанами. Обіцяю, що вони тобі швидко стануть як рідні. Потім збиратимеш рештки їхніх тіл на плащ-палатку. А вже потім вирішиш, чи все нормально».

Чи вважає чоловік, що в нього все ж таки є проблеми з психікою? «Безперечно», – майже сміється у відповідь. А що тоді могло б допомогти, якщо фахівці не сприймаються? «Мені потрібно, щоб мене ніхто не чіпав. І... ну, може, було б добре, якби один раз хтось просто вислухав, – каже. – Хтось, хто зрозуміє. Але це буде дуже довга розповідь».

Розповідь про те, як люди, що пройшли всі жахи війни, іноді не можуть подолати останній рубіж – самих себе.

Бо... після війни «все, що ти знав про людей, увесь твій досвід можна викинути на сміття. Все, що знав про себе, теж виявилось сміттям, – так описує свої почуття інший боєць, добровольець батальйону «Донбас» Дмитро, який дивом вижив у Іловайську. – Ти будеш сидіти без діла, дивитись у стелю і думати, думати, думати, збираючи уламки того світу, що був колись таким зрозумілим». ■

Петрушка Шустрова: «Єдиний сенс існування території з невизначеним статусом – бути чорною зоною нелегальної торгівлі»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Чеська дисидентка, авторка низки документальних фільмів про зони заморожених конфліктів Петрушка Шустрова поділилася з *Тижнем* міркуваннями про реакцію свого суспільства на активну русофілію нинішнього президента Земана, репресії супроти кримських татар в анексованому Криму як прояв відвертого расизму РФ, заморожені конфлікти та мовчання російських дисидентів.

У. Т.: Як ви поясните природу нинішнього русофільства чехів, зокрема крок президента Земана, котрий офіційно запросив Путіна до Праги?

– Я не погоджуюся зі своїм президентом, що цілком нормально у вільній державі. Помітна частина чеського суспільства не згодна так само, і вона заявляє про це вголос: згадайте

бодай оті червоні картки, що їх показували Земанові на вулицях Праги під час святкування 25-ї річниці Оксамитової революції. До слова: у Чеській Республіці президент не керує зовнішньою політикою, бо це компетенція – уряду. А до того ж наша країна член ЄС та НАТО і її зовнішня політика повинна враховувати тенденції цих об'єднань.

Земан відчуває певну симпатію до Путіна, але це його особиста справа, а не офіційна зовнішня політика Чехії. Мені такий крок теж не імпує, бо лінія Росії під керівництвом її нинішнього президента дуже небезпечна не лише для України, а й для нас усіх, тобто країн Центрально-Східної Європи, які звільнилися від комунізму. Не думаю, що Росія хоче принести комунізм назад, бо в ній самій його вже немає. Останнім часом я кілька разів

відвідувала Москву. Для комунізму в тамтешніх олігархів «замало» грошей.

У. Т.: Росія після розвалу СРСР обросла зонами заморожених конфліктів і невизнаних «народних республік», про які ви зняли кілька документальних фільмів. Вона не зупинилася на Осетії та Абхазії. Схожих рис набуває Донбас. Як оцінюєте цю ситуацію і потенційні загрози від неї?

– Найгірше – це пропаганда й незнання власної історії. Вони призводять до того, що населення на тій чи тій точці мапи ідентифікує себе з окупантами. Та не все так просто. У Нагірному Карабасі немає російських військ, у Придністров'ї практично теж. Тут завданням військових РФ було постачання зброї сепаратистам. Останні майже в усіх цих конфліктних зонах становлять більшість. І в Нагірному Карабасі, і в Придністров'ї ці люди переконані, що мають право на незалежність. Останнє можна хоч якось зрозуміти. Але мені невтямки, що таке нація (чи народ) Придністров'я. Там є українці, росіяни, молдавани, румуни, євреї. Це не народ, на відміну від абхазців, які справді є окремим від грузинів етносом. У Карабаху говорять, що вони інші вірмени, ніж ті, які проживають на території Вірменії, бо мають низку культурних відмінностей. А я не бачу різниці, хоча це суб'єктивне судження.

Прагнення до суверенітету я розумію дуже добре, але коли дивлюся на мапу, то мені очевидно, що самозабезпечення незалежного Придністров'я – дуже важке завдання. Там розвалена практично вся промис-

ФОТО: АНДРІЙ ГОМАНЧ

ловість і зовсім мале населення. Єдиний сенс існування такої території з невизначеним статусом – бути чорною зоною нелегальної торгівлі. Іншого не бачу. Не створюють там другого Монако, це смішно.

Не думаю, що кримчани аж так хотіли власного незалежного Криму. Півострів мав автономію в межах України, бо все ж таки було на тій землі щось специфічне. Кримські татари, корінні жителі, становлять 10% усієї людності півострова. Я не збагну економічної доцільності його анексії Росією, адже там немає води, газу, електрики. Все це потрібне, щоб нормально жити, і хтось його має надати. Тому Крим надзвичайно дорогий. Крим і Севастополь як військово-стратегічна база? Не впевнена, адже Босфор і Дарданелли контролює не РФ, а Туреччина, член НАТО. Та навіть якби російські кораблі й були масово у Середземному морі, то що це дасть? Війна XXI століття зовсім інакша, ніж XVIII.

Анексією півострова Путін повернув своєму народу віру в себе. Так, рубль обвалюється, але ж РФ – світова сила. Ціна Криму для російського суспільства буде величезною. Нещодавно відвідала Москву. Там усюди понатикано білбордів із написом «Крим наш». Навіть у Чехії вдосталь людей, які заявляють, мовляв, півострів завжди був російським. Запитаю в таких: «Завжди – це коли?». Мені відповідають, мовляв, за царів. Цікавлюся далі, за яких саме. Кажуть, що за Ніколая II. Вибачте, але такі особи абсолютно нічого не знають про історію.

У. Т.: Конкретна кількість кримських татар, які від весни цього року виїхали із Криму до інших регіонів України, невідома. Ті, хто залишився, зіткнулися з диким ставленням Росії. Вбивства, перекроювання традиційного ладу життя, зокрема релігії, обшуки – все це нагадує картинку з Чечні або Дагестану. Де гарантії, що нинішні репресії та загроза повторної депортації цього малочисельного народу Криму не знищать його остаточно?

– Результати анексії для кримських татар жахливі.

Справді, над ними нависла загроза вивезення. Додаймо до цього, що всередині самої Росії є 50-мільйонний Татарстан. Це також мусульмани, і вони вільно сповідають свою релігію. А ось у Криму того чомусь не можна. Іслам у цьому випадку питання другорядне. Річ у тім, що кримські татари – частина населення, здатна політично самоорганізуватися. Усі слова про те, що під час трусу в помешканнях шукають зброю, є фіктивною підставою для втручання, бо звідкіля вона у кримських татар? Я справді боюся, що ті з них, хто не захоче прийняти російського громадянства, раніше чи пізніше будуть депортовані. А тих, хто на нього погодиться (бо в Криму їхній дім і діти), РФ також не залишить у спокої, з тієї простої причини, що вони кримські татари. Як на мене, це расизм.

Кримські татари завжди підтримували Україну, хотіли жити в ній, а не в Росії. Спогади про останню, яка жорстоко депортувала їхній народ за радянського ладу, в них не найкращі. Вони вірили Києву більше, ніж Москві. А це чи не найсерйозні гріх в очах Кремля.

У. Т.: Ви щойно згадали про расизм. Здається, під таке визначення підпадає і дивовижна схильність росіян до ксенофобії та заперечення права інших народів на самовизначення, символом яких уже стали чеченські війни?

– Саме так. Та війна весь час повертається в чистому вигляді або ж як «чеченська проблема». Якщо може бути «референдум» під цівками автоматів про самовизначення в Криму, то чому на початку 1990-х не могло відбутися референдуму в Чечні? Усім зрозуміло, що ця країна хотіла бути незалежною, і саме таким рішенням те голосування закінчилося б. Зв'язок чеченських бойовиків із ФСБ, прихід ваххабітських емісарів – це інше питання. Важливо, що під час перших бомбардувань Грозного передусім било по тамтешніх цивільних росіянах.

Якщо можна говорити бодай якось про загальний характер того чи того народу, то я в Москві зіткнулася з чимось надзвичайно дивним. Усі мої розмови

БІОГРАФІЧНА НОТА

Петрушка Шустрова – чеська дисидентка, журналістка, дослідниця тоталітаризму. 1966-го почала навчання на філософському факультеті Карлового університету в Празі. У 1969-му дістала два роки в'язниці за «підризву діяльність проти республіки». У грудні 1976-го підписала «Хартію-77» і в 1985-му була одним із трьох її офіційних представників. Від 1979-го член VONS (Комітету із захисту несправедливо переслідуваних). У 1990–1992 роках радник заступника федерального міністра внутрішніх справ. Від 1992-го активно займається журналістикою, дописує до чеського видання Lidové noviny. У 2008–2013 роках була членом і президентом ради Інституту дослідження тоталітарних режимів у Празі.

закінчувалися сентенціями співрозмовників: «Ви, Європа, хочете шкоди Росії!». Там повсюди аж ніяк не мирна атмосфера, відчуття страху та нав'язлива потреба переконати у своїй правоті. Мене питали, чому виступаю проти СРСР. На відповідь, що саме Радянський союз окупував мою країну у 1968-му й що на вулицях мого рідного міста були танки, я чула: «Це американська пропаганда!». Мабуть, за такою логікою мої два роки тюрми й неможливість потім знайти нормальну роботу аж до 1989-го – це теж вигадки й агітація Білого дому. Горбачову та Єльцину не вдалося знайти нову ідею, яка заповнила б у свідо-

ЯКЩО МОЖЕ БУТИ «РЕФЕРЕНДУМ» ПІД ЦІВКАМИ АВТОМАТІВ ПРО САМОВИЗНАЧЕННЯ В КРИМУ, ТО ЧОМУ НЕ МОГЛО БУТИ РЕФЕРЕНДУМУ В ЧЕЧНІ?

мості росіян велику прогалину, що виникла спочатку через затирання комуністичною ідеологією традиційних цінностей, як от віри в Бога і свій народ, а зати – від падіння самої цієї ідеології. Підходящу ідею запропонував Путін: Росія має бути такою, щоб її всі боялися. Але тут спрацює те саме правило, що й в індивідуальній психології: вирішення своїх проблем за рахунок віднаходження зовнішнього ворога, перекидання на нього провини за власні біди свідчить про внутрішню слабкість та інфантильність такої особистості. Жалюгідне видовище, але так робили всі диктатори. Унаслідок цього вони продукують не страх, якого хотіли, а ненависть оточення. ■

Чи треба розбивати цифрові монополії?

Європейські заходи проти Google захищають компанії, не споживачів

Резолюція Європарламенту, розтиражована напередодні голосування 27 листопада, не містила конкретних назв компаній. Але й без того зрозуміло, що в ній ідеться про американського інтернет-гіганта. В одному із проектів цього документа містяться заклики до «розмежування пошуковиків та інших комерційних сервісів», щоб забезпечити рівні правила гри для європейських компаній та споживачів. Це найновіший і найсерйозніший вияв гуглофобії в Європі.

Хоакін Альмунія, нині вже экс-єврокомісар із питань конкуренції, пролобював цього року низку рішень, які вимагають від Google виставляти серед результатів пошуку на запити про товари чи про координати на картах поруч зі своїми даними більше інформації конкурентів. Але євродепутати хочуть, щоб його наступниця Маргрет Вестагер діяла жорсткіше. Звідси й заклики розбити Google на різні складові.

Насправді Європарламент не має достатньо влади, щоб реалізувати цю погрозу. Але він порушив питання, про яке вже давно говорять політики – від Вашингтона до Сеула – і яке поєднує в собі купу подразників – від приватності до політики індустрії. Наскільки небезпечно домінування Google та інших лічених гравців у інтернеті?

ХТО БОЇТЬСЯ ВЕЛИКОГО СТРАШНОГО ПОШУКОВИКА?

Частка Google (голова її ради директорів Ерік Шмідт входить також до аналогічного органу материнської компанії The Economist) на пошуковому

Частка Google на пошуковому ринку в Америці становить **68%**, у багатьох європейських країнах – понад **90%**

ЗАМІСТЬ ТОГО ЩОБ НАПАДАТИ НА АМЕРИКАНСЬКІ КОМПАНІЇ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ЛІДЕРИ МАЮТЬ СПИТАТИ СЕБЕ, ЧОМУ GOOGLE ЧИ FACEBOOK НЕ З'ЯВИВСЯ НА ЇХНЬОМУ КОНТИНЕНТІ

© 2014 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

ринку в Америці становить 68%, у багатьох європейських країнах – понад 90%. Як і Facebook, Amazon та інші технологічні гіганти, Google виграє від ефекту мережі, коли популярність сервісу приваблює більше користувачів, а ті додають популярності йому – і так по висхідній. Компанія збирає більше даних, ніж будь-яка інша на ринку, й ефективніше використовує їх в аналітиці. Якщо користувач уже прийшов до пошуковика Google (а ще до його електронної пошти, карт і сервісів для зберігання великих обсягів інформації), він рідко віддає надалі перевагу конкурентам. Малі рекламодавці не переходять на інші платформи, бо для них це не варте зусиль.

Тобто позиція Google, безперечно, панівна. Але чи зловживає вона цим – то вже інша тема. Компанію звинувачують у

Netscape наприкінці 1990-х: вона не розсилає повідомлення про те, що перекриє конкурентів кисень. До того ж деякі моменти, що шкодять конкурентам Google, є перевагою для споживачів. Коли люди можуть миттєво дістати інформацію про свій авіарейс, значення слова чи маршрут, вони економлять час. А поки рекламодавці часто платять чималі суми за кліки, користувачі дістають послугу Google безкоштовно – це як у випадку сантехніків чи флористів, чиї телефони записані в довідниках, і людей, яким їх роздають безкоштовно, або як у нічних клубах, де чоловіки платять за вхід кругленьку суму, а жінки – нічого.

Віртуальні монополії варто регулювати слабше, ніж невіртуальні ще й з інших причин. По-перше, зайти в цифровий бізнес стало набагато простіше. Розкрутити новий онлайн-продукт чи послугу тепер легше, ніж будь-коли: подивіться на стрімкий злет Instagram, WhatsApp або Slack. А збудувати інфраструктуру, що конкуруватиме з фізичними виробничими потужностями, куди витратніше (поцікавтесь у операторів телекомунікаційних мереж чи енергетичних компаній), тож у реальному світі значно менша конкуренція (і більша необхідність в антимонопольному регулюванні). Щоправда, деякі компанії можуть завжди придбати конкурента-новачка (як Facebook – Instagram та WhatsApp; Google – Waze, Arture і багатьох інших). Але такі злиття стимулюють виникнення ще більшої кількості стартапів, що створює додаткову конкуренцію для тих, хто вже в грі.

По-друге, перехід із Google чи ще якихось онлайн-велетнів

на іншу платформу не безкоштовний, але їхній продукт не замикає користувачів на собі, як це робив Microsoft через операційну систему Windows. А ефект мережі може діяти якийсь час, але він не означає автоматичної переваги на тривалу перспективу: згадайте занепад MySpace, а нещодавно – Orkut, колиш панівної у Бразилії соціальної мережі від Google. Обидва сервіси витіснив Facebook, якому тепер, своєю чергою, загрожує шквал прикладних програм для обміну повідомленнями.

Насамкінець останні кілька десятиліть показали, що технологічні монополісти (як IBM у комп'ютерній техніці чи Microsoft в операційних системах для ПК) можуть якийсь час домінувати, але зрештою їх посувають, коли вони перестають йти в ногу з часом або коли нові технології розширюють ринок у несподіваному напрямі, впускаючи туди нових суперників. Facebook відбирає прибутки Google від реклами. Попри успіх Android, мобільної платформи останньої, розквіт смартфонів може підірвати Google: користувачі тепер більше часу проводять у застосунках, ніж у мережі, і Google поступово втрачає контроль над Android, бо інші компанії набудовують власні мобільні екосистеми на його базовому відкритому програмному забезпеченні. Поки що жодній компанії не вдалось протриматися на вершині IT-індустрії від одного циклу до наступного. Іноді колишнім монополіям залишається у спадок від давньої слави прибуткова франшиза. Але імперії, якими вони пра-

вили, стають тільки частинами значно більших територій.

ПІЩИНКА В ЧУЖОМУ ОЦІ

Гуглофобія Європарламенту, здається, приховує дві причини для занепокоєння, і одна з них серйозніша за другу. Та, якою варто перейматися і яку американські політики виділили минулого тижня, зводиться до бажання захистити європейські фірми. Серед найгучніших голосів у кампанії проти Google – Axel Springer і Hubert Burda Media, два німецькі медіа-гіганти. Замість того щоб нападати на успішних американських гравців, європейські лідери мають спитати себе, чому Google чи Facebook не з'явився на їхньому континенті. Якби вони дужче відкрили ринок цифрових послуг ЄС, то принесли б більше користі, ніж захищаючи місцевих гравців.

Справді об'єднане занепокоєння стосовно інтернет-гігантів породжує питання приватності. Обмежувати можливості використання персональних даних для Google чи Facebook правильно: їхні сервіси повинні, наприклад, автоматично містити налаштування, що змусять компанії, які збирають персональну інформацію, запитувати дозволу в користувачів. Європейські політики продемонстрували більший інтерес до цього, ніж американські. Але, щоб вирішити ці питання, вони мають регулювати поведінку компаній, а не їхній вплив на ринку. Європейські громадяни тільки виграли б від чіткого мислення своїх політиків. ■

К Н И Г А Р Н Я

8–13 грудня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

9 грудня, 18:00 – презентація книжки «Князі Острозькі» за участю авторів Ігоря Тесленка та Бориса Черкаса.

11 грудня, 18:00 – презентація автобіографічної сповіді Володимира Ушенка «Очима районного гебіста».

12 грудня, 18:00 – презентація поетичної збірки Маріанни Кіянської «До EP».

Львів (просп. Свободи, 7):

9 грудня, 18:00 – презентація книжки Олексія Чупи «Казки мого бомбосховища».

10 грудня, 18:00 – презентація книжки Євгена Крамаренка «Власний бізнес. Початок!».

11 грудня, 18:00 – презентація книжки Тараса і Мар'яни Прохаськів «Куди зникло море».

12 грудня, 18:00 – презентація книжки Ярослави Матічин «Шляхами Первозванного».

13 грудня, 18:00 – презентація українського перекладу книжки Нельсона Манделі «Довгий шлях до свободи».

Харків (вул. Сумська, 3):

8 грудня, 18:00 – презентація українського перекладу книжки Нельсона Манделі «Довгий шлях до свободи». Презентує урядовий уповноважений з питань етнопольітики політики Геннадій Друзенко.

9 грудня, 18:00 – презентація книжок Олега Коцарева «Котра година», Вано Крюгера «Зіггі Фрейд & Ктулху», Мирослава Лаюка «Осоте!». Спеціальний гість Ростислав Мельників.

10 грудня, 18:00 – дискусія «Дивовижні флешмоби». Модератор Павло Баранчук.

11 грудня, 18:00 – презентація книжки Ірини Гнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців». Спільно з видавництвом «Інтелектуальна книга».

Вінниця (вул. Соборна, 89):

8 грудня, 18:00 – презентація книжки Олексія Чупи «Казки мого бомбосховища».

10 грудня, 18:00 – показ фільму «Капітан і його пірат» у межах Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини DOCUDAYS UA.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

9–10 грудня, 12:00 – 19:00, 3-й поверх – марафон написання листів від Amnesty International.

9 грудня, 18:00, 5-й поверх – презентація книжки Гаськи Шиян «Hunt, Doctor, Hunt». Спільно з Видавництвом Старого Лева.

10 грудня, 18:30, 5-й поверх – презентація книжки Юрія Андруховича «Тут похований Фантомас». Спільно з літературною агенцією Discursus.

12 грудня, 18:00, 5-й поверх – презентація книжки Євгена Крамаренка «Власна справа. Початок. Легко про складне».

13 грудня, 15:00, 5-й поверх – майстер-клас «Новорічний пластилін» для дітей від чотирьох років. Реєстрація за тел. 093-67-99-712 (участь можлива лише за умови попередньої реєстрації).

Тернопіль (вул. Валова, 7–9):

10 грудня, 18:00 – авторський вечір Олексія Чупи.

Інформаційний партнер

Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Куди інші бояться ступити

Неоднозначна стратегія торговця бондами в гонитві за прибутками

Коли почалася Друга світова, сер Джон Темплтон, один із батьків-засновників величезної компанії з управління активами Franklin Templeton, зробив сміливу ставку. Маючи переконання, що «період максимального песимізму» – найкращий час для інвестицій, він купив акції кожної компанії в лістингу Нью-Йоркської фондової біржі, що продавалися за долар чи дешевше, зокрема 34 фірм, які банкрутували. А в 1945-му, коли війна нарешті закінчилася, продав їх із прибутком 400%.

Майкл Гейзенстеб (на фото), що управляє портфелем державних облігацій (вартістю \$190 млрд) у Franklin Templeton, є продовжувачем філософії сера Темплтона. Тихий, стриманий і не надто охочий до спілкування із пресою, він є цілковитою протилежністю «короля бондів» Білла Гросса, але його професійні успіхи вражають не менше. Основний фонд під його управлінням у минулому десятилітті мав 8% доходності щороку, а це вдвічі перевищує середні заробітки фондів на інвестиціях у суверенні бонди.

Великі суперечливі інвестиції стали візиткою Гейзенстеба. Від 2010 року він охоче інвестує в державний борг України. Зараз у його портфелі українських облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП) на \$8,8 млрд (усього емітовано на \$16 млрд). У квітні, коли почалася війна на Сході, Гейзенстеб знявся у проморолику в Києві, рекламуючи великий потенціал української економіки. Крім того, за даними аналітика ринків Іргео, його фонди – найбільші одноосібні інвестори в державні борги Гани, Угорщини, Іраку, Ірландії, Філіппін, Шрі-Ланки та Уругваю. Навіть «безпечніші» активи у його портфелі – великі частки малайзійських, мексиканських і південнокорейських бондів – порівняно екзотичні.

Такі ризики часто окупаються сторицею. Впродовж 2011 року Гейзенстеб інвестував понад \$11

Від 2010 року Майкл Гейзенстеб охоче інвестує в державний борг України. Зараз у його портфелі українських облігацій зовнішньої державної позики на

\$8,8 млрд

(загалом емітовано на \$16 млрд)

Величезна частка державного боргу України в портфелі Templeton дає компанії серйозний вплив на її теренах

© 2014 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

млрд в облігації Ірландії. Кредитний рейтинг цієї країни впав до статусу «сміття» через ризики дефолту, інвестори в паніці скидали свої бонди, а Гейзенстеб скуповував їх із дохідністю до погашення 14%. На його думку, Ірландію в довгостроковій перспективі мали б утримати на плаву її якісна кваліфікована робоча сила та відсутність загрози громадянських бунтів на кшталт грецьких. Так і сталося: за 18 місяців він отримав понад 50% прибутку.

Як стверджує Гейзенстеб, коли з'явиться перспектива підвищення відсоткових ставок за державними борговими зобов'язаннями після 30-річної тенденції до зростання вартості облігацій, єдиний спосіб виграти на ринках облігацій – це шукати недооцінені країни. Тож його міжнародна аналітична команда, що складається із 20 осіб, зокрема багатьох докторів економіки, постійно шукає економіки, які зараз не у фаворі, але мають прихований потенціал. Вони здебільшого не звертають уваги на індекси, порівняльні показники, кредитні рейтинги й газети, а зосереджуються на даних та самостійному аналізі. Сам Гейзенстеб цього року побував у 25 державах. Важливою складовою його стратегії є погляд на далеку перспективу: він просить інвесторів оцінювати його результати щонайменше за три роки.

Однак там, де Гейзенстеб по-яснює власні досягнення неза-

лежним аналізом, ретельністю й терплячістю, інші бачать серйозну моральну загрозу. Його вкладення в ірландський борг, наприклад, забезпечили таку добру дохідність тільки завдяки фінансовій допомозі, виділеній Дубліну ЄС і МВФ. Аналогічно торік у його портфелі з'явилися бонди Гани, попри бюджетний дефіцит країни на рівні 10% ВВП, знецінення валюти й попередження від Міжнародного валютного фонду, що борг стає невідомим. Інвестиції втрачали вартість до серпня, коли фонд оголосив, що Гана попросила про фінансову допомогу, а з тим відразу підсковилю.

Україна – ще одна економіка, де, можливо, переплелися інтереси Franklin Templeton і МВФ. За словами Гейзенстеба, що спочатку його привабили порівняно малий борг держави (до 40% ВВП, коли він почав скуповувати бонди у 2010-му), помітний сільськогосподарський потенціал і дохідність облігацій, котра вимірювалася двозначними числами. У хаосі навколо вигнання Віктора Януковича на початку року він убачив можливість дешево скупити українські облігації. «Всі думали, що нічого з цього не вийде», – каже він у проморолику. Сьогодні все ще кожен так і думає, навіть після того як МВФ віддав Україні рятівний пакет допомоги. Гривня впала за рік проти долара майже вдвічі, золотовалютні резерви України змен-

шуються, обсяги економіки теж. Більшість спостерігачів підозрюють, що виділення іншого пакета допомоги – справа часу.

Величезна частка державного боргу України в портфелі Franklin Templeton забезпечує компанії серйозний вплив на її теренах. Хтось звинувачує цю бізнес-структуру в тому, що вона таким чином дає українській владі змогу відтягувати необхідні реформи, тоді як брак кредитних грошей послужила б холодним душем. Крім того, інвестфонд цілком може спровокувати кризу, якщо почне скидати облигації. А це заблокувати реструктуризацію українського боргу. «Ми не стаємо на чийсь бік політично, – каже Гейзенстеб. – Ми насправді всі економісти й дивимося на макрокартинку». Однак критики сумніваються, що це можливо при такому обсязі інвестицій у борги держави.

Про МВФ бізнесмен стверджує так: «У своїх інвестиційних рішеннях ми не керуємося виключно його присутністю чи відсутністю». Здобутки Гейзенстебенового інвестфонду не залежать від фінансової допомоги Україні: його вкладення в цей актив становлять якихось 4,5% усього портфеля. Він зазначає, що досягнув успіху в багатьох місцях, де на той час участі МВФ не було, зокрема в Угорщині, Індонезії, Литві, Мексиці та Південній Кореї, але унікав країн, що не могли обійтися без допомоги, як-от Греція. Гейзенстеб однозначно не зацікавлений у провокуванні кризи, бо це позначиться на його прибутках. А ще в його фондів завжди є чимала готівкова подушка, яка захищає від вимушених продажів цінних паперів у разі потреби раптового погашення зобов'язань.

А критики, як він каже, – це здебільшого заздрісні до успіхів фонди, що інвестують в борги, близькі до дефолту. Коли так, то вони непослужливі: хтось нарікає, мовляв, ці виграші значною мірою від того, що Гейзенстеб підтримує погані режими купівлею їхніх боргів; а це складно пояснити лише гонитвою за борговими інструментами країн, яким світить фінансова допомога. Але так само непросто погодитися з думкою, що його заробітки – результат виключно макроекономічної проникливості. ■

Нова східна політика

Думки двох найбільших партій розходяться, але позиція німців щодо Росії загалом стає жорсткішою

Торік німецький канцлер Ангела Меркель стала дипломатичним щитом Заходу проти путінської Росії. Частково це пояснюється тим, що Барака Обаму відволікали й ослаблювали проміжні вибори у США. Крім того, більше ніхто в ЄС не має такого впливу на Москву, як спокійна і стримана бундесканцлерка. Отож, коли пані Меркель виходить із себе, це щось та означає. Після близько 40 розмов із Путіним про українську кризу й особливо незадовільного чотиригодинного спілкування на нещодавньому саміті Великої двадцятки в австралійському Брисбені, Меркель нарешті готова називати речі своїми іменами.

Путін «топче міжнародний закон», сказала вона в розмові із представниками австралійського аналітичного центру. Його мислення категоріями сфер впливу видається атавістичним. Чи поширяться амбіції кремлівського лідера на Молдову? Балкани? Його дії та нечесні підходи порушують європейські цінності. Меркель боїться «масштабнішого загоряння» (з німецької фраза перекладається дослівно як «поширення вогню»). Уперше вона говорить про це настільки чітко й публічно.

Але міністр закордонних справ ФРН Франк-Вальтер Штайнмайер, схоже, заперечив їй, коли попередив про ескалацію висловлювань щодо конфлікту Заходу з Росією. Під час візиту до Москви його запросили на зустріч із Путіним (який поїхав із саміту G20 іще до його завершення). Результатом став ураган у самій Німеччині.

То чи розбіжні позиції Штайнмайера і його канцлерки? «Цілковита нісенітниця», – прокоментувала закиди речниці міністра. Меркель і Штайнмайер засвоїли уроки провалу дипломатії, що призвів до Першої світової війни 100 років тому, тож не хочуть переривати діалог із Росією. Але не кортить їм і поступатися принципами.

Однак вони вихідці з різних партій і традицій. Меркель очолює праворядистський Християнсько-демократичний союз (ХДС). Штайнмайер належить до лівоцентристської Соціал-демократичної партії Німеччини. Ці дві політсили зараз у «великій коаліції». Але з часів правління першого канцлера повоевної Німеччини Конрада Аденауера від ХДС останній залишається чітко прозахідним. Соціал-демократи натовість, відколи канцлерську посаду вперше обійняв у 1969 році їхній представник Віллі

Брандт, дотримувалися Ostpolitik (східної політики), що дужче схилилася до зближення зі Сходом, а особливо з Росією.

Тепер обидві партії інстинктивно стають на старі позиції. Два колишні канцлери із соціал-демократів Гельмут Шмідт і Гергард Шредер висловлюються із вражаючою симпатією про Путіна. Маттіас Плацек, колишній лідер соціал-демократів і прем'єр-міністр однієї з федеральних земель, а нині керівник Німецько-російського форуму (групи конференцій), припустив, що варто «заднім числом визнати анексію Криму (Росією) в межах міжнародного законодавства, щоб це було прийнятно для всіх». Потім він дав задній хід, але тільки частково. Це спонукало Горста Зеєгофера, прем'єра федеральної землі Баварія і лідера партії «Християнсько-соціального союзу у Баварії» (сестри ХДС у цьому регіоні), зауважити,

що конфлікт дипломатії Штайнмайера з Меркель був би «вибухонебезпечним».

Путін, що служив як офіцер КГБ у Дрездені, коли впав Берлінський мур, добре обізнаний із внутрішніми тертями в Німеччині й намагається їх використовувати. Минулого місяця державний російський телеканал RT (раніше відомий як Russia Today) запустив німецьку онлайн-версію; телевізійна має з'явитися наступного року. Редактор Ruptly (відеоагенції каналу) вигороджує РФ у німецьких ток-шоу. Те саме робив Путін у інтерв'ю німецькому телебаченню, яке подивилися 6 млн осіб. Але ця стратегія може мати й зворотний ефект: когось неприкрита пропаганда Росії може тільки зробити прихильнішим до жорсткішої лінії Меркель. ■

© 2014 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Чарльз Інґрао: «Європа не занепадає, просто розвивається і зростає значно повільніше»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Фахівець з етнічних конфліктів та історичної пам'яті в країнах Центрально-Східної Європи та на Балканах ХХ століття, дослідник Австро-Угорщини Чарльз Інґрао розповів **Тижневі** про сутність кризи сучасної Європи, можливість утрати нею винятковості, визначення її справжніх кордонів за ціннісним, а не географічним параметром, та історію як деконструктивну й реконструктивну силу.

У. Т.: Яким є ваше розуміння сучасної Європи? Де вона нині розміщена територіально, цивілізаційно, економічно? Чи справджується прогноз Освальда Шпенґлера про «сутінки Європи»?

– Європа – це ідея про певний тип цивілізації, цінності якої переважно домінують у світі. Для деяких його частин, зокрема Росії, вони є привнесеними й адаптованими. Як на мене, то, поглянувши крізь призму націоналізму, можна побачити дві Європи. Західна включає всі країни континенту аж до Польщі та Балтії, які географічно містяться на його Сході. До Західної Європи вони належать, бо поділяють цінності й принципи функціонування демократії та права особи і громадянина, певного типу організації суспільства. На Сході простяглася та Європа, у якої зі згаданими речами певні проблеми. Запитаєте, як бути з європейськістю Росії, котра на мапах і в Європі також? У неї із цим не склалося. Греція теж виняток із загального правила: дуже трайбалістська, націоналістична й антисемітська держава, де можлива низка речей, неприйнятних для Західної Європи.

Якщо говорити про занепад Європи, то тут, як на мене, до неї повертаються речі, посяні ще в далеких 1500-х, наслідки колоніальної експансії в Індії, Китаї та деінде. Справді, всі ми фіксуємо

проблеми із соціоекономічною, оборонною, демографічною сферами життя Європи. Німеччина чи Італія тут не винятки, і Україна – теж. Якщо нині ситуація в інших частинах світу, зокрема в Китаї, лібералізується, то Європа припинить бути чимось винятковим, ставши одним із низки рівних регіонів світу. Як на мене, вона не занепадає, просто розвивається і зростає значно повільніше, зокрема в демографічному й економічному вимірах, ніж той-таки Китай чи якась із країн Південної Азії.

У. Т.: Говорячи про нинішню кризу і слабкість Європи, мають на увазі її як тип цивілізаційного проекту чи як ЄС, політико-економічну організацію? Яке майбутнє чекає на цей регіон?

– За свою тривалу історію Європа пережила низку криз, наприклад падіння Римської імперії. Коли змінювалося щось значне, наставала криза. Це момент, котрий сигналізує про істотні зрушення в тому, як суспільство щось робить чи про щось думає, скажімо, в політичній, філософській сфері. Європа – це сильно

БІОГРАФІЧНА НОТА

Чарльз Інґрао професор Університету Пердью (Індіана, США), один із провідних знавців історії Австро-Угорщини, націоналізму, етнічних конфліктів та політики історичної пам'яті в країнах Центрально-Східної Європи й на Балканах у XX столітті. Автор та редактор книжок «Габсбурзька монархія, 1618–1825», «Німці та Схід», «Конфлікт у Південно-Східній Європі та кінець XX століття: дослідницька ініціатива».

урбанізована частина світу, де на обмежених територіях в одну конденсовану масу збивається велика кількість людей, що часто призводить до конфліктів, але перебіг їх є швидшим, ніж в інших частинах світу.

Європа нині – це добре організована структура, особливо її суспільство. Попри зменшення природного приросту населення, воно не деградує, бо має потужні імпульси для залучення мігрантів. Це суспільство дуже добре управляє своїми ресурсами, має високі стандарти життя на тлі решти людства й добру освіту. У геополітичному плані, як на мене, Європа не стоїть перед прямими загрозами. Так, Путін – це проблема. Є ще й ісламський тероризм, але він не завдасть шкоди, зрівнянної з вибухом ядерної бомби. Таким чином, у Європі як ЄС бачимо тривання позитивних тенденцій, хоча вирішувати структурні проблеми все ще потрібно.

Порівняно з іншими частинами світу Європа трохи позаду, але в недалекому майбутньому, років через 20, Індія та Китай зіткнуться зі значно більшими проблемами за нинішні європейські. Хоча для Піднебесної можлива криза теж є шляхом до змін, зокрема до подолання корупції та влаштування нового типу управління країною.

У. Т.: А як бути з тим, що ЄС нині не веде активної міжнародної політики й не має чіткої позиції стосовно гальних зовнішніх проблем?

– Справді, це вразливе місце Європи. Але зауважте: нині вона має спільне багатонаціональне керівництво з усією повнотою суверенності, і всі важливі питання узгоджуються колегіально, зокрема й зовнішньополітичні. ЄС – історично унікальна, синтетично інтегрована організація, яка сьогодні здійснює те, що не вдавалося жодній структурі доти, скажімо, Об'єднаний Арабський Республіці за часів Гамаля Абделя Насера.

У. Т.: Хто й навіщо створив ідею довжелезної Європи аж до Уралу?

– Творець такого кордону відомий. Це російський імператор Пьотр І.

Невизначеність меж Європи на сході справді завдає багатьом

суспільствам величезного дискомфорту. Це стосується, як я знаю, і українців. Бути країною страшенно неприємно, бо на цьому спекулюють сусіди, а зоною перетину цивілізацій ще важче. Те саме можна сказати і про Балкани. Так само німці дивляться на поляків, а ті – на білорусів. Усе це вже трапилося з багатьма народами Австро-Угорщини – трансильванцями, румунами, словенцями, боснійцями, сербами тощо. На превеликий жаль, Україна – це країна помежів'я, так само як Сербія.

Вона не має позиціонувати себе як країна, кінець цивілізації. Польщі й державам Балтії вдалося стати частиною західноєвропейського світу після низки трансформацій, хоча їхнє положення на перетині цивілізацій нічим не краще за ваше. Україна потребує нових потужних лідерів на кшталт Карла Маннергейма чи Томаша Гарріґа Масарика, щоб вони мобілізували суспільство для інновацій і воно таки позбулося радянських анахронізмів. Інколи складається враження, що для змін потрібні правителі «міцної руки», як-от генерал Франсіско Франко. Справді, він чимало зробив для модернізації Іспанії, але чи виправдує це бомбардування Герніки та розстріли опонентів за його згодою?

У. Т.: У своїх роботах ви не раз торкалися теми історії як деконструктивної та реконструктивної сили. Чому історична правда не спокушає широку аудиторію так сильно, як історичні міфи?

– Навіть у таких більш-менш рівноправних суспільствах, як американське, історичний наратив поставлено на конвеєр, а тому важко розібратися, як було насправді. Історичні оповіді у США, Франції, Німеччині після 1945 року, з одного боку, доволі цікаві, а з другого – виконують функції гамівної сорочки для суспільства, доктринального історичного наративу, який не змінюється по 100 років! Зламати такий стан речей набагато легше, коли ти, як-от Горбачов, є лідером авторитарного суспільства, де все робиться за помахом твоєї руки, а не в умовах демократії, де рішення ухвалюють колегіально, хоч це й парадокс. Від своїх колег в Україні я

знаю про місцеву проблему підручкової історії. Але ваша ситуація не унікальна, бо такі самі дискусії точаться в решті країн світу.

У. Т.: Як ви оцінюєте норму присутності історичних міфів у широкому суспільному дискурсі національної історії?

– Міфи, тобто неправдиві наративи, завдають малої шкоди, коли створюють добродесних героїв, гідних наслідування, або коли звеличують досягнення країни. Таким чином вони надихають громадян на любов і самопожертву заради спільноти – без нагнітання ворожості чи образ на адресу інших людей, країн чи націй. Міф про Велику хартію вольностей аж ніяк не заважає розвиватися англійському суспільству, радше надихає його. Так само згадайте, що для США й Росії спільною є ідея про виняткову, майже месіанську роль їхніх суспільств у світі. Ось тільки реалізація її американцями та росіянами має абсолютно різні наслідки. Величезну небезпеку становить культивування міфів, які розділяють людей чи країни, закладаючи підвалини ненависті. Наприклад, югославські війни були запущені серією руйнівних сербських міфів, які підбурювали до ненависті, помсти й злочинів у немислимих масштабах. Популярні історичні міфи, ба навіть підручники історії для початкової школи допомогли збудити презирство й ненависть до хорватів та представників інших націй, які мешкали на Балканах. ЗМІ Сербії поширили «новини», стверджуючи, що боснійські та хорватські лідери планують геноцид своїх сербських меншин (як це зробили усташі під час Другої світової війни) і вже потай чинять такі звірства: мовляв, боснійські силовники згодують сербських дітей левам у зоопарку Сараєво тощо. ■

Кіно на майдані Тахрір

Каїрський кінофестиваль та інші контрасти єгипетської столиці

Фестиваль несподівано знову вшанував кінематограф Ірану, присудивши головний приз – «Золоту піраміду» – картині Німі Джавіді «Мельбурн»

Автор:
Катерина
Барабаш

Каїр – дивовижне місто. У ньому поєднується несумісне: правічна мусульманська регламентованість і дух свободи, жакливий бруд на вулицях і чистота думок, голодні безпритульні жебраки і вілли, що виблискують вогнями із-за білосніжних парканів, щире нехтування всім, що пов'язане з культурою, і розкішні музеї, заповнені дівлашною з провинції. Те, що в радянські часи називалося «місто контрастів».

Знаменитий на весь світ майдан Тахрір тепер викликає одне бажання: швидше проскочити його, ані на мить не затримуючись. Адже на тебе зусбіч націлені жерла танків, поліцейські вдень і вночі стоять по периметру з автоматами, недобре косуючи на перехожих крізь віконця в щитах; площу обновано колючим дротом, і якщо не дивитися під ноги, то можна, заплутатись і подергись об нього до крові. Тут і там він лежить забутими клубками. Метро на майдані закрите, здається, назавжди.

Треба мерщій перебігти Тахрір, перетнути Ніл по мосту, який кишить людьми й машинами, – і перед очима здійметься у височінь витончена сучасна будівля,

увінчана куполом і оточена садом. Це тутешня Опера.

Нещодавно тут закінчився 36-й Каїрський міжнародний кінофестиваль, найбільший в Арабському світі. Фільмів з України ані в конкурсі, ані поза ним не було, але, як з'ясувалося, тут не тільки знають про неї та про її події останнього року, а навіть цілком щиро і жваво цікавляться українським кіно. Втім, випадкових людей на заходах такого роду не буває, тут повсюди кіномани, а їм-бо личить знати, хто цього року переміг в одній із найважливіших каннських програм. Отож про фільм «Плем'я» Мирослава Слабошпицького в Каїрі чули, а деякі його й бачили.

Тут, щоправда, не вельми охоче говорять про революції. Усе, що діялося на площі Тахрір три роки тому, згадують без ностальгійних і гордовитих сліз. Місцеві інтелігенти нарікають, мовляв, жертви були марні, Мубарака прогнали, а в країні нічого не змінилося. «В Україні інакше, правда? – питаються, зазираючи в очі з почуттям братерської солідарності. – Новий президент веде іншу політику?»

Почуття зрідненості посилюється тим, що арабською «майдан

Тахрір» так самісінько і звучить (зрештою, тюркське походження найвідомішого українського слова ні для кого не таємниця).

На 10 днів приміщення Каїрської опери та прилеглий до неї сад стають тією територією вільної думки, що, згустившись, матеріалізувалася на площі Тахрір три роки тому. І це видно не тільки по простоволосих жінках: у цих залах можна побачити кіно, яке ще рік-два тому навіть увияти на екранах мусульманської держави було годі. Не кажучи вже про те, щоб зняти в ній таку картину.

Візьмімо хоча б кінострічку «Від пункту А до пункту Б», створену молодим режисером з Об'єднаних Арабських Еміратів Алі Мустафою. Роуд-муві про трьох друзів, які подорожують через кілька арабських країн із Абу-Дабі в Бейрут. Хлопці перетнуть Саудівську Аравію, Йорданію, Сирію, дойдуть до ліванської столиці, дорогою опиняться в полоні у сирійських повстанців, заведуть флірт із легковажними туристками зі США, а глядач принагідно дізнається, що з мусульманських звичаїв можна й посміятися. Для арабського кіно, та й для арабського глядача – натуральна революція.

Нинішній фестиваль несподівано знову вшанував кінематограф Ірану, присудивши головний приз – «Золоту піраміду» – картині Німи Джавіді «Мельбурн». Кіно цієї країни кілька років тому зробило новий виток: фільм Асгара Фаргаді «Розлучення Надера і Сімін», перемігши на Берлінале, засвідчив інтерес світової кіноспільноти вже не до поетичної, метафоричної кіномови авторів з Ірану, а до тих стрічок, які прийнято називати соціально-побутовими драмами. На перший план вийшов середній прошарок іранської інтелігенції, який намагається жити за законами європейського суспільства, але в нього це не дуже добре виходить. Герої «Мельбура», молоде подружжя, опиняються перед важким вибором: або через певні трагічні обставини відмовитися від привабливого контракту в Австралії, але залишитися чесними, або, забувши про співчуття до людей, корті потрапили в біду, все-таки вирушити на пошуки щастя в далекі цивілізовані краї. Вони обирають друге. Іранська інтелігенція на роздоріжжі, й тамешні кінематографісти намагаються допомогти їй визначити шлях.

Фестиваль, як і саме місто, залишає відчуття чогось стрімкого й не завжди зрозумілого з погляду логіки. Як неймовірної архітектури сучасна будівля зі скла й бетону може раптом вирости в самісінькому череві старого каїрського кварталу, заваленого сміттям по коліно, або під паранджею знеацька промайне густо нафарбоване обличчя египтянки, так і фестивальна програма здатна несподівано явити глядачеві перлину авторського кіно посеред звалища найвульгарніших фільмів. Цього року, наприклад, було багато стрічок із Греції, яка раптом вирішила, що є кінодержавою.

(Імовірно, лише із граничної поваги до загиблого три роки тому класика світового кіно, режисера грека Тео Ангелопулоса з ними ніхто особливо не сперечається. Грецького кіно нині на фестивалях усього світу хоч греблю гати, і хочеться думати, що то випадковість). Якийсь геть слабенький фільм із цієї країни змінюється ще слабшим йорданським, останній – зовсім непримітним туніським, і раптом постає го-

рою... той, що отримав нагороду за найкращий сценарій на одному з найпрестижніших фестивалів авторського кіно «Санденс».

Утім, певна логіка в цьому теж є. Нехай навіть кінофорум робить акцент на кіно арабських країн, погодьмося: поки що вони є об'єктом сучасного регіонального інтересу. Ані в Йорданії, ані в Тунісі, ані в Бахреїні поки що не навчилися знімати конкурентоспроможного кіно, але це не означає, що тамешні картини не треба дивитися: навіть на найкращих фестивалях на кшталт Каннського є те, що називається «зріз». Зазвичай це аж ніяк не найкращі фільми, однак саме вони можуть дати уявлення про процеси, що відбуваються в сучасному кінематографі. Та і як знати: може, пройде кілька десяти років – і кінематограф Бахреїну чи Йорданії стане найбільш затребуваним у світі.

Нині мало хто пам'ятає, а європейські сноби навіть не знають, наскільки цікавим і помітним було єгипетське кіно. Чи багато людей чули, що життя йому дав француз Жан Александр Луї Проміо, оператор братів Люм'єр, який приїхав до Александрії через рік після першого показу «Прибуття поїзда» в Парижі. Він вирішив, що це вона ідеальне місце для зйомок: там і краса, й енергія, і море, і все ще гострий запах давнини. Через кілька місяців фільмування кіномитець показав жителям приморського міста невелику стрічку, після чого зняв кілька наступних, поїхав із ними до Каїра, а ще через рік в Александрії відкрився перший єгипетський кінотеатр. За вісім років їх стало 80. А ви кажете «відсталі арабські країни»...

У середині ХХ століття Єгипет створив потужну кіноіндустрію, стовідсотково конкурентоспроможну, а такі режисери, як Юсеф Шагін або Салаг Абу Сейф, стали знаними класиками світового екрана.

Нині про колишню велич єгипетського кіно нагадують хіба що фотокартки тодішніх кінозірок, розвішані деінде в людному місці: їх побачиш у ресторанах, на станціях метро, ними прикрашають буклети різних культурних дійств. Із ними разом ностальгують за минулим. Утім, до сучасного кіно своєї країни нове покоління єгипетських кіноманів

цілком прихильне. Принаймні тисяєва, яка траплялася на фестивалі перед показами єгипетських фільмів, уселяє надію, що тут не тільки обожають згасті зірки, а й готові запалювати нові.

Навколо будівлі Каїрської опери, на її території – кілька музеїв сучасного мистецтва. Відкриті вони до пізнього вечора, і цілі юрби кіноманів та учасників фестивалю проводять час у перервах між фільмами саме тут. Контрастність місцевого життя в цих залах відчутна як ніде. Невже десь зовсім поруч, метрів за сто, брудними вулицями неосвітленого Старого міста чвалають стомлені жінки в чадрах? А тут – інсталяції під

ФЕСТИВАЛЬНА ПРОГРАМА ЗДАТНА НЕСПОДІВАНО ЯВИТИ ГЛЯДАЧЕВІ ПЕРЛИНУ АВТОРСЬКОГО КІНО ПОСЕРЕД ЗВАЛИЩА НАЙВУЛЬГАРНІШИХ ФІЛЬМІВ

назвами «Щасливий секс» і «Свобода». Не віриться, що за кілька кілометрів звідси, в Гізі, дівчата, які приїдуть на екскурсію з маленького єгипетського містечка й ніколи досі не бачили білої жінки, мчатимуть за тобою наговнами, цілими класами, потайки знімаючи таку собі екзотику на дешеві смартфони. А тут на картині зовсім оголена жінка відважно дивиться в очі музейним глядачам і, особливо, єгиптянкам у хустках та хіджабах. Немовби каже їм: «Досить, це вже несучасно». І здається, що скоро, дуже скоро вони почнуть слухати її уважніше, ніж власних чоловіків.

Каїрський фестиваль навіть не претендує на те, щоб за мірками престижу наблизитися до монстрів на кшталт Берліна, Канн та Венеції. Однак саме на таких кінооглядах відчуваєш свіжий подих нового екранного мистецтва. Звичайно, Бахреїнові, Кувейту, ОАЕ, Палестині далеченько до звання кінодержав, але, коли дивишся картини із цих країн усі разом, дуже гостро відчуваєш, що кінематограф, який народився в Європі й розвинувся в Америці, починає цілком комфортно почувати себе щораз далі й далі від батьківщини. ■

Фрагмент фільму
«Мельбурн»
можна подивитися
тут:

«Брати Гадюкіни»: «Хочеться, щоб музично-енергетичні вибухи прийшли на зміну тротилловим»

«Брати Гадюкіни» – це вже легенда. І навіть після смерті свого вокаліста «золотої ери» 1990-х Сергія Кузьмінського вони цікаві як представники першого й, на жаль, майже втраченого покоління української музики. Те, що зараз гурт записав новий альбом «Made in Ukraine» після багаторічної перерви й активно концертує, безумовно, позитивний для всієї вітчизняної альтернативної сцени фактор. **Тиждень** поспілкувався з Ігорем Мельничуком та Павлом Крахмальовим, двома учасниками класичного складу «гадюк», які зараз стали творчою основою оновлених українських Rolling Stones, про їхню долю та майбутнє всієї нашої рок-музики.

У. Т.: Як думаєте, чи став би такою самою подією ваш новий альбом, якби ви не були «Братами Гадюкінами»? А дже при цьому статусі все, що походить від вас, зацікавить публіку незалежно від якості...

Ігор Мельничук (далі І. М.): Є таке. Знаєте, дуже не хочеться, щоб із нами було як із Deep Purple у Львові в середині 1980-х. Ми тоді всі дуже чекали на їхній альбом, і от виходить Perfect Strangers – усі біжать до модного магазину «Музика» купувати. Але він лажовий. І так незручно: ніби ж Deep Purple, а таки лаж. Може, ми для когось такими і є, але сподіваюся, що наш альбом цікавий сам по собі. Ніхто не хоче спекулювати на старих заслугах, тому ми в музичному сенсі зробили його підкреслено не таким, якими були класичні «гади»: відмовилися від суржикі, не намагалися наслідувати манеру співу Сергія (Кузьмінського. – Ред.). Тобто свідомо відходили від усіх кліше щодо нас.

Спілкувався Богдан Буткевич

ДИСКОГРАФІЯ ■ Студійні альбоми:

- 1989 – «Всього чотко!» (касета)
- 1991 – «Ми – хлопці з Бандерштадту» (LP)
- 1994 – «Було не любити» (касета)
- 1996 – «Щасливої дороги!» («Бай, бай, мила!») (CD)
- 2014 – «Made in Ukraine»

У. Т.: Ви виступаєте вже перед третьою генерацією українських слухачів. Чи відрізняються ці покоління чимось? Як вам вистачає життєвої енергії на стільки років?

І. М.: Нас дуже радує, що на концерти приходять багато молоді. Зрозуміло, що вони трохи інші. Але в них такі самі світлі очі, як у покоління 1990-х чи 2000-х. Для гурту дуже важливо мати різновікову аудиторію, інакше виходить, що в кожній генерації власна музика й немає жодної сталості. Так не можна. Нам завжди хотілося бути як Rolling Stones: 50 років на сцені, й слухачі покоління за поколінням їх люблять. Свого часу всілякі стимулятори були частиною нашого життя, але зараз пре й без них, до того ж наркотики нічим не допомагають у творчості. Вони хіба що дають відчуття самотності. Я вже п'ять років траву не курив, хоча вона, до речі, куди безпечніша за бухло. Взагалі виступаю за легалізацію коноплі, щоб бариги залишилися без роботи.

Павло Крахмальов (далі П. К.): І, до речі, нам, схоже, вдається об'єднувати покоління. 25 років тому на наших концертах були тільки молоді. А тепер є і 18-річні, і 30-річні, і 50-річні. Творчість завжди балансує на лезі між тривіальністю й чистим мистецтвом, що зрозуміле тільки поціновувачам. Ми завжди хотіли вписуватися в ці межі. Сподіваюся, нам і досі вдається.

У. Т.: Оцініть сьогоденний стан української музики. Фактично після двох великих хвиль кінця 1980-х і кінця 1990-х – початку 2000-х уже настав час для третьої, але вона щось ніяк не розпочнеться... Чому так?

І. М.: Я, чесно кажучи, мало ходжу по клубах останнім часом. Навіть поділюся секретом чому: якщо ти прийшов до клубу, треба пити. А коли постійно ходити, то без краю kwasитимеш, а я так уже не можу, старий став. Коли говорити серйозно, на студії, де ми репетируємо, бачимо багато молодих хлопців. Дуже класних, у яких очі палають. Тому впевнений, що ця хвиля справді на підході. Понад те, ми зараз маємо війну, яка змінює обличчя українського суспільства. Так само як це було в Америці з війною у В'єтнамі при всій несхожості цих конфліктів. І лишень згадайте, який вибух музичної культури викликала та кампанія. Впевнений, у нас буде так само. Дуже хочеться, щоб тротиллові вибухи припинились,

а почалися музично-енергетичні. О'кей, ми, «гади», вже нічого нового сказати не зможемо, але справді наростає нова хвиля, яка здивує і музикою, і текстами. Відчуваємо це.

У. Т.: Чи є в українській рок-музики риси, які притаманні тільки їй і за якими її легко виділити серед іншої?

І. М.: Вважаю, що це ставлення до текстів. Адже музично, відверто зізнаюся, ми досі не створили чогось кардинально нового. Наші гурти, зокрема і «Брати Гадюкіни», найчастіше грають традиційний мейнстрим, який дуже часто на Заході, звідки він походить, уже навіть мейнстримом не є. Усі наші зірки для тієї публіки, на жаль, уже вчорашній день. Але це нормально, не треба собі посипати голову попелом. А ось тексти – це якраз наш сильний бік. Зверніть увагу, яка лірика у Славка Вакарчука, в Андрія Хливнюка з «Бумбоксу», в «танків» (ТНМК. – Ред.) та ін. До речі, в західній музиці нерідко абсолютно «тупорилі» тексти. Саме з текстовим чинником пов'язаний той факт, що наша музика, на жаль, не дуже популярна на Заході. Адже найсильніше її місце можна оцінити тільки знаючи українську. Чи стали б Scorpions тими, ким вони є, якби не співали англійською? Якщо брати суто музичний аспект, то в українців найкраще виходять «медляки» – повільні пісні. Щодо присутності етнічного моменту, то тут важливо не переборщувати й правильно розбавляти. От, наприклад, у нас друга пісня на альбомі «Грай» – там є мікст між гуцульськими наспівами та джазом. Таке поєднання мені подобається.

П. К.: Щодо музичного аспекту хотів би додати, що взагалі-то гуцульський лад та блюзовий багатство в чому схожі. Нині через усім відомі політично-військові події у світі знову виникла мода на українське. Дуже важливо її встигнути використати, адже мода, не люблять цього слова, дуже мінлива. Це якраз шанс для молодих виконавців – зробити крок і бути почутими.

У. Т.: На початку 1990-х вам доводилося працювати в жакливих із технічного погляду умовах. Чи змінилося щось на краще за

20 років? Чи граєте на корпоративах та весіллях?

І. М.: Щодо звуку на початку кар'єри наведу таке порівняння. Якщо бразильські діти у фавелах ганяють футбольного м'яча в піску, бо немає полів, то ми теж грали по коліна в піску. Тож, коли зараз виходимо на справжнє поле, хай там трава й не завжди якісна, відчуваємося щасливими. Пам'ятаю, на початку 1990-х приїждимо на концерт десь у Західній Україні й бачимо на сцені невідомі електронні барабани. Питаємо: «Де живі?». Організатори вирішують очі: «А ви що, не збираєтеся під фанеру грати?». А скільки було проблем через те, що нас дев'ять людей на сцені! Тепер уже 11, і знову організатори пропонувати якось зменшити кількість музикантів. Коло замкнулося. Найбільша проблема в тому, що музика в Україні так і не стала бізнесом – на пальцях однієї руки можна полічити тих, хто нею реально заробляє. На класичних корпоративах ніколи не виступали, хіба що один раз у нас замовив концерт великий банк, який потім допомагав нам фінансово із записом нового альбому. Але то просто був концерт для певної аудиторії, а не гра «під котлету». А на весіллях я почав грати ще із 13 років, пам'ятаю, як уперше скуштував самогонки, то так ужарило, що ніякі «кислоти» й поруч не лежали. Взагалі надивився на людей, там завжди була атмосфера з фільмів Кустуриці.

П. К.: Сталось і добрі зміни: тепер немає проблем бодай придбати інструменти, знайти якісну репетиційну базу. Хоча так само є питання з українським продуктом на ТБ. А весілля, особливо сільські, – то величезна школа життя для музиканта. От розкажу історію про білі штани. Я тоді якраз у музичному училищі навчався, і хлопці вперше запросили пограти на весіллі. Ну, думаю, свято ж, одягаю білий парадний костюм а-ля Джо Дассен, дитина з інтелігентної львівської родини. Барабанщик Зеник подивився на мене, типу, Пашо, а що ж так, але махнув рукою й нічого не сказав. По нас приїжджає вантажівка з відкритим кузовом, у якій ми їдемо кілометрів 30. Прибули, треба стрибати вниз, а там багна по коліно. Ну то ще не кінець історії. Я тоді джаз дуже

БІОНОТА ■■■■■
«Брати Гадюкіни» – рок-гурт зі Львова. Стилі – рок-н-рол, блюз, панк, регі, фанк, фолк. Заснований 1987 року. Став відомим після виступів на фестивалі «СиРок» 1988-го в Москві, «Червона рута» 1989-го. У вересні 1992-го гурт провів акцію «Не проп'єм Україну», після чого на півтора року припинив будь-яку діяльність через проблеми з наркотиками у вокаліста Сергія Кузьмінського. Влітку 1994 року команда відновила діяльність. 2000-го року гурт знов припинив діяльність. 20 січня 2006-го «Брати Гадюкіни» виступили у Палаці спорту в Києві. З серпня 2009-го Сергій Кузьмінський помирає. З червня 2011 року знову в Палаці спорту «Брати Гадюкіни» разом із найвідомішими українськими рок-музикантами дали концерт його пам'яті «Я вернувся до мів». 2014-го випустили альбом «Made in Ukraine»

любив, і ось під час якоїсь польки почав його грати. Дякувати Богу, колеги мої досвідчені були, підтримали. Але потім Зеник підходить і шепоче на вухо, мовляв, Пашо, тут люди прості, ще раз так заграєш, то вила в плечі штрикнуть – та й усе. І це ще не кінець. Спати нас поклали (а ми на два дні грати найнялися) в клуні. Переночував у тому самому вже не зовсім білому костюмі. І от зранку прокидаюся, бо в туалет хочу. А двері замкнуті. Починаю грукати. Нарешті приходить господар, випускає мене й отакими очима дивиться, як я біжу до вбиральні надворі. А потім іще й Зеник питає: «Чуєш, а чого ти так гримав?». Кажу, що до вітру хотілося. Зеник дивується: «Пашо, слухай, а коли кінь або свиня по-малому хоче, то де вони це роблять?». Он у нас байки гуляють досі, що є села, де традиція наприкінці весілля музикантів бити. Отака-ось школа життя.

У. Т.: Оцініть долю ваших музичних однолітків кінця 1980-х – початку «Червоної руги»...

П. К.: Це покоління найвних романтиків, котрі такими були й залишаються досі. Вони здебільшого не змогли реалізуватися. Ми якраз є щасливим винятком. Я абсолютно задоволений, як склалося наше музичне життя, бо ми все-таки доступалися до людей. А дуже багато хто так і пішов непочутий.

У. Т.: Розкажіть наостанок якусь шалену історію зі свого музичного життя.

І. М.: Був у нас концерт у Дніпропетровську на початку 1990-х. І от ранок, нудно, ще всі тверезі, заходить Кузя до мого номера. Та й думаємо: «Ми такі кльові чуваки, але ще ніколи телевізор не викидали, як то годиться робити рокерам». А в номері стояв якийсь старий радянський мотлох. Нам тут саме добоє видали, то ми порахували: коли що – вистачить. І от підіймаємо його, відчиняємо вікно, але поки що не виключили – працює. І раптом по ньому починають показувати якесь відео «ролінгів» – це на початку 1990-х на українському телебаченні. Диво та й годі. І от віриш, рука не здійнялася Міка Джаггера у вікно викинути. Так ніколи ото телевізор і не викидали досі. ■■

Пам'яті праведника

Автор:
Юрій
Макаров

Те, що Євген Сверстюк помер саме 1 грудня, безумовно, випадковість. Але від символіки нікуди не дітися: одне з облич руху морального опору феодальній диктатурі, учасник ініціативної групи «Першого грудня», Євген Олександрович своїм відходом ніби ще раз дав зрозуміти, що його безнадійна справа має сенс.

Я категорично не згоден із тими, хто дорікав патріархам невдовзі після тих перших зборів – Національного круглого столу в Українському домі два роки тому. Мовляв, збурили громадськість, а нічого, крім декларацій, не запропонували. Справді стругкої політичної програми переходу від олігократії до демократії не вийшло, а я навіть не знаю, чи була така мета. Натомість вийшло нагадати вкрай зневіреному суспільству, що існує простір з іншою системою координат, окрім тодішнього (та якоюсь мірою й нинішнього) українського неевклідового простору, де концентруються влада і гроші, пиха і свавілля.

Євген Сверстюк поруч із Блаженнішим Любомиром Гузаром, Мирославом Мариновичем, Мирославом Поповичем та іншими членами групи доводили це самим фактом свого існування. Як з'ясувалося через довгий рік, вони мали рацію. Не хочу вживати тут банальних штампів на кшталт «моральний авторитет», «совість нації». Совість не має колективного вибору, це річ індивідуальна, у кожного має бути своя, чужа не допоможе. Але біблійна притча про місто гріха, яке можуть урятувати від гніву Господнього кілька праведників, теж не втрачає актуальності. А Євген Олександрович одразу, негайно, самою своєю появою створював відчуття, що перед тобою людина рідкісних чеснот і душевних якостей – праведник, інакше кажучи. Як, яким чином? Авторитетом, репутацією? Навряд чи. Гадаю, якби навіть ніхто нічого про нього не знав, він усе одно своєю фізичною присутністю давав би зрозуміти масштаб особистості. Хоча скромнішої людини я, здається, не бачив. Він ніколи не підвищував голосу, не продавлював свою думку на емпізі, та й висловлювався без красоти, без зайвих засобів виразності – тільки те, що самому йому здавалося найважливішим. У цьому мінімалізмі була своя ефективність: його слухали, і не пригадую, щоби комусь хотілося його перепинити.

Ті, хто пам'ятав його історію, не дивувалися. Далекого 1964 року... Пропоную просто зосередитися й увявити загальну ситуацію в Україні початку 1960-х: упівське підпілля щойно остаточно

винищено, системного руху опору ще немає, він набере сили років через десять, а поки що навіть скептики схильні розслабитися й пробують бути лояльними, бо в Москві буває так звана хрущовська відлига, та й у Києві першим секретарем поставили не такого вже поганого дядька – у Петра Шелеста навіть є якісь українські сентименти... І тут Сверстюк вибухає своїм знаменитим текстом із приводу сумнозвісної пожежі в бібліотеці Академії наук, тоді було втрачено практично весь наявний фонд україністики включно зі стародруками та особистими архівами діячів української культури. Сверстюк у тій статті розставляє всі крапки над «і», наголошуючи, що це спланована акція влади проти української культури (згодом свідки неохоче зізнаються, що диверсію справді організував КГБ). Стаття розійшлася у самвидав. І хоча в нього й до того були проблеми з працевлаштуванням, але у вузьких тоді ще колах дисидентів він став зіркою – сумнівне задоволення на тлі радянського ландшафту.

Його гнали, гнали, але посадили лише в 1972-му одночасно зі Стусом, Чорноволом, Іваном та Надією Світличними. Табір плюс заслання, загалом 12 років. Я не розумію, як це покоління витримало. Адже жодних надій на те, що СРСР сконає й Україна звільниться, не було й не могло бути. Я не знаю також, як це покоління, точніше ті, хто дожив, витримало друге випробування, коли омріяна

ЗВУЧИТЬ ДИВНО, АЛЕ МЕНІ ЛЕГШЕ ВІД ТОГО, ЩО ЄВГЕН СВЕРСТЮК ПОБАЧИВ НА ВЛАСНІ ОЧІ ТРИУМФ УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ – І НА МАЙДАНІ, І НА ВІЙНІ

власна держава показала геть не європейське своє личко, відкуповуючись від тих, хто настання цієї держави наближав, ритуальними нагородами.

Що давало йому сили не втрачати надію? По-перше, він був хорошим фахівцем – і філософом, і літературознавцем, таким завжди є звідки заряджати натхненням. По-друге, віруючою людиною, справжнім християнином, не демонстративним, але міцним, як камінь, якщо комусь це недоступно, нехай заздрять. По-третє, він щось відчував. Точніше, знав. Розумів щось важливе про Україну, що тільки тепер остаточно вийшло на поверхню.

Звучить дивно, але мені легше від того, що він побачив на власні очі триумф українського духу – і на Майдані, і на війні. Переконався, що недавні були всі його зусилля. У січні в інтерв'ю колесі Ірині Славинській Сверстюк видав залізну формулу: «Ті, що борються, менше гинуть, ніж ті, що повзають під ногами».

Хоча що там казати, такі люди завжди йдуть нечасно. ■

Очікуйте у грудні

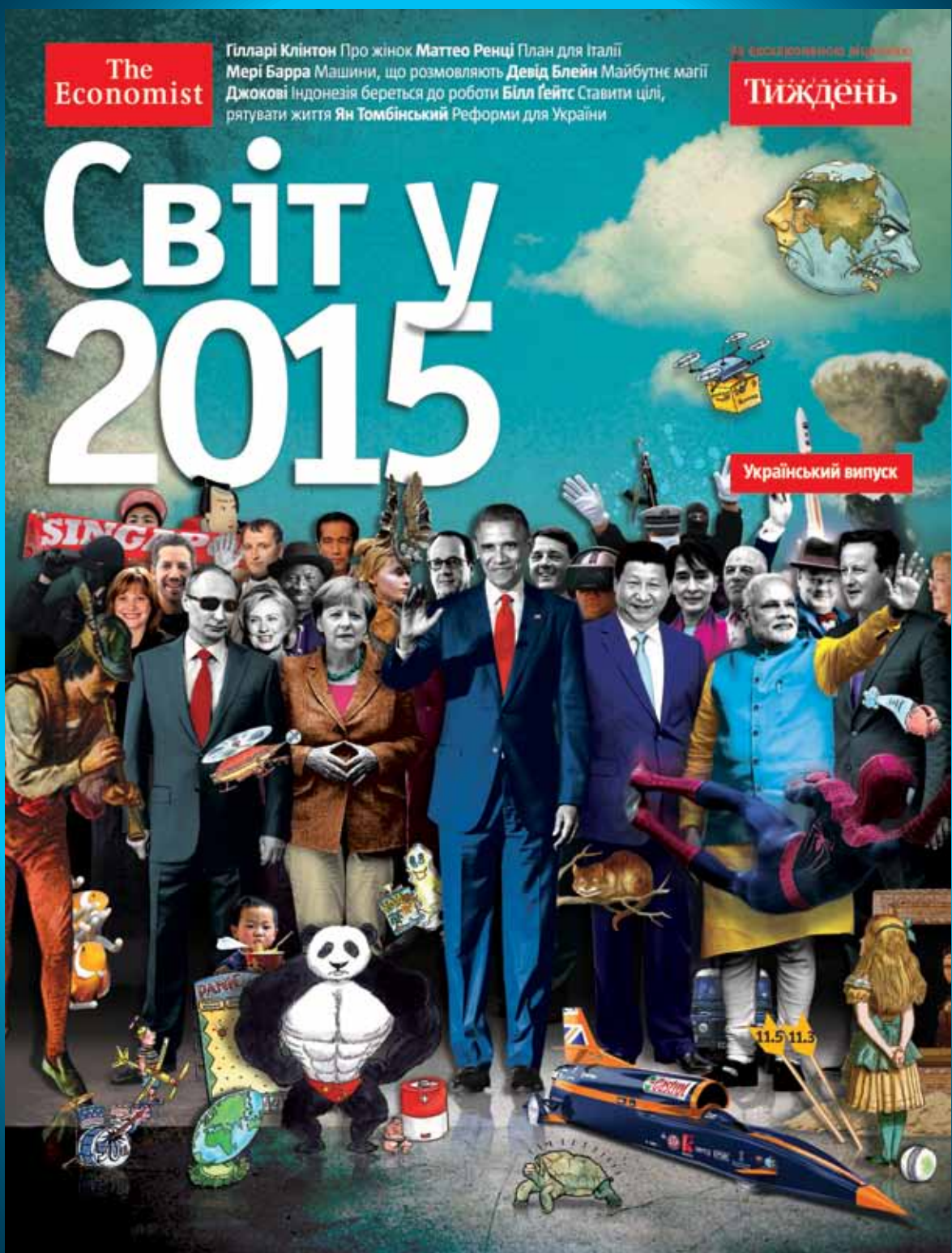
The
Economist

Гіллари Клінтон Про жінок **Маттео Ренці** План для Італії
Мері Барра Мащини, що розмовляють **Девід Блейн** Майбутнє магії
Джокові Індонезія береться до роботи **Білл Гейтс** Ставити цілі,
рятувати життя **Ян Томбінський** Реформи для України

24 дослідження мільярдів

Тиждєнь

Світ у 2015

Передплатний індекс 68098

Якщо зібрався у мандрівку,
бери з собою
ТревелСімку!

**НАЙКРАЩИЙ НОВОРІЧНИЙ
ПОДАРУНОК ДЛЯ МАНДРІВНИКА**

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у **≈ 140** країнах

Діє у **> 190** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі Skype та Viber на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com **VISA** **IBOX** ПриватБанк

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSiM.ua

Тарифи встановлено на 01.11.2014 р. Додаток на адресу: 11000-086
м. Київ, вул. Свободи, 111. 11000-086 м. Київ, вул. Свободи, 111